

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

TIZENHETEDIK ÉVFOLYAM

MÁSODIK FÜZET.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA KIADÁSA

1907

TARTALOM.

	Lap
Adalékok ifj. Csécsi János életéhez. (Második közl.) <i>Horváth Cyrill</i>	129
Pállya István »Pazarlay és Szűkmarkosy« című iskolai drámája. (Második és befejező közl.) <i>Kovács Dezső</i>	173

Adattár :

Adalékok Gyöngyösy István és a Gyöngyösy család történetéhez. <i>Csűrös Ferencz</i>	193
Bacsányi János levelei id. báró Ráday Gedeonhoz. (Második és befejező közl.) <i>Molnár János</i>	206
Malom Lujz levelei Döbrentei Gáborhoz. (Második közl.) <i>Rexa Dezső</i>	215
Magyar Írók Levelei. (Második és befejező közl.) <i>Dr. Esztegár L. és Dr. Bányai Elemér</i>	235
Alvinczi Péter életéhez. <i>Kemény Lajos</i>	243
Abonyi Lajos levele — Szász Károlyhoz. <i>Győre János</i>	248
Adat Abonyi Lajos életéhez. <i>Győre János</i>	249
Észrevételek. Kisfaludy Károly hatása Katonára. Megjegyzések Rakoczay Pál cikkére. <i>Dr. Bajza József</i>	249
Észrevételek dr. Bajza József cikkére. <i>Rakoczay Pál</i>	250
Ismét Bethlen Miklós. <i>Botár Imre</i>	253
 Irodalomtörténeti repertorium. <i>Hellebrant Árpád</i>	 254

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős.

Szerkesztő lakása: *Halas.*

ADALÉKOK IFJ. CSECSI JÁNOS ÉLETÉHEZ.

(Második közlemény.)

II.

Füleki András kitaszítása után Csécsi két esztendeig egyedül tanárkodott a pataki kollégiumban. Erre az időre esik két beszéde: az »*Oratio secularis*,« melyet 1716. okt. 31-én, a reformáció jubiláris ünnepe alkalmából, és az »*Oratio de Calumnia*,« melyet 1718. július 14-én, az iskolai vizsgálatok alkalmával mondott. Az első a reformáció okairól és keletkezéséről irt terjedelmes előadás, mely különféle értékű történelmi adatok tömegével zúdul a katolikus egyház ellen, s nagy tetszést aratott; a második keserű panaszkodás, hogy »a kollégium bástyái omladoznak és a rongyos falak közt szomorkodva ülnek a műzsák, gyászol az *Eruditio*,«¹ sőt az évzáró ünnepet sem látogatják immár annyian, mint régenté. A szónok elmondja, hogy eredetileg az alkalomhoz méltó valamely dologról akart szólni; hozzá is látott s az iskola történetét elejétől végig nagy fáradsággal összeszedte és terjedelmesen megírta;² de, úgymond, fáradsága kárba veszett: a padok üresek, a várt vendégek közül alig jelent meg egy-kettő. Két-három nappal előbb értesült, hogy így lesz a dolog, ekkép történt, hogy kész írását jobb időkre tette el és most a közönség elmaradásának, az iskola gyászának fő okáról fog beszélni. Ez az ok: a calumnia, a rágalom. Rágalom: mikor a pataki iskoláról azt hirdetik, hogy naplopók tanyája, eretnecség főfészke; ha pedig a kollégium javáról tanácskozni összegyűlnek benne: »összeesküvések, conventiculumok, felségárulás barlangja.« Úgy látszik, az 1717-iki consistorium atyái nem felejtették el azt a rémületet, a melyet Füleki elcsapása után, az 1715:XXXI. t.-cz. áthágása miatt nyakukba akasztott kereset miatt kiállottak, s nem volt kedvök Patakra rándulni exa-

¹ Ruinosi sunt vetusti hujus Scholae parietes, squallida omnia, cum laceris parietibus lugubres sedent Musae, luget Eruditio. A₂

² Adhibui tandem operam, et omnia afflictae hujus Scholae fata a prima ejus fundatione hucusque, albos atrosque dies omnes non sine sudore (quod arroganter dico) collegi, et non paucis foliis illivi, rem non vilem coram plurimis quorum id scire interest narraturus. Spat. levélt.

menre, tanácskozáásra, hogy újabb bajba keveredjenek. Ismét mások az iskolával, közvetve Csécsivel nem voltak megelégedve. »Mikor javában tanulunk, azt beszélük, hogy nem teszünk semmit, és az ifjuság csak kószál... Ha igazságokat hámozzunk ki, melyek a sok heverő herének eszébe nem jutottak, ujitóknak kiabálnak; ha netalán oly tételt bizonyítunk, melyet ők örökös renyhességükben, vagy inkább az ökör faránál nem hallottak, már heretikusoknak titulálnak bennünket.« Ezek az emberek értetlen létökre mindenhez hozzászólnak. »A tudomány terén nagy képpel nekimennek a legkiválóbb férfiaknak, kik ifjúságokban mestereik voltak; alig, vagy egyáltalán nem becsülik őket, s éppen hogy csak lerázzák az iskola porát, máris zsarnoki göggel megvárják tőlük, hogy előttük süvegeljenek... Nagy komolyan itélkeznek hol erről, hol arról a tudományról, melynek jóformán nevét sem hallották, és gyaláznak, fitymálnak akárhány kitűnő író, kinek munkáját nem is látták, annál kevésbbé olvasták... Olyanok, mint a rugódozó számár és az öklelős marha.« És, íme, ilyen emberek akarnak a kollégiumban parancsolgatni. »Ilyenek hatalmaskodnak rajtunk, bátor alig van otthon mit enniök; ők akarnak ítélni a tudomány legnehezebb kérdéseiben, kik a tudománynak jóformán a küszöbéig jutottak el. Saját volt tanítványaink aláznak bennünket, kiknek nagyrésze az iskola nélkül ma paraszti állapotban volna.«¹

Ezek a keserű kifakadások eléggé mutatják, hogy a magános rektorság két esztendeje sem volt éppen gyönyörűséges folyású. A papság a pataki consistorium felmentő ítélete után sem hitt Csécsi orthodoxiájában. Voltak, kik még mindig eretnekséggel, sőt hitelenséggel vádolták, és a mi fő: a vádaskodók, az ellene irkálók sorában több tanítványa találkozott. »Igy fizették meg néki az oktatás díját.«² Mándi István theologus — egyebek között — így beszélték legalább, többek előtt sóhajtozva emlegette, hogy Csécsi theologiai előadásaiából semmit sem bír tanulni; vajha Isten más theologia-tanárt adna az iskolának, olyat, a ki eredményesen tanítana — a miért aztán ki is kergették a kollégiumból. S hasonlóképpen panaszkodtak volna mások is.³ Beszélték, hogy Csécsi előadásai kuszáltak; hogy majd ezt, majd azt rántja elő, a hogy mi épp eszébe jut; hogy csak a szót szaporítja, tárgyhöz méltatlan mindenféle históriácskákra pazarolja az időt, a szükséges, a lényegbe vágó dolgokat pedig elhanyagolja; disputációkat sem igen tart; amit egy nap állít, másnap megtagadja; ugyanazt a dogmát hol védi, hol elveti; a gyerekeket hittani oktatás nélkül hagyja; a Füleki ellen nem conspirált ifjak ellen pedig mindenféle igazságtalan kereseteket indít s őket a kollégiumból kizavarni

¹ Spat. levélt. B₂—B₃+A₄, etc.

² U. o. B.

³ Szentpéteri Péter responsuma a Szentiványi-commissio előtt. Replica ad Punctum 1.

törekszik.¹ Sőt hivatkoztak arra is, hogy a három tractus seniorait nemcsak kérte, hanem valósággal unszolta: gondoskodnának részére tisztársról, mivel a tanítást is, az igazgatást is nem győzi, s ha magára marad, idő-nap előtt belé kell pusztulnia.²

Mindebből pedig világosan következik, hogy a Füleki katedrálja nem maradhat továbbra is betöltetlenül. Új tanár után kell nézni, a hogy a consistorium Füleki letételekor kimondotta.

Különösen a papság mutatkozott tevékenynek. Azt hajtogatták, hogy az üres tanszékre okvetlen papi embert kell ültetni, még pedig azzal a hozzáadással, hogy »az iskolai fegyelem helyreállítása végett« az illető Csécsit a rangsorban megelőzze.³ Csakhogy kuruczkodni könnyebb volt, mint alkalmas és vállalkozó tudós embert találni. A följánlott tisztséget ketten is visszautasították. Végre is mit volt mit tenni: teljességgel kezdő emberre szorultak és a külföldi akadémiák fiatalsága közt kutattak jelölt után. A borsodi atyafiaknak akadt is egy ilyen pártfogoltjuk: Szomoló-Nagy-mihályi Gergely, kit a maga részéről Pósházi is, a zempléni s abauji tractus papsága is elfogadott.⁴

Nagy-mihályi Gergely Miskolczon járt először iskolába. Aztán Kassán, a Csécsi bujdosó kollégiumában, majd Sárospatakon tanult. 1713-ban miskolczi mesterré lett és háromesztendei tanítóskodása alatt népszerűvé tudta tenni magát. 1716-ban Belgiumba távozott s részint az utrechti, részint a franekkeri akadémiát látogatta. Innét hozzák haza pártfogói 1718-ban, s miután Pósházi a borsodiak heves sürgetése miatt időt még arra sem szakíthatott, hogy a világi jötevők nagyrészt megkérdezhetette volna, 1719. január 30-án pataki tanárrá választják és márczius 30-án hivatalába iktatják.⁵

Ez volt az »Oratio de Calumniá«-ra adott felelet. Tagadhatatlanul, az iskolának szüksége volt egy második tanerőre, s az egyesült tractusoknak jogukban állott új rektort választani; ám az a megokolás, melylyel a választást Csécsi ellenei sürgették, ezt a kollégiumiak többsége előtt gyűlöletes dologgá változtatta. A diákság zöme még mindig lelkesedett Csécsi Jánosért, s tanár és ifjúság nagyrésze meg voltak egymással elégedve. Ezzel szemben, mint láttuk, Csécsi ellenségei azt hirdették, hogy az új tanár rendcsinálónak kell az intézetbe. Nem csoda, hogy tanár és ifjúság ellenszenvvel nézi az egész választási készülődést. Idegenkednek a jelölt személyétől is: néhányan, kik tanúi voltak miskolczi munkásságának, egyenesen félnek tőle; ⁶ különösen mégis azon panaszkodnak,

¹ Nagymihályi G. replikája. Spat. levéltár, A. V. 1011/17.

² Spat. levélt. és Szentpéteri id. replikájának i. helyén.

³ Szokolyai István replikája a Szentiványi-commissio előtt. Ad Primum.

⁴ Nagymihályi replikája. Spat. levélt. A. V. 1011/17. — Pósházi védekezése a Szentiv. = commissio előtt, 1724. P. 1.

⁵ Szombathi, Biogr. Profess. pag. 416. V. ö. Pósházi, i. h.

⁶ U. o. A. V. 1011. 17. *Vestigia mea multos studiosos terrebant ... revera non bonos et diligentes ... E quorum numero fuerunt non multi ... qui*

hogy a dolog iránt sem Csécsit, sem az ifjúságot meg sem kérdezték, holott a választás ügyébe, mondják, jogos beleszólásuk lett volna. Emlegetik, hogy Nagymihályi kapott ugyan a kollégium nevében meghívó levelet; azonban ez nem volt ellátva az iskola pecsétjével s csak néhány diáknak műve volt, kiket Szentpéteri Péter, a pataki pap beszélt rá a dologra; az ifjúság nagy többsége és a senior pedig egyenesen óvást tett ellene, hogy ama pár ember a község nevében szerepeljen. Az iskola nem is küldötte el Nagymihályi uramért fogatát, mint rendes körülmények között szokta; sőt Csécsi sem jelent meg az új tanár beköszöntő előadásán.¹

Mindazáltal a beiktatást megakadályozni nem lehetett. Az elégedetlenek, noha kedvetlenül, belátták, hogy az ár ellen úszni nehéz lenne s különben is az introductiót meg nem gátolhatnák; beérték tehát azzal, hogy — állítólag — négy pontot terjesztettek Nagymihályi és a beiktatók elé, jelesül: hogy az új professzor fizetéséről ne az amúgy is nyomorban tengődő kollégium, hanem beiktató uraikék gondoskodjanak; az új tanár a réginek jogait ne sértse; az iskolai törvények szerint mindenben a tanuló ifjúság szándéka szerint cselekedjék, s végül, hogy a beiktatáshoz az összes patrónusok hozzájárulását ki kell eszközölni.²

Azonban ezeket a pontokat se Nagymihályi, se a beiktatók komolyan számba nem vették, a minthogy számba nem is vehették, meggondolván, hogy az iskola törvényei egyetlen szóval sem említik, hogy a tanárválasztásba akár a régi professzoroknak, akár az ifjúságnak beleszólása volna; ellenkezőleg, hangsúlyozták, hogy, a meghívás és beiktatás joga egyaránt a patrónusoknak, a zempléni seniornak és a pataki prédikátoroknak van fentartva.³

Ám Csécsiék más alapon állanak. Egyrésztől kifogásolják hogy Nagymihályi alkalmazásába a világi pártfogóknak csupán kis része folyt be, holott a legtöbben meg sem kérdeztettek; másfelől külföldi akadémiákra hivatkoznak, melyekben a tanulókat tanárválasztás alkalmával jus praesentandi vagy nominandi illeti meg, és a maguk részére ugyanilyen jogot követelnek.⁴

A két fél tehát elég ellenkező elvekkel indult a jövőnek. Nem csoda, hogy egymást érik a koczódások, sőt a komoly összeköttetések. Nagymihályi meg akarja mutatni, hogy rangban Csécsi-

hungarismo inhaerebant clancularie per me comperti et publice praemoniti, quos vestigia mea terrebant, írja Nmihályi maga.

¹ L. a Csécsi-pártnak a Szentiványi-commissióhoz benyújtott gravamenjeit és Nmihályi beadványát (*Puncta in defensam et indemnitatem meam deservientia*), p. 2.

² L. a Csécsi-párt gravamenjeit.

³ Az 1621-ben revideált isk. tvények II. «Lex»-e szerint: *Didascali Rector vel Conrector . . . vocandus a Pastoribus Patachiensibus . . . et a Magistratu, Patronis, nimirum Rei Publicae et Dioeceseos Zempleniensis Seniore, locique Pastoribus vocator, conducitorque, approbatus, introductus ab iisdem declaratus confirmatus . . . constituitur et deinceps retinetur.*

⁴ L. a Csécsi-párt idézett gravamenjeit.

nél nem alább való; viszont az ifjúságnak Csécsihez ragaszkodó része az új tanárt sem valódi professornak, sem a saját professornak ismerni nem akarja. Nemcsak a két tanár keveredik ádáz czivódásba; a deákság szintén két táborra szakad: csécsistákra és nagymihályistákra, és a két tábor között napirenden van a veszekedés.

Mi mindent követtek el egymás ellen és mi mindennel vádolták egymást, később saját vallomásaik fogják elmondani; a viszonyok elmérgesedését egyelőre eléggé megvilágítja az a panaszos levél, melyet 1721. okt. 8-án Nagymihályi Gergely, Csáji Márton senior, Vatai János, Görgei Mihály, Heteyi István, Literáti János primarius deákok, továbbá Pósházi István mint a zempléni tractus seniora, Rimaszombati István zempléni egyházmegyei jegyző és Szentpéteri Péter, a pataki eklézsia prédikátora a benefactorokhoz intéztek.¹ Az iratból megtudjuk, hogy egy ifjú, Zsujtai András nevű, «a Collegiumban már régtől fogván gerjedett és támadott meg hasonlásoknak egyik kiváltképen való feje s fő szerző oka», «rút motskos scommákkal és terhes calumniákkal merészelte Tiszteletes Tüdös Esperest Pósházi Uramot, sőt több Betsületes Tüdös Praedikator Rendeket is mind nyelvével, mind idestova küldött levelével megsérteni», mit is Pósházi uram megtudván, igen megszoromodott. Szokolyai István uram, a borsodi senior szintén neszét vette a dolognak és sietett megbízni Rimaszombati uramat, hogy a kollégiumba bemenvén, via legum az ügyben vizsgálatot tartson. Rimaszombati 1721. július 14-én, a pataki pappal együtt jelent meg az iskolában és a professorok beleegyezésével inquirált is, még pedig eredményesen. Két deák, jelesül Beregi András és Jenei János, Zsujtainak kamarás társai ugyan megtagadták a vallomást, és mint a két paptól aláírt jegyzőkönyv mondja: »repudiata nostra auctoritate ad suum semetipsum revocavit professorem, videlicet Cl. D. J. Tsétsi«, — mindazonáltal Zsujtai tettessége bebizonyult. A Szombatitól benyújtott jegyzőkönyv alapján Pósházi már most elindult elégtételt szerezni. Maga mellé véve Rimaszombatit és Szentpéterit, 1721. szeptember 29-én bement az intézetbe s a tanárokat és esküdt diákokat fölhívta, hogy mint elsőfokú bíróság a dologban törvényt lássanak. A sedes Zsujtait kicsapásra ítélte; mindazonáltal az ítéletet sem Csécsi nem írta alá, sem az ifjúság nem fogadta kedvezően. »Deliberatióunkat a Reus előtt, midőn olvastuk, Tiszteletes Tsétsi Uram, mint annak előtte úgy akkoron is Deliberatumunknak contradicalt, mellyel az erköltstelen Ifjak ellenünk való fel háborodásra meg erősítették. Deliberatumunknak olvastatása után parantsoltuk a Reusnak, hogy sine omni mora a Collegiumból mennyen ki; mellyet semmi képen nem tselekedett, sőt benn maradván a Collegiumban egész éjtzaka az Ifjakat vesztegette s ellenünk is Pártütésre ingerlette.«

¹ Spataki levéltár, A. IV. 728. 20.

Azután még egy Zsujtai-ügyet vettek elő. Zsujtai ugyanis nemcsak Póсахázi sértette meg, hanem »mind Professor Nagymihályi Gergely Uramot meg betstelenítette, tiszt. Esperest Póсахázi István Uram Levele Refutációjának negyedik punctumában írván nro 4-to ezt: Partium studio ducitur acceptans eos, qui tuentur partem Cl. Nagymihályi, me autem videat mundus quare damnet. *Forsan, quod truncum pro hypocritico vestitu, vel furem pro patibulo non adorem*, mind pediglen Ecclesiánknak érdemes Predikátorára Sz. Péteri Péter Uramra igen motskos Levelet írt.« A sedes a már egyszer kicsapásra ítélte Zsujtait ezért a bűnéért is eliminációra kárhoztatta, azonban akkor megint Szentpéteri és Rimaszombati uraimék állottak elő, elégtételt követelve autoritásuknak ama megsértéseért, hogy Beregi András és Veres Mihály őket törvényes bíráltnak el nem ismerték s a vallomástételt előttük megtagadták. Veres Miska és Beregi András deákok erre a két jeles férfiú megkövetésére utasítottak, mire Póсахázi, Rimaszombati és Szentpéteri uraimék a kollégiumi székkal egyesülve az iskolában elharapódzott rendetlenségek tárgyalásához láttak.

»Mivel a Collegiumban a tanuló Ifjúságnak részekre való veszedelmes káros Oszlások miatt sokan Tiszt. Tseetsi Uram részét tartó Deákok között Tisz. Nagymihályi Gergely Uramot Professoroknak per absolutum ismerni nem akarják s nemis isméri, mint hogy az ő kegyelme Professióját Tanítását nemis járnak, legelsőben is compellállyuk ad rationem reddendam rejectionis et Oppositionis sui Professoris Mándi István nevű Primárius Deákot, aki nem tsak nem esméri Tiszt. Nagymihályi Gergely Uramot Professorának, nem tsak nem járja tanítását, nem tsak ellenébe veti magát minden ő kegyelme szavainak midőn mi Bírák együtt vagyunk Collegiumbeli valamely dolognak eligazításában, hanem még hogy Seniornak nem tették, az időtől fogva hogy Seniort tettenek, soha a Pataki közönséges Isteni Tiszteletnek helyén sem volt, az iskolai könyörgéseket sem igen gyakorolja . . . kit midőn mi ezekről kérdenénk, tsak azt felelte: Hogy nem praecedallya bizony ötet a Senior, és resolválván magát, hogy inkább elmegyen ez után Hotykára vagy Petrahóra, mint a pataki templomba: a Primaria Collatióból való degradációra és thecariusi tisztitúl való meg fosztásra itilletett, de ennek executiójában is Tiszt. Tseetsi Uram contradicált.«

Még szebb dolgok történtek másnap, október elsején. Most már nemcsak Mándi és Csécsi szállott szembe a Nagymihályiék pártján levő papokkal és primariusokkal, hanem a Csécsivel tartó egész fiatalság felháborodott. Nyíltan hirdették, hogy az előző napi ítéletek igazságtalanok és jogtalanok; mit a sedes látván, az egész kollégiumot egybehívta és a szóban forgó esetekre vonatkozó törvényeket felolvastatta. Az elégedetlenség azonban erre sem csillapodott, sőt még inkább fokozódott. A csécsisták mocskolták az egész bíróságot; a két párt tagjai szidalmakat kiáltoztak egymásra.

»Sőt azokis, kiknek nem illett volna semmit ellenünk szállani, minket rúttul motskoltanak, nevezetes a többek között Darvas Ferentz, ki először fülünk hallottára solenniter protestált mondván, Hogy megírja Méltóságos és Ntságos Egri Püspök Urunknak vagy egyéb Pápista Uri Rendeknek, hogy ő Felsége Parantsolattya ellen a Praedikatorok Conventiculumot szerzettenek, holott két s három Praedikátornak sem szabad egyben gyűlni Papista Urak nélkül. 2. mondotta: magok a Papok nem lehetnek in propria sua causa Birák. 3. a Deliberatiójok hamis. 4. Miért engedi meg kegyelmetek ezt a dolgot? jobb száz Pap elveszszék, mint az Collégium... 6. Se Tiszt. Inspector Praedikator uraimékat, se Professorát, sem a Primarius Deakokat nem betsülte, az Isten úgy segéllyét pedig számanélkül sokszor mondotta. 7. Más Nemesekkel, kik az igazabb részt — Nagymihályiékat — oltalmazták, felette igen veszekedett és azokat betstelenítette. Ehez hasonló volt Böszörményi Jóseph, ki több egyéb motskai között melyeket szóllott a Nemeseknek, egynek közülök mondotta, absit blasphemia, B.... az Anyád ördög atta. Melly rúttul motskalt Professor Tiszt. Nagymihályi Uram is hallott, kit semmiképpen sem betsüllött, süvegét előtte a Törvény ellen fel tette, kezét ő kegyelme ellen vetette, lévén immáron készen, ha lehet vala az ütközetre s verekedésre. Kiket is midőn gonosz tselekedetekért protrahalni akartunk, de a nagy Zenebonálás-közben nem lehetett.«

Vége a nagy »szóbeli veszekedések« után a kihágások megvizsgálásához akartak látni. Azonban megint akadályok merültek fel. Először is az előző napon kicsapott Mándi István akarattuk ellenére közéjük telepedett s mikor a nagymihályisták ki akarták vetni a gyűlésteremből, a Csécsi-párt »ad armá«-t kiáltva fustélyokat ragadt, úgy hogy a zenebonát professor uraimék csak nagynehezen bírták lecsöndesíteni. Azután megint Mándi pártfogói közül állott elő két ifjú, Beregi András és Galgóczi Mihály, kik a seniort, Csáji Mártont káromkodással vádolták. A rögtön megejtett tanúvallatás azonban nem igazolta a vádat és a két deák kicsapásra ítéltetett. A dolog oly világos volt, hogy az ítélet aláírását Csécsi sem tagadta meg; mindazonáltal a bűnösök megbüntetéséből ebben az esetben sem lett semmi. Ugyanis »ez Deliberatumnak ha szintén velünk edjűtt Tisz. Tseetsi Uram subscribált is, mind az által ő kegyelme annak executiójának eddiglen contravenialt, meg nem engedte, ha azok a meg Sententziasztatott Deakok a Collegiumból kimennyenek, sőt ő kegyelme minden felé valaholott keves subsidiumot gondolhat mellettek ír és az Betsületes Uri Embereknek elméjeket synistra informatione rontya és az igazságtúl ha lehetne elfordítani kívánnya.«

»Másodszor felvettük Szikszaj Gábor betsületes Ifjúnak ügyét, kit régen ezelőtt maga kamrájában Kamarás Társa Tsúzi János meg vert, ennek meg mutatására kívántunk Documentumokat, a denomináltak közül egy a fellyebbekben igen nevezetes Deák Veres

Mihály magát a mi autoritasunknak temere opponalta, ki midőn kényszerítettük volna őtet ad juramentum flagitante Magistratu licitum et sanctum, megfogván a Coetus közönséges házának ajtaját ezt mondván: Ego certe non jurabo neque fateor, potius exhibeo e Collegio, előlünk ki ment. Mellyért is őtet minnyájan mi excepto Cl. D. Tseetsi maga resolútiója szerint a Collegiumból való kimenetre ítéltük, de annak executiójábanis Tiszt. Tseetsi Uram contraveniált. Amaz ellen penig mivel elégséges Documentumok nem voltak nem lehetett deliberalnunk, hanem mint hogy igen negédes és szitkozódó Deák Tsúzi János ebben őtet convincalván Törvényünk szerint, méltónak ítéltük a publica deprecatióra, mellyet még ez ideig is, élvén hihető dolog Tisz. Tseetsi Uram akaratyával, el nem követett. Kinek negédessége és gonoszsága a vagy tsak abból hogy többet ne említsünk kijő, hogy előttünk a Coetus házában Tisz. Esperest Uramnak szembe expresse megmondotta, nem agnoscallya Birájának ő kegyelmét, mellyért akarván megbüntetni Tisz. Tseetsi Uramtól nem lehetett meg sententiaoznunk, mert hallásunkra ő kegyelme is tagadta Tisz. Esperest Uramnak Curatori tisztit melly midőn objectaltatott illy ficulnea limitatioval akarta mondását menteni, hogy ő kegyelme szóllott de Curatore Politico holott ez nintsen in Controversia és senki sem tartya ő kegyelmét Politicus Curatornak.

»Mind ezek után fellyebb említett és megnevezett Tisz. Praedikator Uraim szomorúan és nagy sérelemmel minden jó igazítás és rendelés nélkül a Törvénytelen Deákoknak keménységek miatt túlünk el menvén, senki a meg sententiasztatott Deákok közül a Collegiumból ki nem ment, sőt naponként magokhoz másokat is tsábitván magokat erőssítik és így a Törvényteleniségre készítik. Kiket még a tanuló gyermekek is követvén két részre szakattanak, az honnét találtatik olly Classis immáron, melly azokat a tanuló gyermekeket kik Tiszt. Profess. Nagymihályi Gergely Uram részéről való Betsületes Deákoknak tanítványi, a Classisban szenyvedni nem akarja.

Egyszóval: a kollégiumban teljességgel a pártszenvedélyek jutottak uralomra. A helyzet annál rosszabb volt, mivel a patrónusoknak az intézetbe gyűlniök szabad nem lévén, a felforgató elemeket semmi vissza nem tartóztatta. Ebben a szorult állapotban a papság egy része között az a terv merült föl, hogy »Csécsista« deákot többé sem mesterségekre, sem egyéb functiókra nem alkalmaznak s tőlük minden jóakaradjukat megvonják. Így akarták őket, mint írják, észretéríteni, hogy »az törvények szerint éljenek isteni félelemben és mások megbecsülésében.«¹ A tervnek Szokolyai István és a borsodiak voltak fő-fő ácsi és kovácsi; s hogy a dolog kellemetlen hatással volt a Csécsi-pártra, elég érthetően kifejezi az a

¹ Szokolyai István levele 1721. okt. 14. A spataki levéltárban.

levél, melyet a senior és primariusok 1722. márczius 7-én Pósházihoz intéznek.¹

Az érdekes irat Pósházinak márczius 5-ikén költ soraira válaszol. Pósházi fájdalommal értesült, »hogy némely ifjak Nagymihályi uram bibliothekáját a kollégiumból ki akarják rekeszteni; pedig ha ez megkísértetik, félő, hogy a pártokra szakadt ifjúság fegyvert fog és akkor aztán vége a kollégiumnak. Igyekezzenek tehát a békeségen munkálódni«. Az ifjak ezt felelik: ők is a békeséget kívánják, de hiába, mivel mindig újabb bajok támadnak. Nagymihályi könyveit sem akarják kidobni; csupán arról van szó, hogy Nagymihályi uram a szobákban szűkölködő ifjúság könnyebb-ségére megehetné, hogy könyveit új múzeumába áthordaná; kéri is Pósházit, beszélje rá Nagymihályit erre a cselekedetre. Ám, folytatják, az is kívánatos volna, hogy Nagymihályi uram hagyná abba az ifjúság ellen ide-oda való irkálásait s mocskolódásait, melyekkel nekik az alamizsnák körül annyi kárt okozott. Ime Borsodban és egyebütt már a szokott adományokat is megvonták a Nagymihályitól elázott ifjúságtól, a mi ezt annyira elkeserítette, hogy Nagymihályi, ha üzelmeinek véget nem vet, rövid időn megéri kivettetését, a mi az ő sok intésök, kérésök, fenyegetésök híján már eddig is megtörtént volna.²

Annyi bizonyos, hogy Nagymihályi uram dolga benn a kollégiumban éppenség nem volt kedvező. Párthívei kisebbségben voltak és az iskola ügyeinek irányítását teljességgel Csécsi és deákjai ragadták magukhoz. A kisebbség, vagy mint a nagymihályisták magokat nevezik: »a Törvények szerint élő és azokat in suo vigore meg tartani kívánó Patiens Deákok«, szorongatásukban nem is mulasztják el a pátronusokat figyelmeztetni és előttük a viszonyokat lerajzolni.³ Panaszkodva említik, hogy Csécsiek a deákok nagyobb részét »per fas et nefas cum amissione omnium privilegiorum Collegii, imo status sui scholastici magokhoz pertrahálták, T. Prof. Nagymihályi Uram ellen disponálták, Professióinak járásátul, hallgatásátul eltiltották«. Az oeconomusnak nem szabad Nagymihályi óráira csengetnie. Husvét után, mikor Nagymihályi uram folytatni akarta philologiai előadásait, három primárius ez ellen az oeconomus útján tiltakozott, és miután Nagymihályi nem hallgatott rájuk, előadása végeztével, nagy csúfságára, mint valami mesterségre kimenő deákot, háromszor kicsöngették. »Mostan pedig Bóldog Isten! mit nem követnek el, tsak az elmúlt héten falsó quodam praetextu T. Prof. Tseécsi Uram tanításai iránt (cum con-

¹ A spataki koll. kézíratai között. »Acta Commissionis Szentiványianae.«

² Ita enim ob haec mala Juventus Scholastica est commota, ut nisi ab iisdem [Nagymih.] destiterit, propediem sibi finale exterminium sit causaturus, et nisi hactenus per nostram Vigilantiam, monita, dehortationes, petitiones, terrores ardentem obstiterissemus, jam executioni dare (quod tamen semper abesse volumus) in exitum fatale hujus Collegii... non reformidassent.

³ Spataki levéltár, A. IV. 763. 4.

sensu quidem Suae Clae Dominationis) a Dnus senior Mándi valamely chartát botsátott minden Törvényeink és Szokásaink ellen, hogy minden Deákok magok Votumokat adnák, és már annak előtte dispositus Deákok Votumokat adván, mind Theológiát, mind Philosophiát egyedül ő Kglmétül hallani kívánnak. Ezt el végezvén 4. Máý Tiszteletes Nagymihályi Uram iránt is hasonló chartát küldött említett Dnus Senior, melyre is ugyan azon dispositus Deákok T. Nagymihályi Uram ellen igen rút, betstelen és motskos votumokat irtanak, mellyel nem egyebet ő Kglmének remotiójánál, posthabiti auctoritatê Dnorum akarnák effectualni, Minket pedig, kik aféle dolgoktól magunkat mindenkor megtartoztattuk, hogy vélek ezen dologban meg nem egyeztünk, mortificaltanak, sokakat inneni patrociniunktól, tzipójoktól meg fosztottanak, némellyeket a Collegyiomból citra omnem convictionem et causae ipsorum revisionem publicam a Dnus Senior propriâ auctoritássával másoknak terriculamentumokra ki küldöttek, némellyeket minden ok és fundamentom nélkül lántzal s kihányással fenyegettenek s fenyegetnek, némellyeket pedig degradaltanak és a Primariatusra magok közül amazoknál kik rend szerint következtenek volna mind gradussal, mind erköltsel, mind tudománnyal alább valókat vettenek fel, hogy gonosz szándékokat jobban előlvihezzék. Mind ezek felett mostan közelébb T. Professor Uraink iránt küldött chartára valakik látván annak törvénytelenységét és gonosz kimenetelét nem subscribáltunk, előttök a Törvénytelenységben megnevezőőknek is mi declaráltatván ellenünk minden istentelenséget elkövetnek, egymás között componálván bennünket fenyegetnek hogy ha azon chartának nem subscribálnánk, nullo obstante T. Nagymihályi Urammal edjűtt az ünnep után . . . kihányanak és addigis a Collegyiomnak minden Privilegyiomitól meg foszszanak. Melly gonosz szándékoknak executióját magunk nagy Prostitutiókkal és Tudományunkban való jacturankkal nem supportalhatván félő hogy ne erumpályúnk és így a Collegyiomnak utolsó veszedelmet szerezzenek. Nem lehet pedig ezeket ijesztő s fenyegetődző beszédeknek gondolnunk, mivel ex malo principio: az Uraknak a Collegyiom dolgainak eligazítására való bejöveteleknek el haladásából tselekszik, senkitül semmit sem félvén, még az olly legényeket is, kik az Urakot Levelünkkel requirálván ezen veszedelmes állapottyát árva Collegyiomúnknak declarálhatnák, ki hányással fenyegetik, mellytől tartván mindez ideig expressus Deáink által Tekint. Jó Urainkat Kglmeteket nem requirálhattuk.»

Ez a levél 1722. május 8-án költ, június 19-én pedig Szentpéteri Péter már arról értesíti Szokolyai uramat, hogy a csécsisták Nagymihályi uram ellen nyílt támadásokat intéztek.¹ Az első próba május 10-én, éjjel, Nagymihályinak múzeuma ellen történt,² mikor

¹ Spat. levélt. A. IV. 764. 5.

² U. o. A. V. 1011. 17. V. ö. A. IV. 811. 12.

is néhány csécsista oda azzal a szándékkal akart betörni, hogy Nagymihályinak könyveit a helyiségből kidobálja. Megtudjuk, hogy »az ördög fiai« június 12-én éjjel egy s két óra között Nagymihályi múzeumának ablakát a kollégiumban beverték, sőt házát is rettentő mód meghajigálták; 14-ikén pedig »már akkor kimenni nem mérvén a Collegiumból, nagy kövekkel, mint meg annyi ágyúkkal«, újra házát törték-rontották. Azonban történt egyéb is. »Lévén oeconomus egy hitetlen Tsuzi nevű, más hitetlenekkel (azaz Csécsi-pártiakkal) lött compositiójából, mikor a T. Nagy-Mihályi Uram órái bé követköztenek hogy tanítson, tiszte szerint annak be-jelentésére ő kegyelméhez nem ment, a nagyobb tsengetyűvel nem tsengetett; melyet a más rész (t. i. a Nagymihályi-párt) nem szenyvedhetvén, tsengetett. Így vólt ez hétfőn 15. Junii nyolcz és egy órakor; ebből következett irtóztató láрма, veszekedés, pofozkodás, taszigálások, hajszaggatások, fertelmes szitkok és ki győzné elő számlálni a sok undokságokat? Kivált 16. praesentis nyolcz órakor a Tsengetyút le lopták, a mieink (azaz Nm. hívei) a Senior házára fel menének, fel-tették erővel és tsengettenek; melyből oly veszekedés támadott, hogy még a város Népe is ki lázzadtott.«

A nagy zűrzavarban Szentpéteri a hercegi uradalom praefectusához fordult segítségért. Az udvarbíró azonban, mint jó protestáns (lutheránus) nem akart beléavatkozni az iskola ügyeibe (»propter malas consequentias, hogy t. i. ha más állattatnék a Praefecturába, Pápista etc. az is azt kívánná követni«); mindössze annyit kért, hogy az iskola adja tudtára, kik a zenebonák okozói; de hiába, mivel a bajt a két ellenséges párt mindegyike a másik fél embereire hárította. Aztán követek által intette, sőt fenyegette a czivódókat; de ezzel sem jutott semmire, mivel 16-án éjjel ismét irtóztató csődület és verekedés zavarta föl a lakosságot. Erre Zsolnay uram is kifogyott a türelemből. Keményen ráüzent a két professzorra, hogy tartsanak vizsgálatot. Csécsi 18-án fel is ment az iskolába, Nagymihályi azonban feltételeket szabott. Kifogásolta, hogy a primariusok között mindössze három embere van, mivel többi érdemes tanítványait igazságtalanul mellőzték; követelte, hogy vagy ezeket is tegyék primariusokká, vagy — a törvény értelmében a zempléni esperest és pataki papot szintén hívják meg a tárgyalásra; vagy, végre, a vizsgálatához két, a dologhoz értő külső embert szerezzenek, »hogy lássák mind a két félnek állapottyát.« Akkor, mondotta, meg fog jelenni. Csakhogy Csécsiék mind a három föltételt visszautasították, s minden elintézetlen maradt. »Már, írja Szentpéteri uram, e lészen belőle, hogy az ez ideiglen fen tartott ellenkezés, veszekedés tovább-is fen lészen; mert azok a hitetlenek fel tették azt, hogy két hetek alatt minden gonoszt véghez vigyenek T. Nagymihályi Uram és Deákjai ellen. Ezek-is penig, ha kevesebben vagynak-is, de lévén mint egy 50 vagy 60-nan, és imezeknél mind Tudománynyal, mind erővel jobbak, azért magokat ad extrema resolválták, ha tovább-is, vagy őket, vagy T. Prof. Nagymihályi

Uramot bosszúsággal illetik. Eddig-is még a Pofozkodásokban triumpháltanak ... Mind ezekből mi leszzen? ... egykor fegyverre kelnek, magokat öszve vágják és így nem csak magoknak, hanem Ecclesiánknak-is nagy veszedelmet okoznak.«

A gyűlölködés nagyságát különben egyéb dolgok is elárulták és fokozták. Valaki a nagymihályisták soraiból verses pasquillust írt, melyben vad haraggal támadt Csécsire és valósággal elborította vádak árjával.

Perfide Vir, Turpissime Vir! Celeberrime Doctor!
Grate Diis! Pestisque vivis! Indocté Professor!
Te memoro Tscétsium, Te quem Baptizma Joannem
Nominat, exaudi me nunc Tibi pauca loquentem.
Quis tu sis? Quibus ortus Avis? Queis ortus ab oris?
Novimus, indignus quem certe tollerat Orbis.
Rusticus es, nil praeter habes mendacia Lingvae
Inscius es, male parta tenes, tua sunt bona quaeque,
Atheus es, mereris, ut excludaris ab astro.

.....
Lemma tuum, Vir docte, pium satisque decorum
Pacis amatores foelices esse, probatum.
Quid tu? Pacis amator eras Professor ab Ovo?
Turpis Abbadon, amens, matris stultissimus Almae
Perdideras quemcumque sinu gestabat honorem,
Ut nil jam restat quam quod capitalia digna
Suplicia alta geras, maneasque revinctus habena
Indissolubili, mea mens, mea gens ait audi.
Quid quia Fülekiüm (dignum cui perlege Marci 1. 7.)
Illum quem longis multi veneramur in oris
Turbabas, furiens debachabaris in illum.
Pacis amator eras? quid non mortalia cogis
Pectora sacra fames auri! Turpissime Quaestor,
Aeris avidus eras Tu, tu, qui dona Deorum
Aere putas vendi, Tua gaudia: tinnitus aeris.

A durva támadás nagy zenebonát idézett elő a Csécsi-táborban. Keresték-kutatták az író, s végre abban állapotok meg, hogy a munkának Nádudvari Sámuel a szerzője. Hiába tiltakozott Nagymihályi az erőszak ellen: Nádudvarit carcerbe zárták. Egy barátja ki akarta szabadítani, s e végből éjnek idején papirlapokat szórt el a kollégiumban, melyekre a következő verselmény volt írva:

Auctor in defensam Innocentis.

En tibi Pasquillus mea mens, mea penna, quid inde?
Quem nec scis, nec nosse Deus tibi contigit unde
Sufficit meditandi animum, sed quaeso, quid inde?

Quod Nádudvarium, cui nec mens, nec sciat, unde
 Involvis, staltum est, sapientem nec decet, unde
 Scire cupis nomen, coeco¹ credisne? quid inde?
 Nec scis, neque scies, Csétsius, mihi crede perinde.

A terv azonban az utolsó pillanatban csütörtököt mondott: a gyanu alól már-már megszabadult Nádudvarit szobatársai harmadnap újra feladták, még pedig ezúttal valószínűleg a készülő pasquillus egyes töredékeinek felmutatása mellett, úgy hogy Nádudvari végre is Erdélybe menekült és ott folytatta pályáját.²

A dolog kezdett igazán tűrhetetlenné válni. Zsolnay, látva, hogy az előljárássággal nem boldogulhat, a politikai hatósághoz fordult segítségért, mire július 3-án Barkóczy Zsigmond báró vezetése alatt megyei deputáció jelent meg a kollégiumban. A bizottság megállapította Nagymihályi ártatlanságát³, Pósaaházi mint zemplémi senior továbbra is megmaradt az iskola gondviselőjének, a czivódó felek pedig kölcsönös egyetértésre intettek.

Csakhogy a béke egyáltalán nem volt tartós. Az ünnepélyes ígérek és fogadások csuda hamarsággal feledésbe merültek és minden a megszokott kerékvágásba zökkent. Ujra napirenden van az összetűzés, míg október 7-én a dolog végre véres verekedésre kerül.

Az ügy, mely a szenvedélyeket leginkább korbácsolta, Emődi Mihály, »nagymihályista« deáknak elítélése volt. Mihály deák szerelmi kalandjai révén került vád alá. Azt beszélték róla, hogy éjjelenként ellátogatott a kollégium sütőházába Noák Kata konyhai leányzóhoz, a ki a látogatást a maga részéről Mihály deák szobájában viszonzta. A viszony nem maradt meddő s akkor aztán a szégyenével Nagy-Géresre távozott Kata leányasszony úton, útfélen Mihályra vallott. Több mint érthető: Csécsiék kaptak az alkalmon és siettek vizsgálatot indítani, melybe a külső hatóságokat is bevonták; s mikor a tanuvallomásokból kiderült Emődi bűnössége, mindent elkövettek kicsapására. Ám Nagymihályi szintén résen áll; a sedes primariát illetéktelennek mondja ilyen főbenjáró ügy eldöntésére; ismétli, hogy a székbén megjelenni csupán abban az esetben hajlandó, ha az ítékezésre a zemplémi senior és a pataki pásztor szintén meghivatnak.

Ez a követelés az iskolai törvények alapján nyugodott, mindamelllett süket fülekre talált. A primaria sedes, miután Nagymihályit újra meg újra hiába hívták az ülésre, október 6-án Emődöt kicsapásra ítélte. Czélját a Csécsi-párt mindazáltal csupán félig érte el, minthogy Nagymihályi és Pósaaházi óvást emeltek a deliberatum törvényessége ellen, viszont Emődi a néki megküldött végzést

¹ Szathmári Király Györgynél (pag. 626.) * alatt odajegyezve: »ídest Sujtaio.«

² Spat. levélt., pag. 626.

³ U. o. A. V. 1014. 20. D.

összetépvén, a törvényes felsőbbbségre appellált és a kollégiumból való kimenést megtagadta.

A másnapi véres verekedés minden valószínűség szerint ebből a botrányos ügyből keletkezett. Adataink vannak róla, hogy 7-én »csécsista« deákok nagy zajjal követelték Emődi távozását, s miután Csécsi uram Emődöt a syntactista osztály vezetéséről is lecsapta, 8 óra tájban lármázva, kidobásával fenyegetőzve fogták körül az iskola udvarán. A Nagymihályi-párt viszont Emődi segítségére sietett. A két fél összelurkózta, ökrözte, szamarazta egymást; aztán végül következett a tettelegesség. Csécsi uram maga is a harcolók közé rohant botjával, mint maga hirdette: szétválasztani a verekedőket; segíteni híveinek és botozni Nagymihályiékat, a hogy ellenfelei beszéltek.

Elég az hozzá, az összezapás megtörtént s egynehányan napokig nyomták az ágyat utána. Csécsi pedig Pósházit még aznap sietett az eseményről értesíteni, kérve, hogy Nagymihályiék Emődi pártolásától és a zenebonáskodástól eltiltassanak. Pósházi azonban szidalmakkal fogadta a küldötteket. — Ugyanazon nap, hasonló értelmű értesítés ment Patay Sámuelhez is, csak hogy levélben, Emődi elítéléséről s a tumultusról, melyet a jelentés szerint részeg Nagymihályi-pártiak támasztottak, továbbá arról az eseményről, hogy Csécsinél a Nagymihályi-párt részéről küldöttség járt, tudatva véle, hogy többé professzoruknak s előjárójuknak nem ismerik, sőt a Nagymihályisták egyike azt a nyilatkozatot tette volna, hogy Csécsi. uramat ő huszadmagával házából is kihúzza. Irjon tehát reájuk Patay uram keményen; írjon Nagymihályinak is, hogy csillapítsa le legényeit és ne fogja pártját »ama seeleratusnak«, Emődinek.¹

Mit felelt Patay a levélre, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy a viszonyok a kollégiumban éppen nem javultak, sőt rosszabbodtak. Október 11-én késő este megint volt a két párt között verekedés. Nagymihályi már attól is félt, hogy a szüreti vakáció alatt még nagyobb ütközetek lesznek, s úgy intézkedett, hogy deákjai Csécsiéknél egy héttel előbb kaptak vakációt. Ám a folytonos kihágásokat, az örökös surlódást és szüntelen összekapásokat elkerülni ekkép sem lehetett. A fegyelem fenekestül fölfordult és mind a két fél szorgosan fegyverkezett.

November 9-én este 9 óra tájban két nagymihályista, Várallyai István és Pályi János részeg fejfel betört a már ágyában fekvő Galgóczi Mihály primarius szobájába; szidták, gyalázták Galgóczit, sőt az ágyból és a szobából is ki akarták vonszolni, s ebből oly általános csődület, láрма, fegyverfogás és veszekedés támadt, hogy a czivódókat a végső leszámolástól visszatartani alig lehetett.

Az előjáróság, a benefactorok minderről jól voltak értesülve. Semmi kétség, az általános felfordulásban egyedül az ő határo-

¹ Az Acta Commissionis Szentiványianae cz. gyűjteményben.

zott, szigorú és egységes föllépésük s az iskolában való megjelenésök kecsgethetett volna némi reménnyel; ám ilyesmire egyelőre gondolni sem gondolhattak. Mindemellett megkíséreltek annyit, a mennyit éppen lehetett. Néhányan Tállyán, özv. Plathy Sándorné házánál két napi értekezletet tartottak, melynek 12 pontba foglalt megállapodásait »per circulationem« számos illetékes emberrel aláíratva a kollégiumnak megküldötték.¹ Az irat (*Puncta compositionalia*), melyet az abaujvári, borsodi és zempléni senioron kívül tizenkilenczen írtak alá, elrendeli, hogy a két tanár és deákjaik Patay Sámuel világi és Pósa-házi Jánost egyházi gondnokuknak és bírójoknak ismerjék; az igazgatói hivatalt 1723. január 1-től a két tanár, Csécsivel kezdvén, felváltva viselje; az igazgató, a ki egyébként társát a sorrendben megelőzi, minden fontosabb ügyet ennek tudtával és beleegyezésével intézzen. A ki valamit az iskolától akar, annak először az igazgatónál kell jelentkeznie. Az igazgató veszi föl a diákokat, de nem a másik tanár beleegyezése nélkül; ő osztja ki az iskolai tisztsegeket, még pedig a publicus praeceptorságokat tisztársával együtt, másokat nélküle; hozzátartozik a supplicansok kijelölése, a szünetek kitűzése és a kollégium valláserkölcsei életére való felügyelet. A professoroktól megkövetelik, hogy háznépéstül a vallásosság, kegyesség s igazságosság ragyogó példaképei legyenek; — tanítaniok ezután is azt kell, a mit eddig tanítottak. A senior-választást a törvénynek megfelelően, pártoskodás nélkül kell véghezvinni. A deákok kötelesek mind a két tanár előadásait járni. Ha a bűnügyek megítélésében, a mi az esküdt diákok jelenlétében történik, a két tanár megegyezni nem tudna, és egyáltalán minden véleményeltérés esetén, a kurátorokhoz kell fordulni, a kik aztán végérvényesen döntenek. Illetéktelen bírákhoz folyamodni, mint eddig helytelenül történt, egyik vagy másik patrónus oltalmáért esedezni senkinek sem szabad; a ki pártoskodást szít, másokat bántalmaz, hírbe kever, írással feketít, zenebonát, veszekedést, verekedést okoz vagy ilyesmihez segédkezet nyújt: visszavonhatatlanul kicsapatik. »A kik pedig ezekbe a végzésekbe belenyugodni vonakodnak, tudják meg, hogy ipso facto minden tisztségből és jótéteményből kirekednek; a makacskodók maguk lássák, mi lesz velök azután. Mi több, az efféle emberek ellen patrónus uraimék királyi parancsot, sőt ha kell, brachiumot fognak kérni.«

Csakhogy Patakon már ennek a kemény fenyegetésnek sem volt többé foganatja. Benn a kollégiumban évek óta megszokták, hogy az uraknak szemtől szemben is ellene szegüljenek; vajjon mit kellett tartaniok épen most attól a néhány embertől, a kik eddig sem bírtak velök s annyit sem tudtak elérni, hogy az iskolába beléphetnének, vagy ennek javáról nyílt ülésben tanácskozhatnának.

¹ L. Extractus Protocolli determinationum ven. Superintendentiae Cistibiscanae ab anno 1722. ad annum 1803. Tomus I. pag. 1—3. (A spataki kvrtár kézíratai között.)

Nem, a »Puncta compositionalia« nem okozott fejfájást senkinek, hacsak azoknak nem, kik a tállyai konferencián megalkották. Csécsiék nemcsak visszautasították az egészset, hanem róla és készítőiről becstelentő leveleket írkáltak.¹

Szóval, az iskolában nőttön-nőtt a forrongás. Csécsi minde mellett, vagy inkább épp ezért, december 10-én a primaria sedes elé idéztette Várallyai István és Pályi János deákokat, a november 9-iki zenebona előidézőit. Való igaz, a két vádlottnak lelkiismeretét számos kihágás terhelte; azonban Csécsiék buzgóságának indító oka nem volt az ellenpárt előtt ismeretlen. Az a mohóság, a melylyel a primaria sedes a Nagymihályi-párti bűnösökre vetette magát, holott a csécsistákat következetesen nyugton hagyta, világossá tette Csécsiék törekvését. Mindenki tudta, hogy a gyakori vizsgálatok és kizárások nem az igazság szolgálatára voltak szánva, hanem Nagymihályiék táborát akarták csökkenteni és megfélemlíteni. Nem csoda, hogy az üldözöttek ellenállnak, nem ismerik el az ítéleteket, a sedest csonkának és pártosnak kiáltozzák. Várallyai és társa ép úgy visszautasították Csécsiék tekintélyét, mint Emődi. A két vádlott kijelentette, hogy a sedest bírójának el nem fogadja; az idézéssel nem törődtek, a bírakat szidalmazták, az ítéletet kigúnyolták, sőt az oekonomust, ki a végzést hozzájuk vitte, megbotozták és kikergették.

Mindez csak bevezetés volt ahhoz a felforduláshoz, mely a kollégiumot néhány óra mulva megrázkódtatta. December 11-én délután újra zenebona támadt s általános véres verekedéssé fokozódott, melynek súlyos, sőt életveszélyes sebesültjei sem hiányoztak. A zajba belevegyült a félrevert harangok kongása, melyre a város népe a kollégiumhoz rohant, és ha bebocsatják, be is tört volna. Végül is Csécsiéknek sikerült legyőzni ellenfeleiket. Nagymihályi hívei sietve vonultak vissza szobáikba. A győztesek azonban itt sem hagyták őket s nagyrészők az emeleti ablakokon kiugrálva menekült. Volt, a ki fogságba, lánczra, carcerbe jutott; de volt olyan is, a ki rémületében csupán a község határán túl mert megállani.

Ekkora zenebonát már a városi magistratus sem nézhetett tétlenül. A hatóság közbelépett: a nótárius a tanács néhány tagjával együtt bement az iskolába s ott Csécsivel együtt »a tumultusnak maradjait megoltották és publice az egész Deákságot tsendességre adhortálták.« Csécsi az elmenekült, megvert, megfélemlített nagymihályistáknak megengedte, hogy a kollégiumba visszatérjenek, s többen valóban be is mentek és az éjet az intézetben töltötték. A csendességre reggelig a talpon maradt polgárság vigyázott. Akkor összeült a primaria sedes és vizsgálatot tartott. Összesen 32 tanút hallgattak ki, egytől-egyig csécsistákat, kik valamennyien pompás és csodálatos egyértelműséggel vallottak. Kisült, hogy a verekedést Fekete nevű nagymihályista kezdette azzal, hogy

¹ Döry András levele 1722. dec. 24. Spat. levéltár, A. IV. 778. 19.

egy csécsistát tanárostul számárnak mondott. Megállapították, hogy nagymihályisták voltak azok is, a kik legelőször ütlegettek. Hogy nagymihályista deákok verték félre a harangokat, hogy a város népét a kollégiumra lázítsák. Hogy általán a nagymihályisták napokkal előbb készültek a verekedésre. Mi több: nemes Böszörményi József olyan határozatokról is tudott, hogy »a seniort házából kivonszák, a Tróját¹ lerontják, a deákokat agyonverik, T. Prof. Csécsi J. uram házát feldúlják és a Bodrogba hánják.« Megtudjuk, hogy Csécsi váltig csöndesítette a harcolókat — egyes odaküldött deákok által; hogy arra is kérte az ifjakat, hogy Nagymihályi uram könyveit ki ne dobálják, — *személyesen azonban nem ment közéjük*. Hogy a nagymihályista deákok Csécsinek házát is meg akarták rohanni; meg is teszik, ha Fogarassy uram, a megyei esküdt, útjokat nem állja; így aztán csupán ablakait hajigálták be Nagymihályi uram nemesei; pedig erre a támadásra, mint Katona László 16 éves nemes ifjú vallotta, Nagymihályiékat városi emberek is ösztökölték: Azariné s Vámos Gergely...²

Az eredmény tehát meglepően világos. Csécsiék nem is várják be a vizsgálat végét; már az inquisitio második napján, deczember 13-án értesítik Patay Sámuel világi gondnokot a Nagymihályipárt viselt gonosz dolgairól,³ mint írják, »nagy szomorúsággal és szeméremmel.« »Ugyanis nem tanulásokért, jó magok viseléséért, vagy egyéb virtusokért Nagymihályista nevet viselő feslett erkölcsű, tanulást kerülő Collegiumunknak, Kglmeteknek Patronussainknak, sőt egész Vallásunknak ez boldogtalan időkben gyalázattá születt Deákok, régtől fogva forralt, *coholt*, hintegetett dühös végzéseket éppen véghez vinni akarták a' Collegiumon, sőt egész Vallásunkon, sőt rész szerint véghez is vitték nem kegyes, hanem ördögi s pogányi dühösségeket. Ugyan is, midőn az említett Nap (dec. 11.) dellyesti két óraker Tiszt. Professor Tseetsi János Uram a' Deákság jobb részével a' Profession vólna, ők akkor még meg lett Compositiójuk szerint a' Professiórúl Kinn maradt valamelly Deákkal özsze kapván, *Studio* tsak hogy a Verekedéshez kezd-hessenek, azt számárnak mondván, ugy akkor tanító T. Professorkunkat is Szamárnak; professióját *collatió*nak calumniálván, ki is maga mentiségére szólván egyet is mást is, mint a megdühödött fene vadak arra mingyárt leroznak már régen elkészített irtóztató dorongokkal *Vatai* és *Uri* nevű Deákok Camaráikbul és valakit közzülünk elől utól érnek, ütik, verik irtóztató és baromi képen. Melly zajra az Auditoriumban Profession lévő Deákság ki rohan, a' dolog letsendesítésére futván, kiket is látván a dorongos Deákok, hogy pusztá kézzel vannak, rájuk rohannak, egynehánynak közzülök fejeket irtóztató öszve rontván holt elevenen hagynak és egész-

¹ A kollégium épületének egyik része.

² V. ö. a tanuvallatásoknak 1722. dec. 23-án kiadott könyvét. A spataki kvár kéziratai között.

³ L. u. o. az Acta Commissionis Szentivanyianae cz. gyűjteményben.

ben ki háyni, hajtani mind T. Professorunkkal edjütt kiáltanak örülnek. Mellyre a' már megszaladott Deákok jobban észre vévén magokat, hasáb fákat, darab létzeket és a' mit a' földön imitt amott lelnek fel kapdosnak és a' dorongos Deákokat megnyomják, azon Camarákba mellyekből rendelt seregben kirohantak vólt fel kergetik, kik is onnan fákkal, kementze kályhákkal és egyebekkel irtóztató képen hajigálkozván magokat oltalmazták, sokakat ujjabban meg sebesítettnek, de sokára meggyőzöttnek és hogy ad meritas poenas dandas kézbe ne akadjanak azon Felházak ablakairúl az úttzára le ereszkednek 's ugrándoznak. A' többi a' Város harangjaihoz futa, azokat félre veri, az egész Város népét mint ellenségre a Collegiumra fel lázította, a' többi az úttzáról T. Prof. Tseetsi János Uram Collegiumbeli Házának az ablakait irtóztató képen be töri, ugyan az ő kegyelme Városbeli Házának eversiójára 's minden Jóságának a' Bodrokba való hányására indul, mellyet is végbe vittek vólna, ha Nemes Vármegye Esküttye Nemzetes Fogarassi Uram cum Protestatione nem impediálta vólna őket. Ezekígy lévén a' ki ugrándozott Deákoknak minden Portékájokat utánnok hányták a' győződelmes Deákok, kik is magokat recipiállyák a' T. Nagymihályi házához. Azokat látván a' többi is, kik azon rossz tanátsba vélek meg edjeztek malae conscientiae stimulus acti a' Collegiumot mind oda hagyják és minden Portékájokkal a' Collegiumból ki mennek. Mind ezen tumultust T. Professor Urunk eő keglme eleget tsillapította, kérte, intette őket a' megtsendesedésre, de hijában vólt és ha ő Kglme közikbe ment vólna mint már *constát* el végezve vólt köztök hogy agyon verjék, úgy mindjárt a' kezdetén *Tunyogi* János Primarius Deák inteni menvén minden bot vagy páltza nélkül őket, jó tanátsáért főbe ütötte *Vatai* nevű Coryphaeusok és félholtan hagyta. Megtsendesedvén a' tumultus és a Város Népe eloszolván T. Professor Uram a' Város betsületes Notariussával és egynehány Tanátsbeli emberrel a tumultusnak maradékjait is megoltotta, és publice az egész Deákságot tsendesésre adhortálta, a ki menteknek bójöhetésre való szabadságot és *amnestiát* adott, deők, négyen vagy ötön kívül bé jöni többé nem akartak, a Várason imitt amott eloszolván, sőt némelylek a' Várasról el is menvén. Ezek így lévén a' Váras úgy Nemes Vármegye Esküttye és a Felséges Hertzegh itt való Udvarbirája *conventusával* tegnap egész nap inquisitiót peragáltunk, mellyet is még szinte el nem végezvén, ma elvégezzük és kglmeddel communicállyuk. Mellyből egészben ki jó az ő dühött régi szándékok, fenyegetődzések, sőt T. Nagymihályi Uramnak ez iránt való egész Complicitássa, Consensusa, kinek is a' Collegiumban lévő könyveit a' megbúsúlt Iffiuság akkor ki hánta vólna, ha T. Prof. Tseetsi János uram sok esekedéssel és tsak nem sirással s könyörgéssel nem prohibeálta volna. Mind ezek így lévén, mivel igen szomorú dolgok és félhetünk más gonoszok miatt rajtunk eshető non putaram-túl, noha a' mi Lelkünk tiszta és az ő gonosz tanátsokban

nem volt semmi részünk, mindazáltal kötelességünk szerint akar-tuk praevie hírré adni mint Jó Urunknak Patronusunknak Kglmed-nek, hogy ha mi sinistra informatiók lesznek, azoknak hitelt ne adjon.«

A »sinistra informatio« nem is késett, sőt útban volt már Patayhoz. Nagymihályi uram ugyanis még egy nappal előbb, decz. 12-én, elküldötte panaszos jelentését a világi gondnokhoz,¹ s ez a jelentés, mint előre is gondolható, nem egy tekintetben keresztezi Csécsiék állításait. Nagymihályi hangsúlyozza, hogy Csécsi és legényei nem egyszer világos szavakkal elárulták ama szándékukat, hogy őket a kollégiumból kirekesztik. A verekedést sem a nagymihályisták kezdték, csupán folytatói voltak az ütközetnek, mikor mint megtámadott fél megukat támadóiktól elvett fütykösökkel védelmezték. Igaz, hogy Csécsi a szétfutott nagymihályistáknak megengedte a kollégiumba való visszatérést: de másnap a vizsgálat megkezdése előtt hirtelen parancsott adott az ajtók bezárására és a nagymihályisták elfogására, a mi ezeket úgy megrémítette, hogy ablakon, kerítésen, sövényen át hanyatt-homlok menekültek ki a kollégiumból.

Ez az adat megmagyarázná a decz. 12/13-iki tanuvallomások egyoldalú csécsista jellegét. A Nagymihályi-párt végképp kipusztult az intézetből. Nem mentek vissza akkor sem, midőn Csécsiék mint határozatot közölték velők, hogy húsz ember kivételével, a kiknek föl is út, le is út, szabadságukban áll visszatérniök. Együtt maradtak mesterükkel, a kinek a győztes párt nem engedte meg, hogy többé az iskolában nyilvános előadást tartson, és a kollégium falain kívül mintegy külön kollégiumot alkottak.

Közben pedig terjedt az esemény híre mindenfelé, mint rendesen, most is nagyítva a veszedelmet. Voltak, kik halálos végű sebesülésről tudtak,² bár valósággal a pórul jártak mindegyike szerencsésen fölépült. Mindazáltal az ütközet komoly voltát eléggé bizonyítja az a körülmény, hogy Nagymihályi a maga sebesültjei körül elhasznált gyertyáért 60, a borbélynak pedig — gyógyítás fejében — 42 magyar forintot fizetett.³ Érthető tehát, hogy voltak, kik aggódtak az iskola jövőjén s a politikai hatóság beavatkozásától tartva elodázhatatlannak ítélték a patrónusok összehívását és egyöntetű intézkedését s e célból engedélyért az udvarhoz kívántak folyamodni.⁴ Igaz, hogy mivel az urak egyrésze az egyik, másrésze pedig a másik félnek fogta pártját, az illetén megoldásnak nehézsége sem volt előttük ismeretlen.⁵

¹ L. az Acta Commiss. Szentiv. cz. gyűjteményben.

² Döry András írja 1722. decz. 24-én: »Már meg holt egy Tunyogi nevű közzülök, egy más Inczédi nevűnek is fölvésték fejét, de a mint a borbélyok mondják, talám késő.« Spat. levélt. A. IV. 778. 19.

³ L. Szathmári Király György munkájában, pag. 933.

⁴ Döry A. id. levele.

⁵ U. o.

A terv valóztatására történt is próbálkozás. Patay Sámuel Tokajból még decz. 18-án levelet írt a kassai kommandánsához és kifejtette, hogy a patrónusok a visszaéléseknek már korábban elejét akarták venni, meg is tették volna, ha némely emberek az udvarnál jónak nem látják őket »conventiculum«-ok vádjával gyanúsítani. Most is az orvoslásra való alkalmat az országgyűlés befejezésétől és ő felségének a vallási ügyek körül teendő intézkedéseitől várták; de a dieta elhaladván, nincs más hátra, mint a felséges udvarhoz fordulniok, hogy se a botrányok ne ismétlőd-hessenek, se afféle »informatiók« ne támadjanak. Alázatosan kéri tehát a kommandáns beleegyezését s bölcs tanácsát, hogy még az országgyűlés alatt bemenvén, vizsgálatot indíthassanak és a bűnösöket megbüntethessék.¹

A kommandáns decz. 24-én válaszolt. Hogy »a pataki iskolai ifjuság rakoncátlanokását immár sokszor kedvetlenséggel hallotta. Igen csodálkozik, hogy ilyen dolgok eddig büntetés nélkül maradtak.«

Pósaaházi egyházi gondnok szintén írt a Patayéhoz hasonló levelet, csak hogy Trautson herczeghez, Sárospatak urához, kit a maga részéről Zsolnay praefectus szintén hasonló irányban informált. A herczeg azonban nem hímezett-hámozott. A hatalmas úr kereken visszautasítja az egész tervet.² Nem bocsát Patakra senkit, sem benefactorokat, sem mást, mivel hogy, mondja, a dolog földesúri jogainak sérelmével járna; szerinte az eljárást közvetlen az ő nevében, az ő patrónusi és földesúri joga alapján kell megindítani. Megparancsolja tehát praefectusának, hogy maga mellé vevén az uradalmi tiszteket, és Zemplén megye alispánját néhány megyei úrral egyetemben a megjelenésre előzetesen megkérvén, minden egyéb elemnek kizárásával a kollégiumba menjen be, a zavargó deákok és pártfogóik ellen tartson szabályszerű vizsgálatot, a nyomozási jegyzőkönyvet haladéktalanul felterjessze, hogy a bűnösök érdemeik szerint lakoljanak, s bármily ellenállás esetében idején katonai karhatalmat kérjen.⁴

Semmi kétség, ez a rendelet merőben ellenkezett a pataki iskolának eddigi jogi helyzetével s épp ezért Trautson parancsa nagy megdöbbenést okozott. Az iskolafentartók, de sőt maga Zsolnay, aggodalommal látták az iskola szabadsága és protestáns jellege felett tornyosuló felhőket, s nem találtak egyéb menekvést a törvénytelen vizsgálat megelőzésénél. A praefectus 1723. febr. 8-án Tállyáról határozott hangú levelet küld Pósaaházi uramnak, mint a kit az előző évi megyei deputatio az iskola inspectorává

¹ Az Acta Commiss. Szentiv. gyűjteményében.

² U. o.

³ Si nominatos in Literis Benefactores Collegii, aut quemdam alium admitterem, id meo directo juri Patronatus et Jurisdictioni praejudicaret, sic immediate mea auctoritate Dominali, qua Patronus et Dominus Territorialis, in hoc passu procedendum esse duxi.

⁴ L. Szathmári Király Györgynél, pag. 632—3.

rendelt. Hangsúlyozza, hogy a professzorok és az ifjúság mint ludasok, de sőt a patrónusok is mint pártos érzelműek, az igazságot meg nem találhatják s a bűnösöket meg nem jelölhetik. Teljesítse tehát kötelességét az inspector; indítson igazságos és szigorú vizsgálatot (a ki gátolni merné, az ellen a herczeg majd keményebb eszközöket fog alkalmazni), s tegyen haladéktalanul jelentést.¹

Minden hiába! Póсахázi uram nem volt az a vaskezü ember, a ki a beléje vetett bizalomnak meg tudott volna felelni. Mindössze annyit tett, hogy megjelent Patakon, beüzent a kollégiumba, hogy inquirálni akar, s mikor azt felelték neki, hogy a fassiók autentizálására szívesen látják, de a vizsgálat immár el van végezve: hazahajtatott csöndesen, azzal a megnyugvással, hogy elkövetett minden lehető. A következményekért ám feleljenek azok, kik jószándékában megakadályozták.²

Most már Zsolnay sem segíthetett többé. A herczeg rendeletét közölnie kellett Szentiványi János báróval, a zemplénmegyei alispánnal, ki annak mását a kollégiumba megküldvén, a vizsgálat napjaul 1723. június 27-ét tűzte ki.

A rettegett katasztrófa tehát küszöbön állott. Csécsit és társait az adott körülmények között méltán vádolhatta mindenki a kollégium szabadságának és jellegének megrontásával. Mégis a kik ekkép gondolkodtak, épp a legfontosabb tényezőt hagyták számon kívül: a Csécsi urat nem ismerő, makacs, elszánt, ravasz lelkiületét, melynek hatalma ellen évek óta hiába küzdöttek. Csécsiék megvetették a papokat, szembeszállottak az urakkal; de most, a mikor akkora volt a veszedelem, szintén nem ismertek gyáva meghátrálást és a hatalmas földesúr jogigényei ellen meg tudták oltalmazni iskolájokat.

Az alispán a kitűzött napon Keresztes Ferencz megyei jegyző, Bégányi László, Bernát János, Farkas Márton és Pintér Márton bizottsági tagok kíséretében kiszállott Patakra, hol az uradalmi tisztek már együtt várták őket. A bizottság a várban ülésezett s maga elé idézte Póсахázit, a két professzort, Tunyogi János seniort, Nagy János és Bánhorváti Márton deákokat és a következő 3 kérdést terjesztette eléjük:

1. An agnoscant jus Patronatus Celsissimi Principis, qua dominii Patakiensis Haereditarii Domini Terrestris, adeoque penes collationem regiam, Jus etiam Patronatus tenentis?

2. An juxta praescriptum et mandatum Suae Celsitudinis modernam deputationem pro peragendis commissionaliter injunctae inquisitionis negotiis in Collegium velint intrmittere?

3. An modernae deputationis processui in eadem deputatione exercendo sint obtemperaturi et semet accommodaturi?

¹ Spat. levéltár, A. IV. 783. 3.

² L. alább és Szathmári K. Györgynél, pag. 634.

Röviden: elismerik-e, hogy a herczegnek mint a pataki uradalom örökös földesurának patrónusi joga van felettök?

Hajlandók-e a deputatiót vizsgálat megejtése céljából a kollégiumba bebocsátani? Vajon akarnak-e a küldöttség határozatainak engedelmeskedni?

Ezek a pontok eléggé elárulták a bizottságnak jóindulatát, de még jobban tanúskodott arról a buzgó katolikus Szentiványinak figyelmeztetése, a melylyel a kérdéseket mint »consideratióra méltó«-kat a beidézetteknek írásban is följánlotta. Az érdekeltek észrevehették, hogy az urak nem tartják megingathatatlannak Trautsonék igényeit s aligha vállalkoznak rá, hogy a hatalmat vakon szolgálják.

A pontokat tehát mind a két fél hazavitte és kellő óvatossággal adhatta meg válaszáat. A Nagymihályi-párt a maga részéről általánosságban szerényen azt vallotta, hogy az eléje terjesztett politikai kérdésekre, ezen a téren való járatlansága miatt, nem tud kielégítő feleletet adni. Az első pontra nézve megjegyezték, hogy ők: professzor és tanulók, a kik hivatásuknak élnek, míg ezt jötevőik akarják. Nem tehetnek tehát egyebet, mint hogy imádkoznak a herczegnek hosszú és boldog életéért. A második pontra nézve feleletők abban áll, hogy napok óta magok is csak áhítják, hogy a kollégiumba bemehessenek; hiába engednék meg tehát, hogy a bizottság oda bevonulhasson, mivel beleegyezésöknök úgy sem lenne foganatja. Végre a harmadik kérdés dolgában a Szentírás alapjára helyezkednek: minden hatalmasság az Istentől vagy, ők tehát első sorban a herczeg, másodsorban a bizottság jóindulatába ajánlják magokat és ígérik, hogy a felsőbb hatóságoknak engedelmeskedni mindenkor és mindenütt kötelességöknök tartandják.¹

Még érdekesebb a Csécsi-párt válasza. Csécsiék kijelentik, hogy:

1. A törvényen alapuló s ez ügyben commissionaliter több mint elegendőképpen meghányt-vetett és ő felsége végleges döntése alá bocsátott földesúri jogokat ő felsége kegyelmes szándékának megfelelőleg tiszteletben fogják tartani.

2. Jogaik és kiváltságaik dolgában, melyeket az ősök megtartás, megőrzés és az utódokra való sértetlen áthagyományozás végett bíztak rájuk, ítéletet kockáztatniok nincs hatalmokban. Alázattal kérik tehát a deputatiót, ne kívánja, hogy a vizsgálat eddig teljességgel hallatlan és ismeretlen módon, a kollégium falai között tartassék; legyen tekintettel jogaikra és kiváltságaikra, s megfontolván, hogy joguk az önálló rendelkezésre nincsen, hanem a nagyszámú jötevőktől, fentartóiktól függenek, ne kényszerítsék őket olyasmire, a mi jötevőik akaratával ellenkeznék. — Végül:

¹ Spat. levéltár, A. IV. 813. 14.

3. mivel az igazságnak nyomozása mindenkor szabad, annak pusztja és annak rendje-módja szerint leendő kutatását, a mennyiben jogaiknak sérelmével nem jár, nem ellenzik.¹

A bizottság ezt a választ »homályos«-nak találta és jun. 27-ikén világosabb feleletet sürgetett. Azonban Csécsiék sem tágitottak. »Minthogy«, írják a deputatiónak, »egyebet, mint a mit a három pontra tett válaszukban mondottunk, nem mondhatunk, sem világosabban szólni nem tudunk, kénytelenek vagyunk előbbi nyilatkozatunkhoz ragaszkodni«.

Hiába nógatták őket újra: feleljenek igennel vagy nemmel («per Ita, vel Non»): minden igyekezet kárba veszett és megtört konokságukon.² Nem tudtak velők mit csinálni. Mikor vizsgáló uraimék elővették a már írásba foglalt nehézségeket és kitűzték az időt azoknak megmagyarázására, — a terminus reggeli 10 órától délelőti 5-ig szólt, — a deputáció beüzent a kollégiumba a difficultasok resolútiójáért. De hiába futtatták a hajdukat: Csécsi uramra sehol sem lehetett ráakadni. Erre — 28-án — a bizottság néhány biztost, Bégányi Lászlót, Bernáth Jánost s másokat küldött ki megkeresésére. Az urak szerencsésen beszéltek is vele, sőt rávették, hogy a várba ellátogatott; de néhány percz múlva megint otthagya őket; a deputatio pedig, látva, hogy a kollégiumban inquirálnia nem áll módjában, megírta jelentését a herczeghez és széjjeloszlott. Elment Pósházi is, a csécsista párt pedig csak még jobban nevetett a vizsgálatról rehabilitációjukat várt, reményeikben csalatkozott nagymihályistákon. Pedig a commissiónak elutasítása nagy merészség volt és a herczeg igen haragudott miatta.³

Az érdekelt körök érezték, hogy az iskola ügye veszedelmes fordulóhoz jutott. Mindenki megmozdul, hogy a maga módja szerint cselekedjék. Valami névtelen a királyhoz ír s tudósítja a kollégiumi lázongásokról, melyek az ifjúságot teljességgel rebelliussá nevelik; a patrónusok és papok összejöveteleiről, melyek a törvény rendelkezéseibe ütköznek, s nem felelnek hangsúlyozni, hogy eme gyűléseknek »két jeles férfiú, Füleki András és Azari István uram cs. k. Felséged iránt való jobbágyi hódolatból és a haza törvényei iránt való engedelmességből az idézett (1715-iki) 31. articulus alapjára helyezkedve nemcsak élőszóval, hanem írásban is ünneptélyesen ellene mondtak, minek folytán némely kálvinisták oly engesztelhetetlen haragra gerjedtek ellenök, hogy őket ártatlan létökre, s bár inkább dicséretet és jutalmat, mint büntetést érdemeltek, szörnyű igazságtalansággal már hat éve megbuktatták, sőt még jelenleg is tőlök kitelhetőleg üldözik, úgyhogy vígasztalan állapotukban elmondhatják ama 31. §-ról Szent Pál szavait (Róm. 7., 10.): A törvény, melynek éltetnie kell vala őket, lőn az ő

¹ L. Szathmári Király Györgynél, pag. 635.

² U. o., pag. 637.

³ Spat. levéltár, A. IV. 813. 14.

halálukká, t. i. polgári halálukká.« Ekképp történt, hogy a gyűlésezőknek semmi sem áll többé útjában, s elbizakodásukban mind újabb és újabb tanácskozásokat tartanak, minő legközelebb a tályjai volt, a hol Csécsi János nestorianizmusa is szőnyegen forgott. »Mit végzett ez a tanácskozás, annak a jelen voltak és kívülők Nagymihályi Gergely uram, továbbá Azari István s talán Füleki András uram (a ki abban az időben pataki szőlőjét szüretelte és egyet-mást megtudott) lesznek megmondhatói.«¹

Aztán egyidejűleg Trautson herczeg is kapott egy hasonló természetű beadványt.² Az irat azzal kezdődik, hogy a kollégiumot amaz időkben, mikor a jézustársasági atyák a leghevesebb harcot folytatták ellene, egyenesen a földesúr jóindulata mentette meg a pusztulástól. Erre a magas jóindulatra a mérsékelt érületű reformátusok, s köztük az iskola akkori igazgatója, Füleki András, mindenkor őszinte hálával emlékeztek, s épp ezért veszedelem idején mindig ő herczegségénél, mint Sárospatak örökös uránál, vagy ő herczegsége tisztjeinél kerestek oltalmat. Nem csoda, hogy az intézet ily körülmények között felvirágzott és a tevékeny s érdemes igazgató vezetése alatt sok ifjú tett szert szép képzettségre. Ennek a békés, nemes állapotnak azonban az újabb professzorok ideje végét vetette. Az iskola megtagadta ő herczegsége kegyuraságát, tanárok, ifjuság minden jogot, minden istenfélelmet és fegyelmet lábbal tapodnak. . . . A bajnak orvoslására pedig különféle útmódokat lehetne kigondolni; »azonban bizonyára minden egyéb között legjobbnak és leghathatósabbnak az ígérkezik, ha az új tanárok és a deákság lázongó elemei eltávolíttatván és a bűnösök érdemeik szerint bűnhődvén, Füleki András uram, ha szinte akarat ellenére is, ő. cs. k. felségének kegyelmes parancsolatjával a kollégium tanári és igazgató székébe teljhatalommal felruházva visszahelyeztetnék s nemes Zemplén vmegye, továbbá a mélt. kassai kommandáns és ő herczegsége tisztjeinek védelme alá helyeztetnék: a mit egyébiránt az igazság is követelni látszik, mivelhogy annak idején pusztán némely, Csécsi János uramért s ennek lázongó deákjaiért buzgólkodó reformátusoknak gyűlölete miatt fosztatott meg hivatalától. Az ő kipróbált tapintatossága a kollégiumot bizonyára jobb rendbe szedné.«

Több, mint valószínű, hogy ezek a levelek Füleki Andrástól származtak,³ és egészen kétségkívül áll, hogy mindkettő az elcsapott igazgató érdekeinek szolgálatában keletkezett. Dicséretére nem válik, ám érteni érthető, hogy a meghurczolt, vérig sértett ember bosszút akar állani szerencsétlensége okozóin. Most, a mikor Csécsi megférhetetlensége ország-világ előtt nyilvánvalóvá lett és 1717-iki barátai maguk sem tagadták többé, hogy bánják hat év

¹ L. Szathmári K. Györgynél, pag. 638—40.

² U. o., pag. 640—43.

³ V. ö. Spataki Füzetek, 1905. 2/3. sz.

előtti tetteiket: talán nem is oly igazolhatatlan, hogy szeretné látni megbuktatóinak bukását: Csécsi letételét, a pártos papi rendnek és pártos világi uraknak kikopását az iskola kormányából, és ugyanakkor a rég szomjúzott elégtételt, a saját győzelmét, felmagasztalását.

Ám nemcsak a bosszú, az alattomos besúgás szólt belé a dologba: maguk a hivatalos körök szintén a felsőbbséghez fordulnak: a »császárhoz« és Trautsonhoz. Az uralkodóhoz intézett kérvényben a jótévők szólalnak meg. Panaszkodva kezdik, hogy a kollégiumban Sóvári Soós István kurátor halála óta minden jó rend fölbomlott. Ők (a benefactorok) akartak volna segíteni a bajon; de mivel bizonyos emberek a felséghez gyülekezéseik miatt bal információt adtak be ellenök, kénytelenek voltak igyekezetüket abba hagyni, s a viszonyok azóta még jobban elmérgesedtek. Kérik tehát a királyt, engedje meg, hogy közülök néhányan, kiket e célra a mellékleten ajánlanak, Trautson praefectusának részvétele mellett összegyűlhessenek és külön királyi decretum által teljhatalommal felruházva a visszaéléseket irthassák, a bűnösöket megbüntethessék, magokat az iskolamestereket is rendre szoríthassák, sőt, a szükség úgy parancsolván, újakkal pótolhassák, egy szóval: a jótévőket amúgy is megillető jogokat gyakorolhassák.¹

A Trautsonhoz intézett kérvényt² Aszalai Ferenc és Bártzay László írták alá. A folyamodás, mint természetes is, nem érinti a hercegtől támasztott igényeket. Az urak abból a tényből indulnak ki, hogy Zsolnay az egyházi gondnokot kötelezte a rendszerzésre; ám, mondják, Pósházi már gyöngé öregebb, a ki egymagában a nehéz feladatot megoldani nem bírja: járjon tehát közben a herceg úr ő felségénél, hogy Pósházi mellé a magyar udvari kanczellária útján még Vay László, Szentpéteri Imre, Bártzay János, Dőry András, Rédey László, Patay Sámuel és Szemere László patrónusok is kirendeltessenek; abban az esetben pedig, ha a kollégisták részéről ellenszegülés történnék, a bonorum praefectus által bocsásson rendelkezésükre karhatalmat.

Aztán, végül, még egy kérvény indult utnak. Ezt az utólsót Nagymihályiék küldötték Bécsbe, s Őri Pál deák vitte föl és nyújtotta át a királynak.³

¹ *Concursum nonnullorum e Commembris nostris in annexo humillime projectandis deputandorum cum assistentia etiam Praefecti Bonorum Celsissimi Principis a Trauczon benigne permitttere, iisdemque mediante Decreto suo plenam abusus corrigendi, refractarios puniendi, ac ipsos quoque Scholae Rectores in ordinem redigendi, imo si necesse videatur, etiam immutandi Jurisdictionem et Facultatem, alias quoque de ipsa rei Natura nobis, qua eiusdem Scholae Benefactoribus, competentem impertiri clementissime dignetur. Aláírva: Conf. Helveticae Evangelici.* — Szathmári K. Gy., pag. 644.

² Spataki levéltár, A. IV. 797. 17.

³ V. ö. Szathmári K. Gy., pag. 672. Őri Pál deáknak ez az útja 50 magyar forintba került. V. ö. u. o. pag. 933. Humanissimus Paulus Őri, in via Viennensi expendit Flor. Hung. 50.

Odafönn mindez meggyőzhette az illetékes köröket, hogy Patakon lehető gyorsan kell intézkedni. Nem is halogatják a dolgot. Az uralkodó már szeptember 15-én parancsot ad a vizsgálatra és kinevezi a commissiót, ha nem is éppen abban a keretben és azzal a jogkörrel, a melyet a patrónus urak óhajtottak. Az udvar nem engedett abból az elvéből, hogy a protestánsok gyűlést csakis katolikusok közbenjöttével tarthatnak, de talán a vizsgálat érdekében is jobbnak vélte, ha annak vezetését a gyöngye s amúgy is pártossággal vádolt zempléni senior mellőzésével a dologban egyáltalán nem érdekelt és független egyéniségre bízta. A királyi levél a jótévedőktől ajánlott urak közül mindössze négyet bízott meg a vizsgálat s Szentiványi János bárón, Keresztes Ferencz zemplénmegyei főjegyzőn és Zsolnay Zsigmond bonorum praefectuson kívül Bernát Jánost, Bártzay Lászlót, Szentpéteri Imrét s Patay Sámuel rendelte a vizsgálóbizottság tagjaivá, meghagyván, hogy a commissio a helyszínen szigorú vizsgálatot tartson s a vétkesek megjavításának, a lázongók megbüntetésének, a fegyelem helyreállításának módjáról, a mesterek megrendszabályozásáról, sőt, ha kell, elmozdításáról, további intézkedés céljából, a felség elé javaslatot terjesztszen.¹

III.

A vizsgálat tehát el volt rendelve. Csakhogy a kik azt hitték, hogy az ügy eldöntése küszöbön áll, reményeikben alaposan csalatkoztak. November 19-ike volt már, mikor Szentiványi Pósházit, a két tanárt, a seniort, a primariusokat és az egész deákságot a következő évi január 6-ára a bizottság elé szólította, és a bárónak egyéb teendői miatt mindjárt ezt az első határidőt is május 22-re, majd ismét június 8-ra kellett kitolni. Ám a vizsgálat megkezdéséből ekkor sem lett semmi. Az ifjuság nem mondhatott le a pünkösdi legatio tisztességéről és jövedelmeiről, az iskola tehát újabb halasztást kért és kapott. Csakhogy az ekkép kitűzött új terminusra, június 19-re megint Szentiványinak akadt elintézni valója Kassán, s a vizsgálat megkezdését újból el kellett halasztani. Szó volt róla, hogy július 26-án hozzálátnak a dologhoz, hanem akkor ismét a nyári nagy vakáció közeledése okozott akadályt. A kollégium július 5-én azt kérte, hogy a terminus olyan időre tétessék, a mikor a deákság az intézetben tartózkodik. Ugyanis az aratás

¹ Clementer hisce committendum esse duximus, ut pro certo Termino in facie Locī, seu ipsa Saáros-Patakiensi Schola convenientes super quibusvis ibidem hactenus interventis abusibus et excessibus serio inquiratis, eoque facto qualiter nam excessivos corrigendos, refractarios puniendos, qualiterque debitam Disciplinam instaurandam, ac ipsos quoque Scholae Rectores in ordinem redigendos, vel etiam immutandos existimaretis, Votum et opinionem vestram Majestati nostrae pro ulteriore eatenus subsequutura benigna resolutione nostrae indilate submittatis. Spataki levéltár, A. IV. 792. 12.

beköszöntvén, a városból július elseje óta mind több deák távozik s a nyilvános vizsgálatok (júl. 18—19.) után az egész coetus szanaszétoszlik, alamizsna szedni mén, vagy az iskola különféle helyeken lévő gazdaságaiban lesz elfoglalva. Azt sem kell feledni, hogy a tanúk jórészben földjeik után élnek és a nagy dologidőben csak jelentékeny kárral hagyhatják oda birtokaikat; az ifjuság pedig csupán augusztus végén kezd begyülekezni stb. stb. Mindez meg volt írva a kollégium levelében, a melyre hosszabb irkálás következett, míg végül november 12-én kitűzték a legeslegújabb terminust: 1724. decz. 4-ét.

Ennyi huzavona, halasztás kimeríthette mindenki, de különösen Nagymihályiék türelmét. A Csécsi-párt — benn az intézetben élvezve az iskola javait — kényelmesen várakozhatott; ellenben a kiüldözöttek immár közel két esztendőt nyomorogtak át, megfosztva mindama jótéteményektől, melyekben jog szerint osztozkodniok kellett volna. Nem csoda, hogy kifogynak a béketűrésből és erőt vesz rajtok a keserűség. Nem állhatják többé szó nélkül, s Nagymihályi Gergely panaszos hangú folyamodást küld a királyhoz, melyben újra feltárulnak multjok sebei, de kesernyés hangon az is el van mondva, hogy Szentiványi bárónak »az első terminus alkalmával hosszú időn át Kassán, egyéb kiküldött bizottságban kellett fáradoznia, aztán gyengélkedéssel, majd juristitium közbejövételével mentette magát, most pedig hivatalos kötelességénél fogva Pesten, a királyi táblán van elfoglalva, következésképp csak az Isten a tudója, hogy ez az ügy mikor lesz megvizsgálva, eldöntve és rendbe hozva. Bennünket, kizártakat, azonban keserűség fog el, hogy tanulásra való kipótolhatlan drága időnk elfecsérlődik s ártatlan létünkre saját költségünkön az iskolán kívül kell bujdosnunk«. Intézkedjék tehát ő felsége ügyük elővétele iránt; büntessék meg a hatalmaskodókat, őket pedig régi törvényes állapotukba iktassák vissza.¹

Ezt a folyamodványt a kir. kancellária Szentiványihoz 1724. szept. 22-én azzal a meghagyással küldötte meg, hogy az ügyet a küszöbön álló szüreti szünet után vegye elő és dűlőre juttatni igyekezzék.²

Nem lehetetlen, hogy ez az utasítás hatással volt a báróra. A határidőt nem változtatták többé s a bizottság december 5. és 6. napján a várban előzetes tanácskozást tartván, 6-án délután 2 óra tájban ünnepélyesen bevonult a kollégiumba s (Csécsi rövid üdvözlő beszéde után) a részére itt előkészített helyiségbe: Berekszászi István deák szobájába.³

Erre mindenekelőtt eltávolították a hivatlan elemeket, úgy hogy a commissio tagjain kívül csupán Szokolyai István borsodi,

¹ Spat. levéltár, A. IV. 808. 9.

² U. o.

³ U. o. A. IV. 811. 12. A vizsgálat lefolyásának történetét Patay Sámuelnek ez a »napló«-ja tartotta fenn, vázlatosan ugyan, de nagyon használhatóan.

Túri Sámuel abaujvári, Pósházi István zempléni seniorok, Szemere László, Kátsándi László, Nagy András, Mocsáry Balázs és Vadász István benefactorok maradtak benn a szobában, s a bizottság megkezdte munkáját.

Felolvasták a királyi kéziratot, aztán az elnök felszólította a megjelent és bennmaradt egyházi és világi férfiakat esetleges észrevételeik s előterjesztéseik megtételére, mire amazok egy napi haladékokat kértek és kaptak.

Másnap, decz. 7-én reggel 8 órakor folytatták az ülést. Az elnök bemutatta Nagymihályi Gergelynek a kir. kancellária által szept. 22-én hozzá leküldött felségfolyamodványát, s feltette a kérdést Nagymihályiéék restitúciójára vonatkozólag. Élénk vitatkozás keletkezett. A bizottság egyik fele a visszahelyezést kívánta, ám a másik rész ellene szavazott és a kérdést függőben kellett hagyni. Aztán tudomásul vették a három senior és a patrónusok mára ígért feleletét, mely úgy hangzott, hogy a királyhoz benyújtott kérvényhez nincs mit hozzáadniok. Végül behívták Pósházit a professzorokkal és megkérdezték őket, vajon készek-e felelni az ellenök emelt vádakra? Most fölkel Pósházi. Sohasem hitte volna, mondotta, hogy még vádolni fogják, annál kevésbé, hogy még felelni kelljen. Azonban a commissio megmagyarázta neki, hogy az excessusokat mint kurátornak kötelessége volt büntetéssel sújtani, s a mennyiben elhanyagolta, hibájáért számadással tartozik. Mire amaz mentegetőzni kezdett, hogy ő gyakran próbált a bajokon segíteni, sőt felesen izzadt-fáradott benne; csak hogy majd föl sem vették, majd be sem bocsátották; tehát őt hanyagsággal vádolni nem lehet.

Mondták neki: vajon állításait hajlandó-e írásban benyújtani? s miután megígérte, Csécsire került a sor. Őt is megkérdezték: igazak-e az ellene emelt vádak? Ha igen: adja okát tetteinek; ha nem: meri-e őket hamisaknak nyilvánítani? mire megjegyezte: nagyon fájlalja, úgymond, hogy a kollégium érdekében kifejtett sok fáradságáért nemcsak jutalmat nem nyert, hanem még gyaláztatot kell szenvednie. Védeni fogja magát; de mivel mint afféle tanítóember a jogi kifejezésekben eléggé nem járatos, esetleges hibás kifejezéseit csupán stilusa iskolás voltának tudja be.

Végül hasonló kérdést intéztek Nagymihályi uramhoz is. Azt felelte, hogy a mit kérvényében a bajokról s ezek okairól állít, az utolsó betűig szentigaz, és ígérte, hogy mindent be fog bizonyítani.

Deczember 8-án, Boldogasszony fogantatása ünnepén, vecsernye után, d. u. 4 órakor gyűlt egybe a küldöttség. Az ülésre a városbíró útján beidéztek Pósházit és a két professzort s felszólították őket megígért írásbeli védelmök előterjesztésére. A három vádlott azonban egy napi haladékokat kért és kapott.

Deczember 9-én d. u. 2 órakor nyílt meg az ülés, melyen mind Pósházi, mind a két tanár benyújtották megígért apologiá-jokat. A bizottság mindenekelőtt Pósházi védekezését hallgatta

meg, melynek egyik főrésze két Csúzi nevű, káromlással vádolt deák bűnügyére vonatkozott, Pósházy az apologia szerint el akart járni a két delinquens ellen, azonban Csécsi az egyiknek dolgát revideálni nem engedte, a másiknak pedig megbüntetését gátolta meg. Tanuságot tehetnek róla: Nagymihályi Gergely tanár, Szentpéteri Péter pataki pap, Bánhorváti Márton s Téglási János deákok. Ám nemcsak ebben a két esetben állottak útjába: mikor a lázongások és párttusák lecsendesítésére néhai Nehéz Bálint urammal és a város nótáriusával, Tornallyai Gergelylyel a kollégiumba akart jönni, Csécsiek a bejövetelben is megakadályozták.

Következett Nagymihályi beadványának felolvasása, mely után a Csécsi-pártét szintén elővették. Nagymihályi újabb vádpontok becsatolását kérte; Csécsi szintén megtoldotta az övéit egygyel, jelesül, hogy Pósházi annak idején Zsujtai Andrást a tolszvai eklézsiába be nem bocsátotta; felolvasták Zsujtai levelét, mely Pósházi állításait cáfolta, s végül határozattá emelték, hogy a vádak az ellenfeleknek másnap d. u. 4 órakor in paribus kölcsönösen kiadják.

Deczember 10-én vasárnap lévén, a gyűlés csak vecsernye után, 4 órakor kezdődött. Az ellenfelek átvették az elkészült másolatokat; a bizottság pedig idéző levelet küldött Zsujtai Andrásnak s több jelentéktelen dolog elintézése után a következő napra kitűzte Szentpéteri Péter pataki pap, Bánhorváti Márton kollégiumi senior, Téglási János, Nagy János, Beregi András kollégiumi tanulók és Tornallyai Gergely városi jegyző kihallgatását.

Deczember 11. felolvasták a Pósházi védőírásából készített deutralis pontokat: 1. Igaz-e, hogy Pósházi, mikor a lázongások és kihágások ügyében a kollégiumba készült, szándékában megakadályoztatott? s ha igen, kitől? 2. Ki volt a jó rend visszaállítása ellen irányuló akadémikuskodásnak értelmi szerzője és előmozdítója? 3. Ki volt az, a ki Pósházit a Csúzi-ügyben akadályozta? s hogyan történt az akadályozás? 4. Vajjon Csécsi Pósházitól nyert megbízása értelmében megbüntette-e az idősb Csúzi-fiút? 5. Igaz-e, hogy az ifjabbik Csúzi ügyében azért maradt el a revisio, mivel a dolgot Csécsi uram magára vállalta, kijelentvén, hogy érette ő fog felelni? 6. Vajjon ki volt az, a ki Pósházit, midőn az 1722. decz. 11-iki nagy háborgás után nyomozni akart, a kollégiumba nem bocsátotta? továbbá: ki volt a dolognak értelmi szerzője?

Aztán következtek a tanuvallomások. Először a pataki papot hívták szólásra. Szentpéteri meghallgatta a kérdőpontokat és kijelentette, hogy a dolog megfontolására respiriumot kér. Az elnök azonban ezt a kívánságot kereken elutasította. Meghiteltették tehát és elmondotta, hogy Pósházi, igenis, járt Patakon, az ő vendége volt és be akart menni a kollégiumba, de bebocsátását Csécsi és a kollégiumiak megtagadták. A következő tanu, Tornallyai Gergely uram és — másnap, decz. 12-én — Dömsödi Gergely negyven éves pataki lakos egyértelműleg azt a vallomást tették, hogy a

praefectus őket, bizonyos időre a megyei deputatio után, Pósházi uram is nála lévén, Csécsihez küldötte azzal az üzenettel, hogy inspector uramat Csécsi »pro corrigendis excessibus intro mittat«. Mire Csécsi János így felelt: ő kegyelmének mindig szabad volt és lesz ott benn bármely deákkal érintkeznie. Megértvén azonban, hogy Pósházi uram inquirálni akar, kinyilatkoztatta, hogy azt meg nem engedheti, mivel az inspector partialista. Ezt a feleletet ők ketten megvitték a praefectusnak, kinél akkor még mindig ott volt Pósházi.

A negyedik tanu, Szokolyai István borsodi senior »juxta puritatem conscientiae« vallott. A Barkóczy-féle deputatio, úgymond, a két Csúzi-gyerek ügyének revisióját és eldöntését Pósházira bízta, kikötötte azonban, hogy tanu (Szokolyai) a szikszói prédikátorral, Hodosy Sámuellel együtt előzőleg iktassa vissza kuratori hivatalába. Ezt ők meg is tették s be is mentek a Csúzi-ügy elvégzésére. Csécsi a nagyobbik Csúzit a kollégium békéje érdekében kegyelemre ajánlotta, de a döntés nyilvános megkövetésre és proscriptióra szólt, s akkor ebbe mindenki belenyugodott; a kisebbik Csúzinak (Pálnak) dolgát pedig Csécsi magára vállalta.

Bánhorváti Márton senior, a következő tanu tudja, hogy a nagyobbik Csúzit proscriptióra ítélték, s hogy Csúzi (igaz, hogy minden jótéteménytől megfosztva) mégis megmaradt a kollégiumban. Ki kegyelmezett azonban néki, teljességgel ismeretlen előtte. Egyébként ő is vallja, hogy ifj. Csúzi dolgában soha sem ítéltettek, noha ennek okáról sem tud számot adni. Jól emlékezik azonban rá, hogy Pósházi egyszer Patakra érkezvén a paphoz szállott és két deákot hivatott a kollégiumból. Fatens ettől a két deáktól hallotta, hogy Pósházi azt kérdezte tőlök, vajjon bebocsátják-e vizsgálatot tartani? mire amazok kérdést tettek, hogy melyik részről óhajt inquirálni, mivelhogy az ő részökről az inquisitio már el van végezve, s így arra semmi szükség; a kidobottak részéről pedig a kollégiumon kívül is inquirálhat.

Bánhorváti vallomásában érdekes részlet, hogy a kollégiumban a deputatio óta többször volt bírói szék; a kurátort azonban az ő tudtával soha senki meg nem hívta, mivel meghívása az iskolai törvények szerint csupán oly ügyekben szükséges, melyeknek elintézésére a professorok és primariusok magokat elégteleneknek tartják. A commissio erre megkérdezte: volt-e megegyezés a professorok között arra nézve, hogy az illető ügyeket a kurátor nélkül elintézhetik? mire a tanu elmondotta, hogy ilyesmit a primaria sedes elé soha sem terjesztettek; egyébiránt megegyezés nem is lehetett közöttük, mivel — például — mikor az Emődi-féle dologban egybegyültek s Nagymihályit általa és Nagy János által háromszor is fölkérték, hogy az ülésen jelenjék meg, Nagymihályi azt felelte, hogy nemcsak meg nem jelenik, de sőt utolsó csepp véreig (ad sangvinem usque) védeni fogja Emődi ügyét, mivel a sedes vizsgálata istentelen, gonosz és igazságtalan. Mindamellet a

városbeliek sürgetésére eldöntötték a dolgot; csakhogy Emődöt megbüntetni Nagymihályi miatt ezután sem lehetett.

Beregi András bényei iskolamester, a következő tanu szintén nem tud róla, hogy valamelyik professzor a kurátort bíraskodni hívta volna; ám nagyon jól tudja, hogy mikor az ő (Beregi) dolga forgott szőnyegen, és ő Pósházi megjelenésre kérte, ez a megjelenést megtagadta, mondván, hogy bár a kurátorságot soha el ne vállalta volna!

Beregi vallomása egyébként is megerősítette a senior fassióját, így abban, hogy Pósházi a deputatio után csakugyan megjelent Patakon és Szentpéterhez szállott. A hozzáküldött két kollégista deák közül az egyik Nagy János, a másik éppen a fatens volt, s a primáriusoktól nyert megbízásuk szerint csakugyan megmondották, hogy inquisitióra nincs szükség, mivel a primaria sedes már elvégezte, ám a fassiók autentizálása céljából rendelkezék velök; mire Nehéz Bálint uram, a ki a kurátorral volt, és Pósházi dühösen felugrottak s szidták az ifjúságot. A fatens és társa ezek után eltávozott, Pósházi uram pedig nem tett semmit, noha a kollégiumba, ha akart, bátran bemehetett volna.

December 13-án Szentiványi gyöngélkedése miatt a várban, Trautson herczeg házában ült össze a commissio. A kollégiumból Szokolyai István, Pósházi és Szentpéteri ellen újabb vádak érkeztek; elhatározták tehát, hogy az iratokat a három papnak válaszolás czéljából kiadják, és hozzáláttak a tanuvallatás munkájához.

Téglásy János 25 éves primarius deák eskü alatt vallotta, hogy 1. Pósházi, ha be akart volna menni, senki nem akadályozta volna; 2. a professoroknak kötelességek volt a curator ecclesiasticust minden nagyobb fontosságú ügy tárgyalására meghívni; de hogy megtették-e, nem tudja. Arra emlékezik, hogy egy verekedés után a primáriusok és a senior követtség által kérték Pósházi uramat, teremtene rendet s békeséget az intézetben; hanem Pósházi nagyon durván fogadta őket s azt mondotta: Ti is oly hamis lelkűek vagytok, mint Csécsi; csak vágjátok össze egymást! 3. Csécsi a Csúzi-ügy vizsgálásakor azt sürgette, hogy ne csak a Csúziak, hanem az összes bűnösök ellen indítsanak nyomozást. 4. Az idősebbik Csúzi ügyében három tanut hallgattak ki, mire a vádlottakat szótöbbséggel kizárásra ítélték, a minthogy aztán a kollégium jótéteményétől Csúzi csakugyan meg is fosztatott. Igaz, hogy a tanteremben megjelent, de már nem mint deák, s mikor megtiltották neki, engedelmeskedett és pár nap múlva kiment az intézetből. Arra azonban, hogy az ítélet végrehajtását Pósházi Csécsire bízta volna, egyáltalában nem emlékezik. 5. Ifj. Csúzi dologról nem tud semmit. 6. Hogy végül Pósházi a 6-ik deutralis pontban említett alkalommal Patakon járt, és a deákok két követőtől milyen választ kapott, arra Tunyogi Beregi Andrással teljesen egyformán emlékezik. Ám hozzáadja, hogy a dolog Csécsi távollétének idején történt, s az ifjúság a két követnek hazaérkezése

után határozattá emelte, hogy Pósházit a bemenetelben akadályozni nem szabad, bár Pósházit a határozatról értesíteni elmulasztották.

Végül még Zsujtai András uram jelent meg a commissio előtt és Pósházi uramat ünnepélyesen megkövette; majd a három pap vette át az ellenök beadott vádpontokat; s az elnök a négy deák kíséretében behívott két professzort figyelmeztette, egyrészt, hogy replicájokat az ellenök benyújtott vádakra s egyben bejelentendő tanuik lajstromát két hét alatt okvetlen juttassák hozzá, másrészt, hogy a commissio üléseinek újabb megkezdéseig csendben és nyugalomban éljenek. — Azzal a legközelebbi ülést 1725. január 22-re tűzvé ki, a sessiót bezárta.

Am, mint megelőzőleg, a határidőt most sem tartották meg pontosan. A vádlottak közül senki sem nyújtotta be replicáját a kitűzött két hét lejártáig, sőt Csécsiék Szokolyai urammal együtt éppenség január 24-éig várakoztatták az elnökséget; másfelől a bizottság sem ülhetett össze előbb január 24-nél.

A megnyitó ülésen megjelentek az összes felek, csak Csécsi Jánost gátolta súlyos betegsége. Nagymihályi újra restitutióját sürgette, azonban hiába, mivel a kérdés tárgyalását alkalmasabb időre halasztották. Aztán a legközelebbi teendők sorrendjét megállapítván, a replicák felolvasásához láttak.

Ezek a válaszok mélyen belevilágítanak a pataki kollégium akkori életébe s feltárják a küzdő felek lelki állapotát. Egyelőre nem az a fő, kinek van igaza; elég, hogy megtudjuk, mit tartanak egymásról, mi mindennel vádolják azokat, kikkel szoros egyetértésben kellene élniök, és mivel igyekeznek igazolni saját magokviselését.

Elsőnek Pósházi replicája¹ került felolvasásra. Az agg seniort a Csécsi-párt tizenkét pontban vádolta,² következésképp a felelet szintén ugyanannyi pontban igyekszik visszaverni az összehordott kifogásokat.

1. Csécsiék hibáztatták, hogy Pósházi Nagymihályit Csécsi, a patrónusok és a deákság tudta nélkül, sőt az utóbbiaknak ellenére titkon hívatta meg és a régi tanár beleegyezése nélkül iktatta hivatalába. — Pósházi visszafelel: Nem áll, — s ez a vádból is kilátszik, — hogy se Csécsi, se az ifjúság Nagymihályi meghívásáról nem tudott; a régi professzor beleegyezésére pedig egyáltalában nem volt szükség. Csécsi meghívása ellen annak idejében szintén tiltakozott Füleki uram, s Csécsi mégis törvényes mesternek tartja magát. Valójában nem is ez bántja Csécsinek szívét, hanem a telhetetlenség, ezt mutatják Pósházihoz és másokhoz intézett szavai: hogy »úgyis csekély a fizetése; a discretionális jövedelem érne még valamit, de ha másik rektort hoznak, ez is kétfelé oszlik«. Még kevésbé volt szükség az ifjúság beleegyezésére, bár az tel-

¹ L. az Acta Commiss. Szentiv. c. gyűjteményben.

² Spat. levélt., A. V. 1017. 23.

jességgel nem hiányzott. Bezzeg a törvényben megkivánt consensus: a pásztoroké bizonyára megvolt; a világi urakat pedig az idő rövidsége miatt nem lehetett valamennyit értesíteni.

2. Csécsiék szerint Pósházi nem egyszer szolgáltatott alkalmat surlódásokra Nagymihályi uramnak adott titkos tanácsaival és irkálásaival, gyakran oly ügyekben is, melyek a professor primariust, az esküdt deákokat és az egész kollégiumot illették. — Felelet: ám, ha mindez titokban s négy szem közt esett, a vádaskodók vajjon miképp tudnak róla?

3. Azzal is vádolták, hogy Nagymihályinak hozzáküldött Csécsi-ellenes irkálásait nemcsak helybenhagyta, hanem sajátkezüleg ide is, amoda is elküldözte. Ezzel pedig, mondták, nemcsak az ifjúságnak pártokra szakadását mozdította elő, hanem azon is rajta volt, hogy a kollégiumot a jötevők alamizsnájától elűsse, nem is említvén, hogy a kollégium ellenére és mellőzésével Nagymihályi és saját aláírásával ellátott megbízólevelekkel külön kéregetőket küldött ki, s a kollégiumiakat ezzel is megrövidítette. — Pósházi ekkép felelt: Igenis, helyeselte Nagymihályinak vádjait. Avagy rosszszalást érdemelt volna ez az ember, a ki az ellene és tanítványai ellen elkövetett igazságtalanságokat őszintén feltárta? A mi pedig az alamizsnát illeti: Nagymihályiék kizárása előtt a patrónusokhoz rendszeren küldött leveleket, hogy az iskola részére adakozzanak; ám ezután, mikor őt is, a patrónusokat is ökrözték, szamarazták, korpázták, nem cselekedte, mivel arra a lázadókat méltatlanoknak tartotta. Az az állítás azonban, hogy az alamizsnálkodásról bárkit is lebeszél volt, sült hazugság. Nagymihályi-résről kiküldött kéregetők levelét sem írta alá, mivelhogy ilyen supplicansok nem voltak; de ha megtette volna is, hogy ezeket a kiüldözött, szegény, mindenükből kifosztott fiúkat, kiknek ügye eldöntve nem volt, kik épp ezért még mindig a kollégiumhoz számítottak és az egyházi felsőbbséget tiszteletben tartották: segítette volna, ezért kárhoztatást egyáltalán nem érdemlene.

4. A Csécsi-pártiak mint a kurátor pártosságának jelét állították oda, hogy Pósházi az 1720-iki examen előtt a pásztorokhoz levelet írt, melyben kijelentette, hogy csupán Nagymihályi uramnak szabad opponálniok. Pósházi azonban ezt a vádat is hazugságnak bélyegzi. Nemcsak hogy el nem tiltott senkit, de sőt, mondja, mindenkit buzdított az oppositóra. Maga is opponált, mi több, 1724-ben a vizgák előtt külön megkérte Szentpéteri uramat, hogy a vizsgálati tételeket kutassa ki s készüljön disputához. Ő (Pósházi) szintén opponálni fog, tehát neki is küldje meg a kérdéseket. Hanem hát, teszi hozzá, Csécsi uram és deákjai magok fáznak a vizsgálati opponálásoktól s azért csak közvetlen a vizsga előtt, mikor a vendégek már a teremben vannak, osztják ki a thesiseket, holott, különösen a tanultabb emberekhez, már napokkal előbb el kellene őket juttatni. »Bezzeg nem így tesznek más akadémiákon; az újhelyi paulinus atyák is, mikor a vizsgákra a pataki

professzorokat és deákokat illő emberséggel meghívják, idejekorán közlik velök a vizsgálaton előforduló tételeket.»

5. Azt mondják Csécsiék: Pósházi némely becsületes, szorgalmas ifjakat meg akart gátolni haladásukban; ugyanis nemcsak leveleiben gyalázta őket, azok között is első volt, a kik 1721-ben a kollégiumtól kiküldött légátust visszautasították, s ezzel első sorban saját egyházában, aztán pedig egyebütt is pártoskodásokat és czivódásokat támasztott. Pósházi felel: Jól tudja, kiről szól az ének. Zsujtai Andrásról van szó, a kit Helvéciából lett hazatérése után pütkösi légátusnak Tolcsvára küldöttek. Igenis, a tolcsvai pap (Pósházi) nem fogadta el Zsujtai Andrást, de nem mivel Zsujtai csécsista volt, hanem mert rosszul viselte magát és egyike volt a kolompósoknak. Aztán nem is ő (Pósházi) nem admittálta, hanem a tolcsvai eklézsia. Mert egyet a vádaskodók bölcsen elhallgattak: azt, miképp hurczolta meg becsületében őt is, némely pap-társait is Zsujtai András, a kit mocskolódásaiért el is ítélték, de megbüntetni — Csécsi volt a pártfogója! — soha meg nem büntettek, hogy ekkép neki, a bántottnak, elégtételt szolgáltatott volna. Az sem áll, hogy Zsujtai visszautasítása példa volt a csécsisták visszavetésére; néki, mint előbb, ezután is volt csécsista légátusa; s nem is az eklézsiák czivódnak és pártoskodnak, hanem maguk a deákok.

6. Merész, és mivel könnyen félreérthető, tehát veszedelmes vád volt a következő: hogy »a kollégium ellen különböző helyeken összejöveteleket tartott és tőle az alamizsnát nemcsak saját maga személyében ragadozta el, hanem másokat is erre tanított.« Hol? Mikor? kérdi Pósházi az összejövetelekre vonatkozólag; de a ragadozásra már »haja is égnek mered« és felháborodva kéri a commissiót, hogy szolgáltatson neki elégtételt és tanítsa meg ezeket az embereket.

7. »Rendeletlen és pártos végzéseket hozott«, mondja a Csécsi-párt. Pósházi feleli: Álljanak elő ama végzésekkel.

8. »Az első professzort ki akarta túrni hivatalából és 1721-ben nyilvános ülésben megfenyegette, szemébe mondván: Nem nyugszom, míg a professzorságból ki nem dobom.« Felel Pósházi: Igenis, mondotta ama szavakat. Joga volt hozzá: ő az iskola kurátora, a professzorokat ő iktatja be s övé a jog, hogy ki is dobja őket, ha rosszak. Ezt az iskola törvénye diktálja. Csécsi pedig megérdemlette, hogy a kurátor így beszélt vele, mivelhogy senki-nek engedelmeskedni nem akar, se embert nem ismer, se Istentől nem fél, a papokat mindenk fölött gyűlöli, az ájtatosságról pedig azt vallja, hogy nem hivatása. Ilyen professzor alatt az ifjúság erkölcsének meg kellett romlania, a fegyelem és rend felbomlott s mindenféle bajok támadtak. »És bizonyára az egyház és haza egyaránt meg lett volna velem elégedve, ha, a mint jogom és hatalmam volt, elég erőm is lett volna hozzá, hogy őt kidobhattam volna.«

9. »A Barkóczy-féle megyei deputatio idejében, rögtön a vizsgálat befejezése után Nagymihályi urammal titkos tanácskozást tartott, se kérdésre, se tudósításra nem méltatván az első professzort, a kit meg sem látogatott, hanem ellenkezőleg, rútul gyalázott.« Felelet: a titkos tanácskozás vádja merőben alaptalan. Vajjon miért nem említik a vádaskodók inkább a saját professzoruk vétkét, hogy, például, az elítélt Csúzit büntetlenül hagyta? Hogy pedig Pósaaházi Csécsit nem látogatta meg, könnyű megérteni. Sokat tett ő Csécsiért, de Csécsi csak hálátlansággal fizetett, soha Patakon nála meg nem jelent; mint minden más papot, megve-tette; volt rá eset, hogy nem is köszönt neki.

10. »Midőn az 1722. október 7-én Vatai Jánostól kezdett verekedés után ez ügy megvizsgálására kérték, Tolcsván mind a követeket, mind az első professzort nagyon megsértette, mondván nekik: Hamis lelkű vagy mind te, mind Csécsi; jól vagy, csak vágjátok össze egymást.« Felelet: Lehet, hogy amaz ígéket mon-dotta, de legfőlebb ironice.

11. Szemére vetették, hogy kemény és szigorú bírása volt a csécsistáknak, de Nagymihályi »gaz tolvaj deákjait« a kollégium gyalázatára és kárára a törvény ellen körömszakadtáig védelmezte. A replica erre is megfelel. A vádaskodók, úgymond, Emődire céloznak, de ő (Pósaaházi) Emődöt nem védte, csupán ügyének eldöntését halasztotta el a pártatlan vizsgálatig. Nem tehetett mást, mivel azt az embert irigyei vádolták s ítélték el irigyeinek tanu-vallomásai alapján. Hogy ki a gonoszok pártfogója, Csúzi esete mutatta meg, a kit Csécsi a deputatio határozata ellenére büntet-lenül hagyott.

12. Végre: a kollégium nyilvános vizsgálatára, bár becsület-tel meghívták, két éven át meg nem jelent s a folyó 1724. évben az iskola supplicansainak megbízó leveleit aláírásával megerősí-teni a kollégiumiak ismételt kérelmére sem volt hajlandó; ellenben a Nagymihályi-pártnak ezt a szívességet maga jószántából meg-tette. Pósaaházi így felelt: 1724-ben hivatalos útja akadályozta meg, hogy a vizsgálaton meg nem jelenhetett. A mi pedig az alá-írást illeti, valóban kérték tőle. Ám 1. a dolog azelőtt soha sem volt gyakorlatban; 2. azt kívánták tőle, hogy a leveleket mint kurátor írja alá, holott őt a kollégiumiak kurátoruknak nem ismer-ték; 3. a megbízások nem is érdemlették a megerősítést. Ugyanis a kéregetőket még csak meg sem eskették, hogy az adomá-nyokat hiány nélkül a kollégium kezébe juttatják, és a benefac-torokkal sem jegyeztették össze, ki mit adott; kiki lophatott, a meny-nyit akart — s ilyen dolgot ő a maga részéről nem pártolhatott. Nagymihályiéék részére pedig szintén nem írt alá kérőlevelet, kivéve egyszer, a kollégium szétszakadása előtt, mikor Emődi Mihályét erősítette meg, hogy a közönség lássa, hogy ez az iskolának igazi supplicansa, nem pedig egyebek, kikről az hirtelt, hogy Zsujtai akadémikus promotiójára gyűjtenek.

Következett az akták legérdekesebbikének, Nagymihályi hosszú, kimerítő replikájának¹ fölolvása. A nagy gonddal készült dolgozat általánosságokkal kezdődik; legérdekesebb része azonban maga a tulajdonképpen való felelet.

A Csécsi-párt a dolog természetének megfelelően mindjárt a vádpontok élén hangsúlyozni kívánta, hogy a rendetlenségekre okot az ellenfél szolgáltatott. »Állítjuk és erősítjük, hogy az egyenetlenségek előidézője mindenek előtt tiszt. Nagymihályi uramnak rendetlen és az akkori körülményekhez képest fölösleges beiktatása és az iskolára való rátukmálása volt. Világosan megtetszik ez a következőkből:

1. Tiszt. Nagymihályi uramnak már meghívása sérelmes volt, a mennyiben nem történt az egész deákság közmegegyezéséből, de sőt még csak a többség akaratából sem, hanem az ifjúság ellenére. Nem egyezett belé sem a tényleges professzor, tiszt. Csécsi uram, sem a jótevők nagyobb része, sőt néhánynak kivételével, a kik akarták, értesülések sem volt róla. 2. Nagymihályit az egész deákság nevében hívták ugyan meg, azonban a meghívólevél nem volt a kollégium pecsétjével megerősítve. 3. Mikor az ifjúság és seniora megtudták, hogy két deák néhány legénynek megegyezése folytán Nagymihályinak Miskolcra titokban meghívót készülni, Kecskeméti János senior tiltakozott ellene, hogy az ifjúság nagyobb és tekintélyesebb részének ellenére Nagymihályi uramat meghívják; s a többség ellenkezése csak abból is megtetszik, hogy Nagymihályi behozatalára, mint ez hasonló esetekben rendes körülmények között történni szokott, a kollégium szekerét ki nem rendelték. Hogy pedig tiszt. Nagymihályi uramnak mind meghívása, mind beiktatása az akadémiai jogokba ütközött, kiderül abból, hogy mint Carpzowius Benedek *Jurisprudentia Ecclesiastica*-jában I. 16. 25. olvasható, professzorokat az egész universitas vagyis a tanuló ifjúság jelöltjei közül kell meghívni, a kiket aztán az Akadémia patrónusa erősít meg tisztségekben. Holott Nagymihályi meghívásába és beiktatásába csupán egy-két patrónus vagy benefactor egyezett belé... Továbbá: valamint a pásztorokat meghívni nem csupán a magistratus és püspökök joga, hanem mint ugyancsak Carpzow (*Synopsis Decisionum Saxonicarum*, decisio 5. stb.) mondja és az antiochiai zsinat is rendeli, a népe is és következésképp az egész gyülekezet; s valamint a diákonust a pásztor a néppel együtt választja: épp úgy, mint ugyancsak Carpzow (*Synopsis Jurisprudentiae Ecclesiasticae* lib. I. tit. 2. Defin. 14.) megjegyzi, ex rationis identitate az iskola pásztorának, vagyis a professzornak meghívásához és praesentálásához az egész deákság, a már működő tanár és a jótevő urak nagyobb részének beleegyezésére lett volna szükség s az új mestert nem kellett volna néhai Csécsi János professzor fiának, a meglevő professzornak sérelmével az iskolára erőszakolni.«

¹ L. spataki levéltár, A. V. 1011. 17.

»Másodszor. Hogy pedig tiszt. Nagymihályi uram alkalmazására az idétt szükség nem volt, következik 1. a kollégium akkori nagy szegénységéből, melyben az ifjúság egy professzorral is alig tudott megélni s a mely Nagymihályi uram alkalmazása által még jobban fokozódott; 2. abból, hogy némely diákok egyenetlenkedése még jóformán le sem csillapodott, mikor Nagymihályi beiktatása az ifjúságot pártokra szakítván, a baj újra felújult; 3. mivel sok diákot félelemmel töltött el Nagymihályi uramnak miskolczi szereplése.«

Nagymihályi erre az érvelésre mindenekelőtt általánosságban kíván néhány megjegyzést tenni. Azt mondja, hogy a miket a vádlók az egyenetlenségek okai gyanánt emlegetnek, azokat meghányni, eldönteni és megokolni nem Csécsiék, hanem a dioecesis seniorának, a pataki papnak, az egyházi és világi jötevőknek hivatása. Ezt diktálják az iskola törvényei. Az ő dolguk, hogy a kollégiumról — deákokról és tanítókról, kicsinyekről és nagyokról — gondoskodjanak; ő hozzájuk tartozik tehát annak a megállapítása, vajjon szükséges-e, törvényes-e valamely professzornak alkalmazása? vajjon az a professzor méltó-e hivatalára? Aztán a törvények értelmében a kollégiumbelieknek a zempléni senior, a pataki pap s az egyházi és világi jötevők a főbírái; ők ítélnék a professzor felett és nem ennek professzor-társa vagy éppenséggel tanítványai. Következésképpen Csécsi uram és emberei, ha akár Nagymihályiban, akár Nagymihályi deákjaiban hibát vettek volna is észre, nem voltak rá feljogosítva, hogy ítélkezzenek felettök, még kevésbbé, hogy büntessék és kidobják őket; ellenkezőleg, kötelességökben állott volna, hogy a fogvatkozásokat a pataki pásztornál és az egyházmegye senioránál följelentsék. Ám Csécsiék a fenti »okok«-ról soha senkinek sem szólottak, csupán most ránczígálják elő őket. Azt sem kell elfelejteni, hogy a végzetes czivódások az iskolában már az ő (Nagymihályi) alkalmazása előtt, már Füleki András uram idejében megvoltak; világos tehát, hogy az egyenetlenségeket nem a Csécsiéktől felhozott jelenségek szülték, hanem Csécsi kevélysége, kapzsisága, irigysége és gyűlölködése.

Mondják, hogy az ő (Nagymihályi) alkalmazására az akkori viszonyok között nem volt szükség. Ám ennek épp az ellenkezője igaz. Tudni kell ugyanis: 1. hogy az illetékes körök Füleki tan-székének betöltését közvetlen Fülekinak kitétele után elhatározták; 2. maga Csécsi, megunva az igazgatás vesződségeit, kérte, sőt sürgette, hogy melléje másik professzort állítsanak; 3. mivel Csécsi a Fülekinak volt derék s jóerkölcsű tanítványait a kollégiumból, a benefactorok parancsának egyenes megszegésével, mindenféle törvénytelen vádak alapján ki akarta küszöbölni, a minthogy Pelsőczy Pétert, Losonczi Mihályt és Dobi Andrást többedmagokkal együtt nagy szegénységökre ki is zaklatta; 4. mivel az ifjúság vallomása szerint rendszertelenül, s mindenféle hiábavalóságokat tanított; a disputációkat elhanyagolta; a mit egy nap állított, azt más nap

tagadta; az ellenvetéseket reális megoldás helyett pusztán negatívval utasította vissza; sok dologban a helvét hitvallással ellenkezett; az erkölcsös neveléssel nem törődött; a gyermekeket katekizmusra nem tanította; az iskolai tisztségeket arra nem való deákokkal töltötte be. Mindez mutatja, hogy második professzor beállítására nagyobb szükség volt, mint bármikor. A vádaskodóknak érvei, melyekkel magokat fedezni akarják, nem is érnek semmit. Hiába emlegetik az iskola szegénységét; mert a szükségesekről való gondoskodás nem az ő hivataluk, hanem a jótevőké; másfelől pedig egyetlen ember jelenléte az intézetben inséget nem is okozhat. Ha szűken voltak, ezt a sok here, naplopó tette, kik nagy számmal voltak — s vannak ma is — a kollégiumban. »Azonkívül«, úgymond, »én a kollégium javaiból fizetésem fejében, bár jogom lett volna hozzá, mindeddig keveset, jóformán semmit sem kaptam. Hozzáadom azt is, hogy abban az időben az inség egész Magyarországon általános volt, valamint tehát a szűkölködés az ország lakosságát össze nem vesztette, a kollégiumban sem volt az egyenlenségek szülőanyja«. Kiszalasztották ezt véletlenül a vádaskodók is, mikor bevallották, hogy az intézetben már az új tanár beiktatása előtt voltak villongások; a mi pedig némely deákoknak miskolczi tapasztalatait illeti: lehet, hogy akadtak olyanok, kik félték tőle, csak hogy nem a jók, a szorgalmasok és törvénytisztezők sorából, hanem a herék, rágalmozók s más efféle elvetemült gonoszok közül, a milyeneket a miskolczi iskola törvényeinek őrei, az akkori miskolczi pásztorok és patrónusok meg nem tűrtek.

Alkalmazásának törvényességét illetőleg Nagymihályi Pósházival tart. Hangsúlyozza, hogy őt a zempléni senior, a pataki pap és a benefactorok tették pataki tanárrá. Nem áll, hogy a dologról a benefactorok nem tudtak: világos ez a jótevőknek hozzá (Nagymihályihoz) küldött üdvözlő leveleiből; hogy pedig az urak részéről a kellő beleegyezés sem hiányzott, az is kitűnik abból a körülményből, hogy alkalmazása ellen egyetlen patrónus sem tiltakozott. Különben is az ügyet rég eldöntötte a Barkóczy-féle küldöttség, mely őt hivatalában megerősítette, s törvényes professzorságát a vádaskodók szintén elismerik, a mikor Csécsiről mint *első* tanárról beszélnek, lévén az *első* a *másodiknak* correlativuma, stb.

De az ellenfél nemcsak okoskodásaiban hibáz: a megtörtént dolgokról is megfélekedezik. Azt mondják Csécsiék, hogy Nagymihályit az ifjúság tudta és beleegyezése nélkül emelték professzorságra; holott emlékezniök kellene, hogy a zempléni senior az egyházmegyei jegyzővel és a helybeli pappal együtt a deákságot egy új professzor meghívása és beállítása iránt megszavaztatta, és az ifjak tíz-tizenegy kivételével a meglevő mellé másik tanárt is óhajtottak. Ám tudott a dologról Csécsi is, mivelhogy a zempléni senior, midőn az említett szavazatszedés céljából a kollégiumba bement, szándékáról *első* sorban őt értesítette. Tudtak tehát a dologról mindannyian, sőt a deákság tanuságot tesz róla, hogy

Csécsi az új tanár beiktatása előtt Pósházi és Szombati István uram füle hallatára nem átalotta ilyet mondani: »Biz ide ne hozzák, elég az ifjúságnak egy professzor.« Mire Szombati uram megjegyezvén, hogy: »Uraságnak szüksége van segítségre«, — így szólott: »Ám lássák, de bizony kimegy azon az úton, a melyen behozzák.« Ebben a kijelentésben, mondja Nagymihályi, már benne van az ő és deákjai erőszakos kizárásának szándéka; és a commissio ezek után megítélheti, hogy a veszekedéseknek nem a Csécsiék gőgje, irigysége, rosszakarata s egyéb bűnei voltak-e szülő okai.

... Ám mi lesz akkor Carpazow tételeivel? — »Vannak elég-séges törvényeink, melyeken létünk alapja nyugszik, és semmi közünk se Szász-, se más ország törvényeihez, a minthogy azoknak törvényei se igazodnak mihozzánk.«

A Csécsi-féle vádiratnak következő részét annak az elbeszélése alkotja, hogy Nagymihályi és pártfogói a kollégiumiaktól a beiktatáskor eléjük terjesztett négy föltételt nem vették figyelembe. Nagymihályi a vádra azzal felel, hogy az illető feltételeket néki senki meg nem mutatta. De ha megmutatták volna is, kétségtelen, hogy ilyenek alkotása csupán a benefactoroknak és előjáróságnak áll jogában. A négy pont azonban mégis fontos, mert világosan kifejezésre juttatják ama szenvedélyeket, melyekből az iskola egész háborúsága fakadt: a Csécsi kapzsiságát, irigységét, önhitt gőgjét s uralomvágyát. Igenis, a professor primarius jövedelme csökkenésétől félt, irigykedett testvérére, kit az Úr tanításra küldött, s gőg-jében elsőbbségét látta veszélyben forogni. Mert gőgös volt és nem egyszer mondotta, hogy: »A patrónus urak se Magyarországon, se Erdélyben nem találunk senkit, a ki mellém professzornak el merne jönni.« Sőt saját atyját sem átalotta kisebbíteni, mondván: »Szegény apám! mit az az én apám! mit tudott ő? fölkelt három óra-kor, tanult 5-ig. A kisujjam körme alatt is több bölcsesség lakik, mint neki a parájában volt« stb. — Végre: Csécsi még a patrónusoknak is parancsolni akar, mikor a 4-ik föltételben többjüknak akarátára és beleegyezésére fityinget sem ad és kivétel nélkül mindnyájokét követeli.

Vádoló s védő fél ezek után az előcsatározások után térnek át a részletkérdésekre, melyek itt is, ott is 47 rendbéli pontozatokba foglalva, megannyi párbajra nyujtanak nekik alkalmat.

1. vád: Nagymihályi uram még meg sem kezdte tanítását, mikor a saját neve aláírásával — mellőzve a rector primariusét — ünnepi pátenseket adott egyes, légáczióra menő ifjaknak, mi a jövendő szakadásnak máris előjeléül szolgált.

Felelet: Mivel a tanuló ifjúság a husvéti ünnepekre pátensek nélkül nem mehetett a patrónusokhoz, s viszont Csécsi a levelek aláírását egyszerűen megtagadta, az ifjak Jósmai Ferencz seniort Nagymihályihoz küldötték. En, mondja Nagymihályi, sokáig tanácskoztam Jósmaival; aztán az iskolai törvények 7. pontja értelmé-

ben¹ az oeconomus, majd a senior s végre több deák által kérettem, intettem Csécsi uramat, hogy a leveleket a régi szokás szerint írja alá; de hiába. Csécsi az aláírást először mindenkitől megtagadta; később nagy huzavona után némelyeknek megtette, másoknak viszont, a kikről tudta, hogy bűnös terveiben nem osztoznak, egyáltalán nem írt alá. Ő — Nagymihályi — ellenben aláírt mindenkinek. Ne vádolják tehát semmivel; kötelességét teljesítette, nem úgy, mint Csécsi, a ki ellenszegülésével a kollégiumot hírbe hozta és a patrónusoktól s pásztoroktól a köteles tiszteletadást megtagadta.

2. vád: A legközelebbi husvét alatt egy hordó bort, melyet az iskola szükségleteire eltettek, a rector primarius pedig saját pecsétjével lepecsételt volt, valami tizenöt deákkal, kik az ünnepre is benn maradtak, az utolsó cseppig fellakmároztatott, bár a korcsmából, ha már kellett, olcsóbb bort is szerezhetett volna.

Felelet: Azt a bort Csécsi nem az iskola érdekeiért való buzgólkodásából, hanem azért pecsételte le, hogy az akkori seniort, Jósvait, a ki vele nem fujt egy követ, és tanártársát bosszantsa, kisebbitse; nem is osztották ki az egészet, hanem csak valamelyes részét, s azt is a bevett szokás értelmében, a senior és más ifjak többszöri kérelmére. Aztán az sem igaz, hogy a bort lakmározásra vesztegették; mert az éjjeli őrsegek kapták és egyéb szolgálattelvőket jutalmaztak vele.

3. vád: Elkezdvén a tanítást, nem elégedett meg a részére kijelölt órákkal, hanem a rector primariustól már rég lefoglalt délutáni második órát is el akarta ragadozni. E czélból Csécsi előadása alatt a katedrara lépett, a mivel nemcsak Csécst sértette vérig, hanem a kollégiumot is fölháborította. Mikor pedig e miatt az iskola Pósa házinál panaszt emelt és a gondnok azt írta néki, hogy ne kapdosson az elsőség után, hanem a jó békeség kedvéért engedjen mindenben; s az erre vonatkozó levél tartalmát Csécsi is meg akarta ismerni, így felelt: a superintendens azt írja, hogy mindenben elődöm nyomdokain járjak, — ahonnét világos, hogy az igazgatói jogokat a törvény ellenére mind magához kívánta ragadozni.

Felelet: Azt az órát a beiktató urak rendelték Nagymihályi részére, s így ő azt nem elragadni, hanem megtartani akarta mindaddig, míg a kurátortól más utasítást nem kapott. Aztán nem is lehetett azt az órát elragadni senkitől, mivel nem volt senkié. Ugyanis Csécsi uram abban az időben se nem tanított, se tovább tanítani nem akart; sőt éppenséggel bucsúzni akart az iskolától és hivatalától s mindenfelé meghívókat küldözött a jótévékhöz, hogy jőjjenek bucsúzó beszédére, ragaszkodván ama mondásához:

¹ Lex 7. De officio Rectorum, Quae est, Didascali in monendo mutuas operas officii praestanto. Arról szól, hogy a tanárok egymást szeliden, négy szem között figyelmeztessék hibáikra; ha nem használ, akkor »monens tenetur Superioribus, et primum quidem Pastoribus loci indicare«.

»Oratio Domini Nagymihályi inauguralis est mihi emortalis.« Végre a délutáni 2-ik óra ősidők óta a theológiára volt szánva és azé a tanáré volt, a ki reggel 8-kor tartott előadást. Mindazáltal, ha Csécsi illedelmesen, okokra hivatkozva kívánta volna tőle, ő (Nagymihályi) szívesen helyt adott volna óhajításának; de Csécsi nemcsak hogy elvette óráját, hanem még sértegette is, azt mondván róla: »Ez a paraszt éppen hogy idejött, már verekedik«, a mint ezt az egyesült három dioecesis seniorai előtt Csécsi saját szájával megvallotta.

4. vád: Miután Füleki az iskola házából kiköltözött, Nagymihályi ezt a házat, mely ősidőktől a rector primarius lakóhelye volt, Csécsi és a kollégium tudta nélkül elfoglalta.

Felelet: Hogy az a ház Csécsit illetné, arra semmiféle szabály nincsen; aztán Nagymihályi nem is a saját szántából ment beléje lakni: a kurátor és a pataki pásztor jelölték ki számára.

5. vád: Elfoglalván lakását, elsőbbségét azzal is ki akarta mutatni, hogy Csécsit gúnyolta és ily szókkal kisebbitette: Tiszt. Csécsi uram nem is professzor... sőt még ennél gonoszabb dolgokat is mondott. Éjjelenként 12 óra körül a diákokhoz járt, nekik promotiót, szobát ígért s így csábítgatta őket a saját pártjára; másokat fenyegetésekkel igyekezett Csécsitől eltántorítani, úgy hogy aztán az ifjúság végre is megoszlott, két párt keletkezett: a csécsista és nagymihályista-párt; felburjánzott a rágalmazás, a patrónusok s egyéb becsületes emberek magok is a pártok versengéseibe sodródtak...

Nagymihályi felel: Noha az iskolai hagyomány szerint az elsőbbséget, a mennyiben a theologia, melynek tanítását reám bízta, minden más tudománynál külön és tiszteletre méltóbb, követelhettem volna, mégis, azután hogy beiktatóim meghagyták, hogy a békeség kedvéért minden praetensiótól tartózkodjam, sohasem kívántam. Megtetszik ez egyebek között abból is, hogy egy alkalommal, mikor Csécsi uram mérges szívvel így szólott: »Valamint a világnak nincs két napja, úgy ennek a kollégiumnak se lehet két professzora«, tréfálódva ekkép feleltem: A világnak két nagy világosítója van: a Nap és a Hold, legyen ő saját akarata szerint a Nap, én pedig legyek a Holdvilág... A mi pedig a vád egyéb részeit illeti: azok puszta rágalmak.

6. vád: Egy alkalommal, midőn Csécsiéknél temetés volt, sem maga el nem ment, sem az ifjúságot odaereszteni nem akarta. Így történt, hogy a deákság a temetésen csak későn jelent meg, a mi a közönség körében is nagy megbotránkozást keltett.

Felelet: Ha tisztességesen hívták és beteg nem lett volna, elment volna. Azután is megjelent ő (Nagymihályi) Csécsiéknél nem egyszer hasonló alkalommal, keresztelőn is volt náluk, de csak gyűlöletre, bántódásra talált. Az ifjúságot pedig nem tartotta vissza, nem is volt eszeágában sem; a kollégium elég idején megjelent a szertartáson és elvégezte dolgát.

7. vád: Midőn Csécsi, de a patrónusok és deákok ellen is pasquillust írtak, Nagymihályi az irat szerzőjét nemcsak nem kárhoztatta, hanem midőn súlyos gyanúokok alapján vád alá helyezték, még oltalmazta, azt vetvén okul, hogy az irat nem is pasquillus, mert a mit mond, színigazság.

Felelet: Nagymihályi a pasquillus szerzőjét nemcsak nem oltalmazta, de megbüntetésére törekedett. Rajta volt azonban, hogy az ügyet mint főbenjáró dolgot a törvények szerint a pataki pástör és az egyházkerület seniora elé terjeszszék. Csécsi ezt megtenni nem akarta; ellenkezőleg, azt az embert, a kit az irat szerzőjének gyanítottak, bosszút lihegve az iskolai szék elé hurczolta s ellene elégtelen bizonyítékok alapján ítéletet mondatott, aztán pedig az ítéletet szokatlan időben, az egész deákságot fellázasztva, erőszakosan végrehajtotta, csakhogy a másik pártot ezzel is apaszszá, bár ama kicsapást elégségesen megokolni maig sem tudják.

7. vád: Néhai nemzeti Bozsoki uram temetése alkalmával Fejértón, 1722-ben azt mondotta: nem fog nyugodni, míg tiszt. Csécsi uramat ki nem zavarja.

Felelet: Nem áll; ellenkezőleg, gyakran kérte Csécsit, hogy ne agyarkodjék ellene, ebből kitetszik, hogy nem volt iránta rossz indulattal.

9. vád: Egy alkalommal Csécsi valakinek asszubort akart küldeni. Ugyanakkor Nagymihályi uram is akart küldeni bort ugyanazzal az emberrel. Megtudván azonban, hogy az illető Csécsitől is fogadott el megbízást, szándékát megmásította és az embernek ilyen szavakat írt: Non est auferendum vinum Aronis cum vino Dagonis, ne Aron et Dagon simul vehantur.

Felelet: Az ellenkezője igaz; a dolgot Csécsi cselekedte meg Nagymihályi ellen.

10. vád. A gyermekek mellé rendelt magánoktatókat ama gyermekek szülei előtt gyalázta, sőt a saját párthívei közül valókkal helyettesítette; végre a tanítókat tanítványaik előtt is szidalmazta, kisebbítette.

Felelet: Csécsi, nem Nagymihályi szokott így cselekedni. Csécsi volt az, a ki Rédei Ferencz és Ilosvai György nemes ifjakat Hejczy Istvántól, a ki jó tanító volt, elvette és a tehetetlen Pataki Szatmár György kezébe adta. Ugyanő volt az, a ki hasonlóképp cselekedett Rajtzi Andrással és más nagymihályistákkal, s viszont a saját tanulatlan deákjai közül Tunyogi Jánost nemes Dravetzki László, Téglási Istvánt Vachszmany János, Beregi Andrást nemes Krajczinger mellé rendelte, a kikkel aztán megesett az a csudálatos dolog, hogy a tanítványok többet tudtak oktatóiknál és ezeket a latin nyelvben, az írásbeli dolgozatokban javíttatták, és míg a vitatkozásokon a vallás dogmái körül a praeceptorok megakadtak, lutheránus tanítványaik győzedelmeskedtek. Az is a Csécsi szokásához tartozott, hogy a publicus praeceptorságokat olyan méltatlan, vagy alkalmatlan legényekkel töltötte be, mint Tunyogi Péter,

kit a retorikai, Tunyogi János, kit a poétikai, vagy Beregi András, kit a syntaktikai osztály élére állított, holott tanítás helyett jobban tennék, ha magok tanulnának. Mindez, természetesen, a jobbak, a nem csécsisták mellőzésével, a törvény ellenére történt. Végül hasonlóképp járt el Csécsi a senior-tevésben is, mikor egy Mándi Istvánt, Tunyogi Jánost és hasonló legényeket állított az ifjúság élére, kikben a senior törvénytiszta kellékei, hogy t. i. legyen »vir prudens, pius, doctus, sobrius, pietatis, fidei, integritatisque exploratus homo«, meg egyáltalában nem találhatók.

11. vád: Azokat a leveleket, a melyek a két tanárnak szoltak, Csécsi sérelmével és tudta nélkül gyakran feltörte és elolvasta s tartalmukat ide is, oda is megírogatta.

Felelet: Merő rágalom az egész; ellenkezőleg, Csécsi igyekezett ő előle elrejtegetni a közös leveleket. Mi több, magánleveleit is elfogdosott és felbontott; fenn is tartja magának, hogy e miatt az 1723: 59. t.-cz. értelmében elégtételt szerez.

12. vád: Csécsi tudta nélkül ide is, oda is temetésekre deákokat küldött ki; gyászbeszéddek, bucsúztató versek készítését a rector primarius elkerülésével arra bízta, a kire akarta, noha mindez a rector primarius tisztségéhez tartozik.

Felelet: A vádiratnak igaza van: a szóban forgó tisztségek osztogatása rectori jog, csakhogy mint az 1., 22. és 25. törvényből látszik, mind a két rektoré. Ő, Nagymihályi, a békeség kedvéért nem is szokott gyakorlásába avatkozni s Csécsi rendszerént maga intézkedett. Ő (Nagymihályi) ritkán tett e részben valamit és csakis olyankor, ha a gyászoló családok egyenesen hozzá és azzal a kikötéssel fordultak, hogy ő küldjön alkalmas embert, olyat, ki az iskolának is becsületére válik.

13. vád: Tanítása nem elégitette ki a kollégiumot és eredménytelen volt; óráit homályos beszédekkel, synonymákkal töltötte ki, a philologiai studiumra szánt időt mindenféle zagyva, hiábavaló kérdések feszegetésére pazarolta és hivatala méltó betöltésére egyáltalában képtelennek bizonyult, mint a hogy gyöngeségét a deák-ság előtt, az előadó teremben, maga is megvallotta.

Felelet: A mennyiben ez a vád sértés akar lenni, Nagymihályi rögtön való elégtételt követel. »Egyébiránt pedig«, írja, »ezenel kijelentem, hogy kész vagyok vele (t. i. Csécsivel) bármely tudományos kérdésben versenyre kelni«. Nem is ő (Nagymihályi), hanem Csécsi nem való a tanári hivatalra. »Hogy a tiszteendő paulinus atyákkal folytatott vitatkozást ne is említsem, örök emlékezetre méltó dolog, milyen gyönyörűséges vizsgát rendezett 1723. július 16-a körül, mikor vizsgálati tételeit a theologiából és bölcsletről a tisz. jezsuita atyák és más tanult emberek mellőzésével a görög boltsnak, Görög Pálnak, Kovács Mihály kovácsmesternek és egyéb hasonszórú idiótáknak s tudatlanoknak küldötte meg, hogy ellenök szillogizmusokat formáljanak«, stb. Non verbis indiget Graeciae forum, sed factis.

14. vád: Szüntelen való rágalmaival, firkálásaival és gyalázkodásaival mind a rector primariust, mind a deákságot kipellengérezte, az előjáróságot, a jótévőket ellenök lázította. Kiteszik ez leveleiből, mondásaiból, kérvényeiből, mindenféle elterjesztett verselményeiből és »Világos Tükör« című hirhedt szennyiratából, mely a kollégiumot igen széles körökben meggyalázta.

Felelet: A jótévőket, seniorokat, kiknek sok hálával tartozik, nem ő (Nm.) szokta szidni és gyalázní, hanem Csécsi János; a »Világos Tükör«-t pedig nem lehet se hirhedtnék, se szennyiratnak nevezni: 1. Mivel tartalma szerint nem tett mást, mint az iskolában lábra kapott bajokat feltárván, a patrónusokat és seniorokat kérte, hogy a nyavalyát idején orvosolni siessenek. 2. Mivel a Világos Tükör egyenesen az iskolai törvények 7-ik pontjának ama rendelkezésére készült, hogy »ha a tanítók egymásra nem hallgatnak, az intő félnek (a közérdek veszélyeztetésének elkerülése céljából) kötelessége a dologról az előjáróságnak és első sorban a helybeli pásztoroknak jelentést tenni«. 3. Mivel a Világos Tükör nem volt a pártvillongásoknak okozója. A mi pedig az említett verselményeket illeti, azokat Nagymihályi nem írta és a rágalom miatt, melylyel őket az ellenfél neki tulajdonította, elégtételt kér.

15. vád: Sok ifjú előmenetelét megakadályozta; jelesül: 1. azért, hogy iskolamesterségre való elvitelöket meggátolta, őket gyalázta, jóakaróikat tőlök elidegenítette, sőt nem egytől a már majdnem elnyert tisztséget is elragadozta, titkon másokat ajánlván, meghívóleveleket elrekkentvén, ellenök írkálván. 2. A legatiókat Csécsi tanítványaitól elvette és a maga legényeinek adta, némelyeket pedig a pásztorok által, kiket balul informált, a kollégium és az eklézsiák megbotránkozására visszakergettetett.

Felelet: Mindezzel ujólag hamisan vádolják. A valóság az, hogy az eklézsiák irtóznak Csécsi deákjaitól, s ezt Csécsi köszönje annak, hogy a papokat úton-útfélen becsmérli, aztán annak, hogy a hol csécsista mint rektor megfordult, oda többé csécsistát ugyan nem választanak. Példa rá: Győr, Tállya, Liszka, Keresztes. — Azt mondja Csécsi, hogy ő — Nagymihályi — egyes deákoktól elragadta a legatiót. Ám Csécsi egyes ifjaknak nem csupán legatióját, hanem pénzét is gyalázatosan elszedte és mindenféle csalafintasággal kicsalta, pénzt követelve tőlök a törvények aláírásáért s a deákok közé való fölvételért, mondván, hogy a pátensek aláírásából úgy sincsen semmi haszna.

DR. HORVÁTH CYRILL.

PÁLLYA ISTVÁN »PAZARLAY ÉS SZÜKMARKOSY« CZÍMŰ ISKOLAI DRÁMÁJA.

(Második és befejező közlemény.)

S. 6^{a.1}

Magyari. Szűkmarkosy, Pazarlay, Mihál, Lajos.

Szűk. O édes Magyarai Uram! legyen részes kegyelmed is ezen megmagyarázhatatlan örömömben ölellük meg egy mást.

Magy. megöleli. Hozta Isten, hozta Isten Szűkmarkosy Uramat!

Mih. A tatárok hozták most ezt az embert ide! Hogy lehetne ennek most a száját bé dugni, hogy hazugságainkat ki ne nyilatkoztassa.

Laj. Várákoz, majd meg próbálom! *a Magyhoz.* Hej édes Magyarai Uram, csak egy szóra.

Magy. Eregy! *a Szűk.* Mondja meg az Ur, mi örvendezteti úgy kegyelmedet?

Szűk. Az én szívem úgy megindult, hogy az eöcsém — — —

Magy. Az enyem is a fájdalomtól majd csak el nem nyomattatik.

Szűk. Már én, hála Istennek, a szívbeli fájdalomtól meg menekettem.

Magy. De én azt gondolom, hogy soha sem — — —

Laj. Magyarai Uram csak egy szóra! Mink ma — — —

Magy. eltaszit. Eregy, meny dolgozdra!

Mih. Kérem az Urat csak egy szóra!

Magy. No mit akartok?

Mih. Kérem halgasson meg az Ur!

Magy. Vallon mit akarnak ezek az emberek?

Mih. Láttya az Ur már most — — —

Magy. eltaszit. Eregy, mert roszul jársz.

Mih. No vigyen a Tatár! *a Pazar.* Uram! most az Ur is segéllen ám bennünket! Csak azon mesterkedjünk, hogy a Magyarai beszédjét mindenkor félbe szakaszszuk: Mert most mindjárt meg ront ám bennünket.

Magy. Azon elegendőképpen nem csudálkozhatom, hogy illy vig kedvében látom az Urat.

¹ Der Verschwender III. 6.

Paz. Nékem mostanában Bátyám Uram mindeneket megbocsátot, azért már most ne háborgassa az Ur eőtet.

Magy. Hát úgy? igen, irgalmas ember kegyelmed Szűkmarkosy Uram! ej, ha az én tanácsomat akarná követni! — —

Paz. Az Ur most a Várasból jött: micsoda ujságot hallani a Várasban?

Magy. Micsoda ujságot? az egész Város eleget beszél kend felől.

Szűk. Hogy olly hirtelen meg változott?

Paz. Kétség kívül.

Szűk. De azt el hiszem, hogy azon csudálkoznak az emberek.

Magy. Az való, hogy minyáján csudálkoznak az eő pazarlásin.

Mi. Hogy azoktól egyszersmind meg szűnt: ugy-e azon csudálkoznak?

Magy. Micsoda? eő? a pazarlástul hogy meg szűnt volna?

Paz. O édes Magyar Uram már én most sokkal másképpen élek, én az előbeni tikozi indulatomat úgy meg határoztam, úgy megváltoztattam — —

Magy. Talám azt gondolla kegyelmed, hogy bolondja vagyok? hogy így beszél? Kend hogy megváltoztatta volna természetét? miben? s mikor?

Paz. Elég az azon, hogy Uram Bátyám elhitte: kegyelmed pedig azt rosszszul cselekeszi, hogy örömet szomorúságra akarja fordítani. Neki most tellyes vigasztalása vagyon bennem.

Mi. tacite. Másképpen köll itt a dolgot rendöltni: Mert így sem mire sem megyünk.

Magy. Vigasztalása? mert mit tegyen mást mikor láttya? — — —

Szűk. Az én örömöm olly nagy, hogy azt ki nem magyarázhatom.

Magy. Már tovább nem szenvedhetem: de mondja meg kegyelmed minek örül, min örvend kegyelmed?

Szűk. Hát hogy ne örülnék?

Mih. Szűkmark. a part. Ne halgassa az Ur ezt az embert: Mert három vagy négy hólnaptól fogvást nincs helén az esze.

Szűk. Igazat mondasz?

Paz. De az valóságos igazság, hogy kevés ideig tartó beszédjébe ollkor százféle dolgot is öszve kever: annak se füle se farka: és ugyan úgy látztzik, mint ha most volna az a rossz órája néki.

Laj. Ha valaki a beszédben ellenkezik véle, mindjárt föl háborodik benne a dühösség, nem különben, mind az Oroszleánban vagy a Tigrisben.

Szűk. eltávozik. Ó ha úgy van!

Paz. Láttya az Ur, hogy szikráznak a szemei?

Szűk. Valóban egészen föl háborodott.

Magy. harag. De mit fecsegték már annyit? Nem halla kegyelmed azt a Lármázást oda bent?

Szűk. Hallom: De az én eőcsém már most tanult emberekkel tart, és most is azok vetekednek a házában.

Magy. Micsoda? tanult emberekkel? kegyelmed esze talán megveszett? boldog Isten tanult emberekkel?

Szük. De halla kegyelmed!

Magy. Csak jöjjön be az Ur, majd meg láttya azokat a tanult bölcse embereket, akik a Melancholiával vetekednek, az akarják meg győzni.

Paz. a Szükmark. Láttya Bátyám Uram, hogy habzik a szája?

Szük. Valóban sajnálom szerencsétlen esetét a jámbor embernek.

Magy. nevetve. Tanult emberekkel! Valóban igen szép vélekedéssel vagyon kegyelmed az éocse felől!

Szük. De mit nevet, mit csufol kegyelmed?

Mi. a Szükmark. O boldog Isten! feléje se mennyen az Ur! már most egészen megbódult.

Paz. Ollkor csak semmiért teli torokkal úgy el nevet, hogy majd csak meg nem szakad.

Magy. nagy röhögéssel nevet. Tanult emberekkel! Valóban igen rendes tréfát indítottak kegyelmeddel! Tanult emberek! *nevet teli torokkal.*

Szük. Valóban magamnak is köll véle együtt nevetnem! Magyarai Uram Tanult emberek, Tanult emberek vannak oda ben. *nevet irgalmatl.*

Magy. nevet. Ez valóban egy szép országos Comedia!

Szük. nevet. És kegyelmed ebben a Comediában igen rendes Personát visel. *mindketten nevetnek.*

Mi. A sok nevetéstül minden bizonnyal meg fakadnak még ma.

Paz. Adná az Isten! Csak azon légy hogy mentül hamarabb meg menekedjek tőlük.

Magy. graviter. Már eleget neveltünk. Most látom, hogy kegyelmedet ezek a jó emberek ugyan csak meg csalták ám: Hanem, hogy ellenkezésünknek végét vessük, jöjjön be kegyelmed a házba, mindjárt ki teccszik, ki beszélt okosabban én e? vagy kend?

Mi. Ne mennyen véle kegyelmed, most ebben leg roszabb állapotában vagyon, ni ni, hogy tajtézik a szája.

Magy. Nom mi az ördögöt csinál kegyelmed, jöjjön csak jöjjön! *elragadja ötet.*

Szük. Gyertek az Istenért! Szabadicscsatok meg tőle!

Paz. meg szabadította. Hej Magyarai Uram! mi a patvart csinál kend? ereszsze el kend a Bátyámat és mennyen dolgára, mennyen kend haza.

Magy. Micsoda? hát úgy? úgy cselekeszik kend velem?

Paz. Csak alkalmatlanságunkra jött ide?

Magy. No jól van, jól: Nem bánom, én el megyek?

Paz. Éppen kedvem szerint fog cselekedni, ha elhorgya innét magát.

Magy. De fogadom, hogy embertelenségének meg adja az árát.

Paz. Ej eb ura a fakó ló, akár soha se lássam kendet.

Szük. Most látom, hogy igen roszúl vagyon.

Paz. No kend szolgálja Magyarai Uram!

Magy. harag. Kend szolgálja, kend szolgálja édes Aristoteles Uram! tanult emberekkel!

S. 7^{a.1}

Magyari, Szűkmarkosy, Pazarlay, Mihály, Lajos, Iffiú Magyari. Az Iffiú Magyari részegen, énekölve jön, Servittel.

Magy. Ej ez az élet, ez az élet! nagyon jól tartott bennünket a Pazarlay, az Isten áldja meg eőtet! vagy itt vagy Pazarlay?

Paz. A tatárok hozták most ezt az embert ide?

Mih. Ez az Iffiú Magyari úgy e? No meg esett most nekünk a diószegi vásár!

Ö. Magy. Ihon a jó virág! ez az én jó fiam!

I. Magy. O alázatos szolgája Uram Atyámnak! Mint szolgál egészsége? *a Pazarlayhoz.* De mit csinálsz te itt Pazarlay ezek között a vén Testek között?

Paz. Te engemet még ma nagy szerencsétlenségbe keversz!

Ö. Magy. No láttya kegyelmed ez az egyik azok közül az bölcs tanult emberek közül való.

Szűk. O boldog Isten!

Ö. Magy. Azok közül a Professorok Doctorok közül való, akik a kend eőcse házánál öszve gyülekezni szoktak.

I. Magy. O még ott ben is vannak ám! mind össze többen vagyunk negyven személynél.

Szűk. Negyven személynél?

I. Magy. Igen is! édes Öreg Atyám! O én most az igazat meg vallom: mert a jó borocska beszél ám, az kiált belőlem. *ad Pazarl.* Ez az ebéd tudom édes Pazarlaim, hogy sok költségedben került, de egy cseppet se gondol vele, mert nagy böcsületet szereztl általa magadnak.

Ö. Magy. No hát miért nem csinál kegyelmed Szűkmarkosy Uram ezeknek az Világ bölcseinek egy mély reverentiát?

Szűk. a Pazarl. Hát úgy? tik engemet bolondnak tartotok?

Paz. Majd csak meg nem bolondulok mérgemben!

I. Magy. Gyere be, gyere édes Öreg Apám! majd látz ám ott ben csudálkozásra méltó dolgokat.

Szűk. No ti gaz emberek! hát így bántok velem!

Mih. Alázatos szolgája az Urnak! Majd én is mingyárt meg doctorizáltatom magamat. *elmegy.*

Szűk. Várj akasztó fára való gazember! *a Lajoshoz.* Hát te hóher markába való világ koslató hamis lélek?

Laj. Kegyelmed szolgája édes Uram! ha ezek a Doctorok tecz-
czése szerént vannak az Urnak, ollanokat minden Nap, sőt éjjel is találhat az eőcse házánál.

¹ Der Verschwender III. 7.

S. 8^{a.1}

Koczkásy, Kártyásy, Pinczefy és Magyarai uterque. Szűkm. Pazarl.

Kocz. Micsoda dolog ez Pazarlay? hogy ott hattál az asztalnál bennünket?

Kárty. Már régen keresünk mindenütt.

Szűk. Micsoda kiáltozás ez?

Ö. Magy. Ez fölötte igen szép társaság!

Pincz. Ollan derék fejedelmi ebédet attál, s azután el mentél az asztaltul: Már eddig kártyázhattunk volna: az idő el jár, annak pedig csak leg kisebb részét el vesztegetni nagy bűn.

Szűk. No édes eöcsém most látom, hogy változtattad meg életedet.

Kárty. az I. Magy. Micsoda ember ez?

I. Magy. minyájoknak. Édes Uraim! Ez akit itt láttok, egy böcsületes, tökéletes, minden tiszteletre méltó, talpig való emberséges egy ember a Pazarlay meg holt Annyával egy test s vér, aki a Pazarlay Uri Pompáját, és dücsöséges adakozását kegyes bővkezűségével, és minden értékeivel segíti, és nevelteti.

Kocz. O édes Uram, meg vallom, hogy régtől fogva mesterkedem, hogy meg ismerhessem az Urat.

Kárty. Szerencsémnek tartom, hogy alkalmatosságom eset az Ur tiszteletére.

Pincz. Meg bocsásson az Ur! hogy örömben annak rendi szerint nem tisztelhettem az Urat.

I. Magy. Ó még hátra van a fekete leves: én is édes Szűkmarkosy Uram ki mondhatatlanul örvendek jó egészségén.

Szűk. Jól van jól!

I. Magy. No Pazarlay már most rajtad van a sor: eregy öleld meg a bátyádat;

Paz. O szerelmes édes Uram Bátyám!

Szűk. Eregy Istentelen, hálaadatlan rozsz ember! ne boszancs többről többre! De várj fogadom rövid idő múlva meg siratod gonoszságodat.

Paz. De mit csinál Uram Bátyám? mi minyájan azon igyekezünk, hogy mennél tisztességesebben szolgálhassunk, az Ur pedig — — —

Szűk. Már nem bánom csak eregy igyál, egyél, tobzódjál, tíkozold el mindenedet: én a mai naptól fogvást minden gondviselésemet meg vonom tőled.

Kárty. De kinek gazdálkodik kegyelmed, kinek gyűjt, ha nem az eöcsének: Nagy gyalázat volna az az Urnak, ha amit most a Pazarlay böcsületessen el költ, az ollan derék gazda, mint kegyelmed, ki nem tudná pótolni.

Paz. Én sajnállok Édes Uram Bátyám — — —

Szűk. Eregy, eregy, nékem többet ne beszély: mert haszontalan előttem minden beszéded: Te belőlem csúfot üztél, meg csaltál, bolond-

¹ Der Verschwender III. 9.

nak tartottál, meg boszantottál: azért hozzám ne tartoszkodjál, és már többé ismerni sem akarlak.

Pincz. Ha úgy van, hogy lehetetlen haragját meg engesztelni, ne gondol vele: reánk jó barátidra bizzad minden ügyedet és bizonyos légy benne, hogy ha valaha meg szorulnál, el nem hagyunk, minden tehetségünk, jószágunk, segítségedre leszünk.

Kárty. Az én jószágom mindenkor készen lesz.

Kocz. Én szerencsémnek fogom tartani, ha szolgálhatok.

Itasy. Én is azon leszek, hogy hozzám való jó téteményeit szükség ideén meg hálálhassam.

Ehesy. Engemet pedig fölötte igen megboszantana a Pazarlay, ha meg szorult állapottyában úgy nem élne jószággal, mint maga saját jószággal.

Paz. Halla ezeket Uram Bátyám!

Szűk. Hallom, hallom!

Ö. Magy. Még látták, hogy reáok nem szorult, hízkelnek, mindent meg ígérnek néki; de ha egyszer a tikozlás mindenéből ki vetközteti őtet, el hadják, meg utállák, könyörgésére meg süketülnek.

Pincz. No édes Uraink mennyünk mi már vissza, ne vesszessük itt hijába az időt.

Kocz. Nem bánom mennyünk.

Paz. Ha teczczik Uram bátyámnak vélünk mulatozni, szívesen fogjuk látni.

Szűk. Csak eregy; én nem megyek: inkább pokolba, mint sem közitekbe.

Paz. Ajánlom magamat: No hát mennyünk, folytassuk vig napjainkat.

S. 9^a 1

Szűkmarkosy, Magyary.

Magy. O édes Szűkmarkosy Uram még ez mind semmi sem: hogy éjjel nappal vendégeskedik, jáczczik, tobzódik a kend eőcse, még ez mind türhető volna: de csak gondolla meg kegyelmed franczia Országba, Parisba készül ám, és az ki mondhatatlan, mennyi sok pinzt el veszteget a Parisi utnak készületére.

Szűk. Micsoda? Parisba? hogy juthatot már ez eszébe?

Magy. Egy franczia ember jött ide a Várasunkba nem régen, aki ugyan kapitannak mondja magát lenni, de azonba tudja a Tatár mi csoda, az csábította őtet, az csináltat néki külömb külömb féle franczia öltözeteket, hintókat, lovakat, órákat, és másféle pompához való eszközöket.

Szűk. Már tovább nem szenvedhetem gonoszságait: Kérem édes Magyari Uram kerestessen valahol egy notariust, és küldje hozzám.

¹ V. ö. Der Verschwender III. 10.

Magy. Mit? Notariust?

Szűk. Igen is, csak hamar!

Magy. Minek kegyelmednek a Notarius?

Szűk. Azt a semmirekellő gonosz eöcsémet ki akarom minden jószágomból tagadni.

Magy. Ezt a hirtelen kegyetlenséget nem dicsírhetem édes Szűkmarkosy Uram!

Szűk. Lehetetlen, hogy eő meg jobbitsta magát! Már eltökéltem magamban: az én jószágommal ugyan bizony soha sem él.

S. 10^a 1

Kapitány, Szűkmarkosy, Magyary.

Kap. Alázatos szolgája az Uraknak: Örvendek, hogy van szerencsém tisztelnem az Urakat.

Magy. O lupus in fabula! ez az a böcsületes ember, aki a Városunk Iffiuságát francia pompákra, tikozlásokra tanította: Párisba csalogattya.

Szűk. Ez az a gaz ember? Halla e kend, ha kend már holnap jó szerencsével önkent a Városból el nem hordja magát, én kendet, akar mennyi költségemben telik is, nem különben mint egy becstelen gonosz személyt a Városból ki csapatom.

Kap. Kérem alázatosan édes Uram Bátyám! — — —

Szűk. Micsoda? még bátyának mer kend nevezni? O temerdek vakmerőség? ebnek eöcse kend nem nekem: Ha francia Országban minden idegen embert Bátyyoknak, vagy eöcsnek neveznek, Magyar Országban más szokás vagyon.

Kap. De én most nem úgy mint idegen embert, hanem valóságos Atyámfiát neveztem Bátyámnak az Urat.

Szűk. Kend hozzám képest olly idegen ember, mint a francia király: nem is tudok más Attyafiságot közöttünk, hanem csak az Ádám után valót. Azért amint mondtam kennek az jól észre vegye.

Kap. De kérem engedje meg az Ur, hogy egyet szólhassak.

Szűk. Nékem egy szót se szollon kend! hanem mennyen kend, horgya el kend magát a Városból: Mert megemlegeti a Magyarok Istenét.

Kap. De ugyan csak tovább is kérem az Urat, hogy szólhassak egyet.

Magy. Engedje meg az Ur néki, had szollon: tudom, hogy a beszédje nem másból, hanem francia hízeltetésből, és hazugságból fog állani.

Szűk. No csak szollon kend, nem bánom, de engem hízeltetésével meg nem csal ám, azt korán se gondolla.

Kap. Emlékezik e az Ur valami Pazarlay Jánosról, aki tizenkét esztendő korában az Attya házából el ment.

¹ V. ö. Der Verschwender IV. 2. 4.

Szűk. Emlékezem! S azután mit akar kend ebből ki hozni? talám bizon kend akarja magát Pazarlayvá tenni?

Kap. Nem akarom magamat avvá tenni, hanem én valóságosan Pazarlay János vagyok, az Ur egy testvér hugának valóságos fia.

Magy. Ne hidje el az Ur, ez franczia csalárdság!

Szűk. Hadjon csak békét kegyelmed, mindárt ultól érem én eőt: kinek hitták az én hugomat?

Kap. Szűkmarkosy Annának.

Magy. Az igaz: hol lakot?

Kap. Nem ott, ahol most az öcsém lakik a Pazarlay Istvány, hanem az Hoszú úczán abban a két contiguatios szöglet házban: amelly házban én a garadicson gyermek koromban el esvén a fejemet betörtem, és annak a sebnak a hele még most is meg látztzik.

Magy. Arra is emlékezem! de ha kend a Pazarlay János, attam e én kennek valaha valami ajándékot?

Kap. Nevem napján egy ezüst zsebbe való órával kötött meg Uram Bátyám, és az ihon vagyon! akkor is a zsebembe vólt, hogy el mentem az Atyám házátl: erre én mint a két szememre, úgy vigyáz-tam, hogy valaha ez által meg ismertessem magamat.

Szűk. Valóban ez az az óra: még a Nevem is itt van: Mert minthogy mondva csináltattam, a Nevemet is ki meczzettem rajta. De a Láncz más féle vólt.

Kap. Tudom ezüstből vólt a láncz, én Párisba meg aranyosztattam.

Szűk. Attam e valami Más ajándékot is?

Kap. Igen is: egy arany ereklét: mely még Trajanus Császár ideiben verettetett: az egyik felén Mars, a hadnak Istene, a Másikán pedig, ha jól emlékezem Minerva Isten Aszszony vala ki verve: és az isihol vagyon! ezt most nem régen az öcsemtől nagy kérések után meg nyertem.

Magy. Ez valóban igen rendes dolog! Majd el hiteti velem is: én is ismertem gyermek korában a Pazarlay Jánost; és most veszem észre, hogy noha ugyan idő jártával meg változot, de mindazonáltal ábrázattyában is igen hasonlít hozzá! Majd én is teszek egy kérdést néki: Hej Kapitány Uram! a Pazarlay János az annya halála előtt, vagy utánna szakatt el az Atyai háztól?

Kap. Én az Anyám halála után szakattam el: Mert még az Anyám élt, türehető állapotom vólt az Atyám házánl: az oltalmazott az Atyám kegyetlenségétől.

Magy. Ez valóban a Pazarlay János! boldog Isten!

Szűk. Ez bizonyára az én öcsém! *megöleli.* O édes Jankóm! édes öcsém! örömben könyheznek a szemeim! nem szólhatok amint akarnám!

Magy. Hát holl járt, hol tartózkodot kegyelmed azólt, miólta el ment az Attya házátl?

Kap. Franczia Országban hadi életet viselvén kapitányságra emel-tettem: még egyszer látni akarván Attyámfiat ide jöttem: it halván egy testvéremnek éktelen pazarlásit, azon mesterkedem, hogy eőt a tikozló élettől elvonhassam.

Szűk. De hogy tartóztattya eőtet eőcsem Uram a tikozlástul, mikor Francia Országba csábíttya, és már annyi haszontalan költségeket okozott neki.

Kap. Édes Uram Bátyám, már most meg mondom, mi okból cselekszem mindezeket: valamit az eőcsem a francia útnak készületeire adott, annak én egy fillérit sem kötöttem el ki vévén, hogy a kőfalusi jószágot, mellet áruba bocsátot, más uri ember neve alatt meg vettem.

Szűk. Hát azt is el akarta tikozlani?

Kap. Úgy vagyon: de én más uri ember nevében meg vettem, és ugyan azon a pinzen, mellet hol a játékban, hol pedig más féle forintokkal az eőcsemtől nyertem: Nálam vagyon azon kívül husz ezer forinttya, sok szép ezüst, és arany házi, eszköze: egy szóval azon mesterkedem, hogy valami jószága vagyon kezemhez keríthessem: vagyon még ennyehány ezer forinttya, remélem, hogy a mai játékban annak is végére járok, és kezemhez juttatom.

Magy. Azután mit csinál véle kegyelmed?

Kap. Minthogy az emberek mind addig nem tudnak a nyomorúságtól távozni, miglen azt meg nem kóstolták: megkóstoltatom az eőcsem-mel egy kevésbé a nyomorúságot: Tudom, hogy ha minden pinzből és jószágából ki szorúl, azok a hízelkedő, Színes barátok, akik most segítségeket ajánlák, azok el hadják eőtet: ha hozám folamodik: én a kor ki nyilatkoztatom a közöttünk való Atyafiságot, s meg mondom néki, hogy mivel engemet is illethe az Attyai örökségünknek része, ahhoz illy fortéllal akartam jutni: azért más gyámola nem léssen, hanem ha Uram Bátyám meg könyörülne rajta.

Szűk. Én-e? inkább a tengerbe vetném a pénzemet, mintsem neki csak egy kraiczárt annik. Már el tökellettem magamban, hogy minden jószágomból ki tagadom eőtet: és még ma minden bizonnyal testamentomot iratok, melyet soha míg élek meg nem másolom.

Kap. Igy hát ha mindenektől el hagyattatik, föl nyitja minden bizonnyal a szemeit, meg bánnya, meg sirattya el követett pazarlásait, és az hajó törés után sokkal nagyobb vigyázással fog e világnak örvényes, veszedelmes tengerén hajókézni.

Magy. Ez egy okos, bölcs, és meg becsülhetetlen tanács és gondolat.

Szűk. Tapasztalom édes eőcsem Uram, hogy kegyelmed egy okos, böcsülletes talpig való tökéletes ember, azért holtom után minden jószágaimat kegyelmedre szállítom: még ma testamentomot iratok.

Kap. Én nagy alázatossággal köszönöm Uram Bátyámnak hozzám való jó voltát, és meg böcsülhetetlen szíveségét; azon leszek, még élek, hogy fiúi engedelmességgel, szeretettel, és tisztelettel meg hálálhassam jó akarattját. De arra kérem Uram Bátyámat, hogy ezt az jószágából való kitagadást mind addig titkolla, még eőcsem minenéből ki nem fogy; sőt Maga kegyességét is mutassa hozzá, eddig el követet pazarlásit jóvá hadja, azt az iffjúságnak, nem rossz erkölcsnek tulajdonítsa, hogy eő annál gyorsabban néki essen a tikozlásnak, és én föl tett fortelom czéllához annál hamarább juthassak.

Szűk. Jól vagyok! éppen jól eset, hogy boszút álhatok rajta, eő is most nem régen engemet bolondnak tartot: majd én is átal huzom a mézes maczczagot a száján, de azt tartom, hogy szájába szakad az ize.

Magy. Én is segíteni fogok: noha minden féle tettetés természetem ellen való.

A. 3. S. 1^a 1

Pazarlay, Szűkmarkosy, Magyary, Kapitány.

Paz. Vallon it van e még a Szűkmarkosy? Micsoda? hát itt vannak még a házamnál? Még a Magyar is itt van? A kapitánt is itt látom! No hallot az ismét egy szép praedicationt! De én bizon egy csöppet sem gondolok velek, röviden csak két szóval mindjárt ki fűzetem őket, ha valamit szólnak.

Szűk. Hej jösz te ide, jösz te édes eőcsém!

Paz. Kérem csak ne predikállon az Ur! Mert nekem elegendő eszem vagyok, én tudom miként köllesék magamat viselnem.

Szűk. Ki kételkedik abban?

Paz. Én senki által a kezeimet, lábaimat öszve nem kötöttem ám: az én szabadságom nekem sokkal kedvesebb, mint az egész világ kincse.

Magy. De ki akarja kegyelmed kezeit öszve kötözni?

Paz. Kicsoda? az Úrak mind a ketten: bolond voltam akkor is, mikor félttem kendeiktől: Már én eleget nyögtem az iga alatt, még az Atyám élt: Most hála Istennek meg szabadultam.

Szűk. Ejnye eb a híre! Soha sem hittem volna, hogy olly bátor szivű ember volnál.

Paz. Már most az állorcztát le tettem, világossan és igazán szivem járása szerént mondom: hogy én ugyan bizony senki rabjává nem teszem magamat. Pirongassanak, szitkozódjanak, boszankodjanak kegyelmeitek, amint teccszik, én annyit gondolok vele, mint a tavali hóval. Én mindaz által az én barátaimat vendégölni, és bővkezüségemmel böcsülteemet terjeszteni fogom: Parisba is el megyek: ha mindjárt az én rágalmazóim, dorgálóim buszúságokban meg fuladnak is. Értik ezeket kegyelmeitek mind a két részről?

Szűk. O most igen világosan beszéltél!

Magy. De az való, hogy nem gondoltam volna, hogy olly szépen tudná szive hajlandóságit ki magyarázni.

Paz. Csak tréfálódjanak kegyelmeitek, én nem bánom! Most engemet az emberek szeretnek, tisztelnek, imádnak, ha pedig úgy élnék, mint kendeik, gyalázatos életet kellene viselnem. Bolond volnék én akkor, ha a kendeik kedve szerént élnék.

Szűk. Én is azt tartom.

Paz. Mert csak gondolla meg Uram Bátyám! nincs gyalázatosabb, alábbvaló dolog a fővénségnél: aki azt követi, az önként maga magát az emberekkel utáltattya. Mire való a pinz, a jószág? hanem hogy az

¹ Der Verschwender IV. 5.

által böcsületet szerezzen az ember magának? A világ igen szereti a Pompát és bővkezűséget, és a szerént hajlik az emberek böcsülsére, és tisztelésére. Engem mikor az uczára ki megyek csuportosan követnek minden féle böcsületes emberek, reverenciáznak, complementiroznak, süvegölnek és majd csak égig nem magasztalnak: ezt az böcsületet én sok ezerekért nem adnám: Azért Bátyám Uram is inkább példámat kövesse: eddig gyűjtött pénzével böcsületet keressen inkább magának, mint sem engemet haszontalan intéseivel kinozzon.

Szűk. Késő már a vén medvét tánczra taníttani! Már én csak meg maradok előbbeni életemnek módja mellett.

Paz. Soha sem vén az ember a jónak megtanulására.

Szűk. Ugy beszélsz, mint ha ki nyomtatták volna beszédedet: és nekem úgy meg teczczet beszéded, hogy már szégyenlem, hogy annyi pinzt gyűjtöttem.

Paz. Én meg szabadítom sullyos terhétől Uram Bátyámmat.

Szűk. Ó ne fáraszsza kend magát: hanem minthogy böcsületes dolog légyen magát koldussá tenni, én magam is azon fogok iparkodni. Én annak előtte bolondnak tartottalak, de már most látom, hogy magam voltam bolond, mikor feddettelek.

Magy. De az való: Már én is meg változtattam vélekedésemet.

Paz. De ezt csak színlelésből mondják az Urak, vagy valóságosan?

Magy. Valóságosan, és igazán.

Szűk. No édes eőcsém te valamint eddig, úgy ennek utánna ély kedved, akaratod szerént: Már többé engemet a te életed módja meg nem szomorít: sőt mennél pompásabban fogsz élni, annál jobb szívvel fogok hozzád lenni. Vendégeskedjél, kártyázz, költs, meny Parisba, nem bánom: ha meg fogyna jószágod, pinzed, bennem vesd reménységedet, én el nem hagylak: gyere öllel meg édes szerelmes eőcsém!

Paz. De valóban nem neheztel immár Uram Bátyám?

Szűk. Egy csöppet sem: okos beszédidnek tulajdonítom, hogy más vélekedéssel vagyok. Holnap magam is egy vendégséget tartok.

Magy. Én pedig abban az vendégségben tánczolni fogok.

Kap. Én is.

Szűk. No Isten hozzád édes eőcsém! én el megyek, tudom, hogy eddig is terhedre voltam: csak mennyetek, jáczczatok, tudom, hogy a vendégek nehezen várják jelen létedet.

S. 2^a 1

Kapitány, Pazarlay, Kártyásy, Koczvásy.

Paz. A bátyám beszédjén ki mondhatatlanul csudálkozom: és ezen meg foghatatlan hirtelen kegyessége mit jelentsen, nem tudom.

Kap. Talán az az szabadság, melyet adot az Urnak, akarattya ellen vagyon Pazarlay Uramnak?

¹ Der Verschwender IV. 6. 10.

Paz. Nem hogy a szabadság magában akaratom ellen volna: Mert annál előttem nincs kedvesebb állapot: de hogy a Bátyámtól adott ez az szabadság, az nékem igen nagy gyanóságot okoz.

Kap. Ebből az vehetni észre, hogy a Szűkmarkosy nagyon böcsüllí az Urat.

Paz. Talám öszve beszélt ellenem az a két vén ember, és utóbb is csúfot űznek belőlem.

Kap. O korán se gondolla azt az Ur. Való ugyan, hogy beszéd vólt az Ur ellen közöttük, és ellenem is úgy föl támattak, hogy csak keresztül nem jártak rajtam: de minek utánna a külső nemzetek szokásit, pompáit elől hoztam volna nekik, az Szűkmarkosy kegyetlenségét meg feddetttem volna; és más a féle okokat eleikbe terjesztettem, mindjárt le csendesültek és vétkeket, maguk is meg ismérték: Már most bizonyos lehet abban Pazarlay Uram, hogy a Szűkmarkosy semmi féle szándékában nem fogja akadályosztatni.

Paz. Jól vagyon! most ismét újra le kötelez magának Laflúr Uram: és becsültemre mondom, hogy fogja tapasztalni, hogy eleget tések kötelességemnek.

Kap. O alázatos szolgálja az Urnak.

Kárty. Hát mi a Tatár Pazarlay! jázczunk e ma, vagy nem?

Paz. Hogy ne jázczanánk? Kiszén vannak e mindenek?

Kocz. Már az játékra való asztalok, és más eszközök mind készen vannak és az játékra hivatott vendégek is alig várnak bennünket.

Kap. No hát mit késünk, mennyünk.

Paz. Mennyünk hát nem bánom.

S. 3^a 1

Lajos, a kapitány szolgálja.

Boldog Isten! Látot e ember valaha, vagy hallott szerencsétlenebb, boldogtalanabb változást? Szegény Pazarlay, meg esett most néked a diószegi vásár! Most utolsó filléredig jázczottál! oda vagy! minden pinzettül, jószágottul meg fosztattál.

S. 4^a 2

Lajos, Szűkmarkosy.

Szűk. No vége szakatt e a játéknak? jázczot a Kapitány is?

Laj. Már vége van, és ugyan az Uram vetett véget a játéknak.

Szűk. Szerencsés vólt e?

Laj. Álmilkodásra méltó, aminő szerencsés volt, soha nem hiszem hogy az Ördögnek alá nem irta vólna magát.

Szűk. Lehetetlen?

¹ Der Verschwender V. 1.

² Der Verschwender V. 2.

Laj. Nem csudállom, hogy az Ur lehetetlennek alította: Mert ha szemeimmel nem láttam volna, nincs az az ember, akinek el hittem volna. Quadriliót jázczcottak, és mihelyt hozzá ültek, az én Uram mediáterez, az után solo, totes és egy más után úgy gyűtt azután az Uram részéről a sok medeater, solo, totes, mint a sűrű záporosó. Látván a Pazarlay hogy pénzét elnyerte az Uram, és hogy a Quadrilioban nem szolgálna a szerencse, meg változtattya a játékot és csak egyedül az Urammal jázczzik piquetet: az én Uram mindjárt az első játékban föl tett száz aranyat a Pazarlay azon képpen: mind ezt, mind a többi játékban föl tett pénzét mind addig nyeregette, meg egyszer a Pazarlaynak, azt mondja az Udvari kapitánya: Uram egy fillérünk sincs:

Szűk. Arra mit csinált a Pazarlay?

Laj. Káromkodot, átkozódot, az asztalt, székeket, egy szóval valami kezébe akatt, a főthöz verte mérgében, az Uramat öszve meg öszve hunczfutolta gaz emberezte Cujonozta, ki kergette a házból. Egy kevés idő múlva le csillapodván ismét elő hivattya az Uramat és ismét játékba ered, azt Trente et quarente játéknak hívják minden féle mobiliáját, ezüst, arany szerszámit, fegyverit, óráit, hintóit, lovait, még a házát is elveszti. Ez pedig valami negyven személynek szeme láttára történt: az én uram félvén ne talám gyilkossák történnyen a háznál, föl szedvén nyereségit el ment, minek utánna sok káromló szitkokkal és iszonyú fertelmes átkokkal illetet volna a Pazarlaytól: a jó Barátok pedig, akik ennek előtte imátták a Pazarlayt, mihelyt látták, hogy minden jószágából ki hűltt, még csak jó éczczakát sem montak néki, a kapu fátul búcsút vévén el széllettek.

S. 5^a 1

Szűkmarkosy, Kapitány, Lajos.

Kap. Alázatos szolgálja Uram Bátyámnak!

Szűk. Hozta Isten! Igaz e amit beszél a Lajos kegyelmed szolgálja: mert nékem lehetetlennek lázczzik lenni?

Kap. Az valóságos igasság, hogy már a Pazarlayt koldus pálczára juttattam, és sok mesterséges viaskodásim után a győzelmet is el értem. Már most majd meg látom, hogy a Pazarlay Baráti Pajtássy a Pazarlayt szerették, tisztelték-e, vagy csak az ő pénzét és szerencsés állapotjait: vallon meg felelnek e azoknak az ígéreteknek, mellyeket tettek, amidőn még a Pazarlainak fémlt a szerencse: Mert valamint a tűz az aranyat, úgy az igaz szívű barátot a szerencsétlenségnek tűze szokta meg próbálni.

Szűk. Csak attól tartok, ne talám ez az véletlen szerencsétlenség és abból következő gyalázat, és szívbeli fájdalom egészen el nyomja, és meg öllye az eöcsénket. Én azomban el megyek, hogy ezeket hírül adjam a Magyarinak és ide hívom előtet, hogy is lássa végét a comedianak.

¹ Der Verschwender V. 3.

S. 6^a 1*Kapitány, Lajos, Pazarlay.*

Laj. Már amin mesterkedett eddig az Ur, hogy a Pazarlait minden jószágától meg foszsza; az meg is lett: Mit csinálunk már most? Már most talámjobb volna evvel a Praedaval vissza mennünk Francia Országban?

Kap. Majd meg látod kevés idő múlván mit csinálunk: Mert még tellyességgel el nem végződött a Comedia. De immé a Pazarlayt látom; úgy tecszik, hogy immár éri a nyomorúság csapását: Mer igen szomorúnak láttzik lenni.

Paz. No édes kapitány Uram már meg jöttünk Francia Országból.

Nékem immár minden kedvem el esett: Mert látom, hogy nincs annyira való költségem, hogy az hosszú utazást és az ott való mulatást el győzhessem: azért amelly pinzt az utra költségekre attam, azt adja vissza kegyelmed, abból élek, még tart.

Kap. Azt még se gondolla kegyelmed, hogy vissza adnám!

Paz. Micsoda? hát ugy? nem az én pénzem az? Még nem eléget kend, hogy minden jószágomat elnyerte, még ettől is meg akarna fosztani? Ha jó szerével vissza nem adja kend, most mindjárt más képpen bánok kendel.

Kap. Édes Pazarlay Uram! Már látom, hogy tovább nem titkolhatom, és nem is szükséges, hogy titkoltam az közöttünk való Attyafiságot: Én kegyelmednek egy testvér Bátya vagyok, Pazarlay János.

Paz. Micsoda? Pazarlay János?

Kap. Igen is: Már Szűkmarkosy Bátyankal, a Magyarival és sok más böcsülletes Uri emberekkel a Várasban meg ismértettem magamat: hogy pedig te is édes eöcsém István Bátyádnak ismérj: emlékezől e arra, hogy te mint egy kilencz esztendő gyermek lévén játék közben a kezemet késsel által szúrtad?

Paz. Arra emlékezem, hogy a Bátyám kezét által szurttam.

Kap. Imme itt vagyon még a hele.

Paz. O valóban ez az én Bátyám! ez valósággal a Pazarlay János! enged meg édes Bátyám, hogy meg ölelhesselek! Már most nem csudálkozom, hogy én téged, szerelmes édes Bátyám mihelyt láttalak, meg szerettelek, hogy a többi Barátim között leg inkább hozzád hajúltam: tudni illik olly hathatósága vagyon az Attyafiúi szeretetnek, hogy ha nem ismerjük is testvér Atyánk fiát, ahoz mindazáltal neminemű titkos és az embernek tagjaiban az vért fel indító, álmétkodásra méltó szeretettel viseltetünk.

Kaj. Boldog isten! mit látok? amit soha sem hallottam!

Paz. Való, hogy azon igen meg szomorodott szívem, hogy minden pénzemet, jószágomat el vesztettem, és talám kétségben ejtet volna mód nélkül való, szomorúságom, de most, hogy a te kezedhez jutott, nem bánom édes Bátyám, mert annyiba tartom, mint ha kezem alatt volna.

¹ Der Verschwender V. 4. 5.

Kap. Nem úgy édes Öcsém! azt jól tudod, hogy engem az Atyai örökségből ki nem tagadott az meg holt Atyánk és nem is tagadhatot ki: azért engemet az Atyámtól hagyatott jószág szinte úgy illet, mint tégedet: Már te a te részedet, sőt azon föllül is ami engemet illetet volna el tikozlottad: Következendő képpen ehhez a jószághoz, melyhez én fortélyos mesterséggel úgy mint saját jószágomhoz jutottam, semmi közöd sincs, te lásad, hogy élsz ennek utána.

Paz. O Tigris, Oroszleány tején nevelt kegyetlen fene vad szivű ember! Hát ez az Atyafiúi szeretet?

Kap. Én téged édes Öcsém szeretlek, és ugyan ezen szerettől indítván sajnálom is, hogy illy nyomorúságos állapotra jutottál: de mind az által magamat is szeretem. Annak okáért, hogy most oll keményen köll veled bánnom, meg bocsás, azt nem nékem, hanem magadnak tulajdonícsd, ha meg tuttad volna magadat böcsülni és a jószággal mértékletessen éltél volna, most mind magad, mind én semmi nélkül sem szűkölköttünk volna.

Paz. Tarcsd magadnak, nem bánom, éllly vele: Megmutatom azt, hogy én a te jószágod nélkül böcsületessen el élek, azok, akikkel még volt módom benne, jót tettem, tudom, hogy amint fogatták, segítségemre lépnek: Azután él még a Szűkmarkosy is.

Kap. Jó szerencsét kívánok min a két részhez édes eöcsém! Isten hozzád!

S. 7^a 1

Pazarlay és a Magyarai fia.

Magy. Szerencsés jó estvét kívánok édes Barátom! Örvendek, hogy jószágodnak elviselhetetlen terhetől már egyszer szerencsésen meg menekettél: Most már ollan vagy, mint egy régi Görög Philosophus, példának okáért mint a Diogenes, aki a pénzt, és az gazdagságot meg vetette: egy szóval hozzám hasonló állapotra jutottál, azért már most egygyütt philosophalódhatunk.

Paz. Hát azért jöttél ide, hogy csúfot űzz belőlem?

Magy. Nem biz én édes Pajtásom! hanem csak annak örülök, hogy Társom akadt: Mert az való, hogy az nyomorult emberek más emberek nyomorúságaival meg vigasztalódnak. De haz én tanácsomat, és életemnek módját követni akarod, még meg boldogulhac: Más emberek kedvét keressed. hizelkedjél, amit dicsirnek, dicsird, amit ócsárolnak, ócsárolj te is, a tagadókkal tagadj, az erősítőkkal, te is erősíts mindeneket, és így semmid sem lévén mindened léssen.

Paz. O távol légyen tőlem ez illetén élet: hoszszas gyakorlás kívántatik az illen mesterséges élethez: én ha a jó Barátaimnál segítséget nem találok, és azokban vetett reménységem meg csalatkozik, a halál minden nyomorúságimnak végét szakasztja.

¹ Der Verschwender V. 1.

Magy. O hát úgy, te még a nyomorúságban is nagy, és erős szívű embernek kívánsz láttatni? No Isten hozzád, semmi közöm veled: én még élni akarok tovább is e világon.

S. 8^a

Pazarlay, Koczky, Kártyásy, Itasy, Pinczéfý, Ehesy és a többiek.

Paz. Most veszem észre, amit a Magyarai mondott, hogy az emberek nem szemilmet, hanem pénzemet, és a magok hasznát szerették.

Kocz. Nekem, hogy meg vallom, igen megesett a szívem az Ur nyomorúságán!

Paz. A szánakozáson kívül mást semmit sem remélhetek kegyel-metektől.

Kárty. Csudállom, hogy az forgandó szerencsének súlios csapásit olly erős szível el viselheti az Ur! ez valóban csudálkozásra és örökös emlékezetre méltó dolog!

Itas. Bizonyára ha sok királok, fejedelmek, és a szerencsének minden féle ajándékival bővelkedő emberek meg most is fön vannak és emlékezetünkben élnek csak azért, hogy mindenkétől meg fosztatván az ellenkező szerencsének mostohaságát, kegyetlenségét békességgel, türés-sel szenvedték; méltó dolog volna, hogy a te neved is és szivednek meg mozdíthatlan erőssége az Historicusoktul föll jegyesztetnék, hogy azt még az még az utánunk való maradékok is csudállák, és égik magasztalták! Hát hol vagyon a Kapitány az Ur Bátya?

Paz. Már az el ment, el hagyot, felém sem jön!

Kocz. Ha az ember egyszer szerencsétlenségbe esik, mindenkétől el hagyattatik: még testvérítől is.

Kárty. O ez valóban illetlen dolog!

Pincz. Sajnálom édes Barátom, hogy illy nyomorult életre jutottál, mellyen úgy meg indult szívem, hogy reád sem nézhetek. Isten hozzád, jobb szerencsét kívánok. *el megy.*

Kocz. Én sem szemlélhetem tovább meg nyomorodot állapotodat; de mind az által szivednek meg törhetetlen erősségét mindenk előt hirlelni, és magasztalni fogom! Isten hozzád! *el megy.*

Itas. Édes Pazarlaym, valamint eddig, úgy ennek utanna is kívánom, hogy a szerencsének vakmerő kegyetlenségét jó szível viseld. Isten hozzád. *el megy.*

Éhe. Nincs nagyobb, és foganatossabb orvossága a Nyomorúságnak, édes Barátom, mint a békességes türés, ehhez kapaszkodjál és tapasztalni fogod könnyedségedet. Isten hozzád. *el megy.*

Vend. Gondold meg, szerelmes Barátom, hogy nem te vagy az első, sem utolsó, akivel illy mostoha formán bánt volna a szerencse: sokan törték, nyomoszták ezt az utat, sok királyi, fejedelmi személek

¹ Der Verschwender V. 11.

le hengerettek a királyi székekből a szegény ügye fogyot emberek állapottyára: ezt ha meg gondolod, meg könnyebűl szived. Isten hozzád!

Paz. Hát ugy van? így feleltek meg fogadástoknak, mellyet tetetek, még házamnál torkig úsztatok az ételben, italban. Így segétek? Csak szóval és vigasztalással fűzettek? A szerencsés ember könnyen adhat tanácsot, könnyen vigasztalhatja a szerencsétlent. Édes Kártyásim! amidőn ezeket látod, nem indul meg benned a természet? nem retegysz? nem irtózol?

Kárty. Nem biz én egy csöppet is. Mert most ollan a világ, hogy azoknak akik gazdagok mindenel bővelkednek, térdet fejet hajtának, hogy ha pedig nyomorúságra, szegénységre jutnak, sok jót teszünk veleik, ha vigasztalluk eőket.

Paz. Hát ezt hozza magával az igaz barátság törvénye! Te leg-alabb azt fogattad, hogy szükség ideén meg mutatod hozzám való szívessegedet.

Kárty. Most mindjárt meg mutatom: Vigasztald édes Barátom magadat, amint lehet. Isten hozzád! *el megy.*

S. 9^a 1

Pazarlay, Kortyosy.

Paz. O hamis, család, álnok szivek! hogy bánhatok így velem, aki minden jószágomat veletek közlöttem. O boldog Isten, talán minnyáján öszve esküttek, hogy elnyomorodot, inségekkel megterhelt szívemet epeszszék! Hozot Isten édes Barátom! tudod e micsoda nyomorúságba jutottam? nem csak jószágaimtól, hanem régi Barátimtól is egészen el hagyattam! Már minnyáján meg utáltak, nincs egy jó emberem e világon!

Kor. Hát talám azt gondolod, hogy volt valaha hív igaz szívű barátod?

Paz. O fájdalom! hogy meg csalatkoztam vélekedesemben!

Kor. Enyhítsed fájdalmadat édes Barátom, és hitesd el magaddal, hogy ami véled történt, az közönséges folyása légyen a világ dolgainak. Mind eddig az szomorú, és az szerencsétlenségnek homállába borúlt vigasztalhatatlan keserves óráig rossz vélekedésben vóltál, mert azt gondoltad, hogy akik házadat gyakorlották, tégedet tiszteltek, mind ezeket személlyed kedveért cselekeszik. Nem személledet, hanem pinzedet, jószágodat, asztalodat, borodat szerették, azt süvegölték, azt imátták, annak hajtottak térdet fejet. Mivel pedig immár jószágottól meg fosztattál, következő képpen a barátok, akik csupán csak jószágodért szerettek és böcsültek, már el távoztak. Azért most csak avval vigasztald magadat, hogy ez a világban igen közönséges és próbált dolog légyen.

Paz. De hova, mennyek már most? hová hajcsam meg nyomorodott, bús fejemet? Én még is csak azt tartom, hogy azoknak köllene segítségemre lenniük, akik jóvoltomat bőségesen tapasztalták?

¹ Der Verschwender V. 12. 13.

Kor. Tartoznak e valami pénz, vagy más féle jószággal? Mert, hogy Pompás vendégségel tartottad őket, pénzt ajándékoztál, éjjel nappal a háznál úgy éltek jószággal, mint saját jószágokkal, azért semmit sem kívánhat: Mert te mint ezeket azért cselekedted, hogy tisztellenek, meg becsüljenek, s mindenk fölt tégedet udvarollanak, azt mig jószágodba tartot, el nem mulattuk: meg cselekedtük ugyan kész pénzért.

Paz. Te is azok közül az hamis két színű Barátok közül vagy?

Kor. Én e? meg vallom, hogy én is a többivel hízelttem. De már ennek utána fogadom, hogy illen hízelted, család Barátid nem lesznek! azt pedig szerencsétlen esetednek köl köszönnöd: Valaki ennek utána szeretni s tisztelni fog, hid el, hogy hív szeretettel viseltetik személyedhez.

Paz. Miért te ezeket nékem meg nem mondtad? még szerencsés állapotomban voltam.

Kor. Mert így magam gátoltam volna meg hasznaimat: senki pedig arra nem köteleztetik, hogy magának ártalmat szerezzen. Tudom, hogy ennek utána jobban meg rostálsd azokat, akiknek barátságában adod magadat: elégedj meg avval, hogy a szerencse okosabbá tett. Isten hozzád!

S. 10^{a1}

Pazarlay és szolgálja a Mihál.

Paz. A csudálkozás, és az szívbéli fájdalom csak nem meg bolondított. Boldog Isten! vallon mit csinálak? hova legyek! No mi hír Mihál?

Mi. Az a hír édes Nagyságos Uram! hogy Nagyságod már gyökerestül el veszet. A Szűkmarkosy már Testamentomot iratot, és a Jószágát a kapitányra hagyta hólta után, Nagyságodat pedig minden jószágából kitagatta. A hízelted pedig, akik az előtt csak nem Isteni tisztelettel illették Nagyságodat, most irtóztató képpen nevetik, csufollák Nagyságodat.

Paz. Így tehát nem csak minden jószágomtól, hanem minden reménységemtől is meg fosztattam! O kegyetlen szerencse! Eregy azomba Mihál a Kapitány Bátyámhoz.

Mih. Parancsollon Nagyságod!

Paz. Nem parancsolok, hanem kérlek, hogy mondanád meg néki, hogy leg alább a szolgálaim bérit fizesse meg: az után mennyetek el, másut keressetek magatoknak szolgálatot: Már én nem tarthatlak benneteket.

Mi. De iszen már Nagyságod cselédje mind el szelleted: mihelyt látták az Ur veszedelmét, az Udvari Kapitányal együt, valamit föl szedhettek, föl szették, avval el is horták magokat.

Paz. Hát te mit csinálsz?

¹ Der Verschwender V. 14. 15.

Mi. Én még magam sem tudom mit csinállok: de mind az által az bizonyos, hogy ha bottal kerget is Nagyságod, én el nem szakadok Nagyságodtól. El tökélettem magamban, hogy mind koporsóm zártáig meg maradok Nagyságod mellett.

Paz. De mit csinálsz nálam? Látod, hogy magam is koldussá tettem.

Mi. Ami kevés pénzem vagyon, az kész Nagyságod szolgáltyára.

Paz. O halled Mihál ez sok tőled! hát annyi sok Barátim közül csak te vagy egyedül igaz szívű, és hiv emberem? O ti álnok két színű, hamis Barátok! nem pirul orcátok, mikor ezt az példát láttátok? Eregy édes Mihálom, hoz egy kar széket, ez leszen utolsó parancsolatom, s a te részedről pedig hozzám való végső engedelmesség, és szolgálato.

Mih. sir. O édes Nagyságos Uram!

Paz. Már most menj ki, ha kedvetem akarod tölteni.

S. 11^a

Pazarlay, Kapitány.

Paz. kar székre veti magát. O haszontalan, o hijába való bánat! mi haszna, hogy tovább kinzom, sanyargatom, keseríttem szívemet? O melly késedelmes már most minden okoskodásom: tudni illik akkor akarnál o szerencsétlen Pazarlay okosabb lenni, mikor már semmid sincsen ollas, mellyben okossággal köllene igazgatnod, mikor már minden jószágodból ki üresettél, ki fottál, ki hültél! Mindenektől el hagyattattam, akikben hellhesztettem reménységemet, azoktól el árultattam, Testvér Atyám fiai Jóságiból ki tuttak, ki tagattak. O álhatatlan, változandó, kegyetlen szerencse! te ismerttetted meg velem az emberi nemzetnek csufos és gonosz természetét és szokását. Tehát nem lehet immár az ég alát igaz szerető hív Barátot találni? O boldogtalan fejem! Két-színű, család embereknél hittem, azokra támaszkodtam, reá bízam minden ügyemet, és mint egy esze fogyot bolond azt gondoltam, hogy minden ember olly szivességgel viseltetik máshoz, mint magam. O de vajki iszszonyú képpen meg csalattattam. O vajki esztelen agya furt ember voltam! amidőn álnok szívű Barátimnak hittem! Ezeknek mind az által minnyájoknak meg bocsátok. De Te, Te sárkányok tején nevelt vérszopó Tyrannus, Te az havasok barlangiban az fene vadak között születtetet dühös Tigris, nem Atyafi, nem testvér, Te Pazarlay Kapitány! aki, minek előtte Testvéremnek ismertelek volna, hozzád való különös hajlandóságomat, hiv szeretetemet tapasztaltad, még is mind ezeket semmire becsülvén, meg vetvén olly illetlen, olly irgalmatlan, olly család, hamis álnok mesterséget minden jószágomból ki szorítottál! ez ez gyöttri, ez epeszi, ez szorongattya, ez szaggattya el nyomorodot szívemet. Hol, hol talál már az ember igaz szerető Barátot, mikor már a testvérek között is meg hült az Attyafiui vérség, szeretet? mikor már

¹ Der Verschwender V. 16.

az Attyafiak között is a családság, gyűlölség, álnokság uralkodik. *Ki vonnya a kardot.* De mindjárt végét szakasztom szívbeli fájdalmaimnak. Gyere most, Gyere Pazarlay! ha a kősziklánál sokkal keményeb szived eddig való nyomorúságomon meg nem indult, gyere elégedjék meg kegyetlenséged öcséd vére ontásával és szörnyű halálával. *által akarja magát szűrni.*

Kap. Mit csinálsz az Istenért Öcsém?!

Paz. O boldog Isten! vallon Te vagy e édes Bátyám! gyere segélly, hogy mentül hamarabb meg ölhessem magamat! Mert micsooda gyönyörűségem lehet immár nekem e világon, mivel minden jószágomtól meg fosztattam.

Kap. Meg van még minden jószágod: aranyod, ezüstöd, pénzed, házi eszközeid mind meg vannak, a kőfalusi jószág is, melyet el akartál predálni, tikoizlani, még birtokodban vagy. Én szegényítetek meg, én fosztottalak meg jószágottól, hogy te látván az pazarló, tikoizló, mindenekből ki fogyó embernek nyomorúságát, és az rossz társasságnak, pompás, hívságos életnek keserves gyümölcsét meg kóstolván magadba szálly, és az tikoizlásra vetemedet gonosz erkölcsedet meg határozzad. Már most tehát, mivel hogy, amint reménlem az hamis szívű barátok családságát, az tikoizlásnak pedig veszedelmes állapottyát: elegendő képpen nem más emberek példájából, hanem saját szerencsétlenségedből ki tanulhattad, minden jószágodat vissza adom és noha az engemet nem különben, mint téged illetne, mindazáltal az Atyai örökségből egy fillérnyi jószágot sem kívánok: engem az Ur Isten e nélkül is meg áldot, úgy hogy böcsülletesen el élhetek. Neked is még annyi jószágod maradt, hogy tisztességesen uri módon élhecz, ha nem a világi pompához, hanem értéked és erszényed mértékihez szabod életedet.

Paz. lábaihoz borulván: O szerelmes édes Bátyám! vagy inkább édes Atyám! édes Szülém! meg ösmérem, hogy néked köll tulajdonítanom mint életemet, mind jószágomat. O halhatatlan történet! O meg böcsülhetetlen szeretet!

Kap. Kelly föl édes Öcsém! a fölöttünk való fölséges Ur Istennek adj hálát, aki teremtett állatihoz Atyai gond viselésell lévén, nekem olly jó tanácsot méltóztatott adni, melly által téged előbbeni feslet életettől el távoztassalak. Most már mennyünk be, és a Komedia végét adjuk hírül a Szűkmarkosy Bátyánknak.

KÖZLI: KOVÁCS DEZSŐ.

ADATTÁR.

ADALÉKOK GYÖNGYÖSY ISTVÁN ÉS A GYÖNGYÖSY CSALÁD TÖRTÉNETÉHEZ.

Mióta Gyöngyösy László megírta a költő Gyöngyösi életrajzát (Gyöngyösy István élete és munkái. Bpest, 1905.) s főleg tisztázta a család eredetének és a költő leszármazásának eddigelé homályos kérdéseit, egyszersmind megszabta az irányt is, a merre a költő és leszármazottainak életére vonatkozó további kutatásnak haladnia kell. Mert magának Gyöngyösy Istvánnak életében is sok még a félhomályban maradt, kellőleg ki nem derített részlet. Hogy csak egyet említsek, bármily határozottan állítja is Gyöngyösy László, hogy a költő születési helye Radváncz, ezt az állítást, mely kétségbevonhatatlan bizonyítékra nem támaszkodik, könnyen megdöntheti valamely később előkerülő adat.

Szóval itt még nagy tere van a kutatásnak. Első sorban Ungmegye levéltárában, továbbá a megyében még élő Gyöngyösy-ivadékok családi okiratai közt; mert a költő családjának fészke ez a vármegye volt. Itt éltek nagyszülei, szülei, itt települtek le nagy számú maradékai.

Az alábbiakban Ungvár megye levéltárában talált adatokat teszek közzé, azon megjegyzéssel, hogy a közlött adatokkal a levéltárnak e kérdést illető anyaga még nem merült ki teljesen.

Mindenekelőtt meglepetéssel vettem észre, hogy az *armalis-publicatiók* (nemeslevél-ki hirdetés) jegyzékében a Gyöngyösy családé nincs meg. Armalis-ki hirdetés nélkül aligha gyakorolhatta volna a család nemesi jogait. Azért azt hiszem, ennek oka csakis a jegyzék hiányosságában keresendő.

A szolgabírák (*judices nobilium*) jegyzékében sem találtam egy Gyöngyösyre sem a XVII. század folyamán.

Az *assessoroknak* 1550-től kezdődőleg összeállított névsorában több Gyöngyösy szerepel. A legelső adat 1634-ből való. Ebben, valamint az 1638., 1639., 1641., 1647., 1649. években *Gyöngyösy János* névvel találkozunk, mint assessorával. Ez a Gyöngyösy János csakis a költő édesatyja lehetett, a ki ez időben az alább közlöttek tanúsága szerint egymás után szerzette kisebb-nagyobb ingatlanait Ungvárt és a környékbeli falvakban, a többi közt Radvánczon is.

A Gyöngyösiek közül kivüle még *Gyöngyösy Ferencz* (1672) és *Gyöngyösy Péter* (1697) szerepelnek az assessorok jegyzékében.

A *Gyöngyösy István* név szintén feltalálható, de nem az assessorok, hanem a *jurassorok* (juratus assessor) között az 1699-ik évben. A megyei gyűlések jegyzőkönyveinek X. kötete 331-ik lapján u. i. ez a bejegyzés olvasható: »Anno 1699 Die 25 Febr. In Arce Ungvar Celebr. Cottus de Ungh. Sede Restauratoria. Judlium Processus Paloczienensis manet Egreg. Emericus Haraszthy, Jurassor Stephanus Duúl, Andreas Csicseri, *Stephanus Gyöngyössy*«.

Természetesen itt nem a költő Gyöngyösyről van szó, hanem igenis első nejétől, Baranyay Ilonától született István nevű fiáról, a ki tehát ez időben Ung megye pálóczi járásában szolgabíróféle hivatalt viselt. A költőnek ugyanezen elsőszülött István nevű fiáról későbbi bejegyzésekből kitűnik, hogy állandóan hadilábon élt testvéreivel, számos pere volt másokkal is. Felesége *Ráskay Anna* volt; 1713-ban már nem élt, mert ez évben *Ráskay Annát* már mint özvegyet említi a megyei gyűlések jegyzőkönyve.

A legtöbb adatot azonban az *Elenchus Rerum Familiarum* tartalmazza. Teljes címe: *Elenchus Rerum Familiarum in Archivo I. Cottus de Ungh. Ab anno 1600 usque 1643 inclusive; elaboratus Per Nlem. Franciscum Schemberger.*

További kötetei az 1644—1699, 1700—1749. évek közötti időt ölelik fel. Az ungmegyei nemesi családokra vonatkozó mindennemű iratok tartalomjegyzéke ez az *Elenchus alphabeticus* rendbe állítva.

Minden egyes bejegyzés megemlíti az okirat keltének évét és hivatkozik a fasciculusok és acták számára, melyek szerint az illető okirat a levéltár fiókjaiban feltalálható. Sajnos, a fasciculusok közül nem egy hiányzik, úgy hogy számos adatot csupán az *Elenchus* tartott fenn számunkra.

Úgy gondolom, nem végzek fölösleges munkát, ha közlöm az *Elenchusból* a Gyöngyösy családra vonatkozó összes adatokat az 1613-ik évtől kezdve — ekkor tűnik föl t. i. első ízben a Gyöngyösy név —

egészen az 1707-ik évig. Ez az időköz magában foglalja a költőre, nagyszülei, szülei, testvérei és István fiára vonatkozó mindazon adatokat, melyek az ungmegyei levéltárban bejegyzésre kerültek a költő hosszára nyúlt élete folyamán és kevéssel halála után. Az 1707 utáni időkből az egész XVIII. század folyamán igen sok adat van még a Gyöngyösy nagyszámú leszármazottait illetőleg, ezek azonban az irodalomtörténet szempontjából értéktelenek.

A közlöttkre nézve még csak azt jegyzem meg, hogy az adatokat pontosan írtam ki az Elenchusokból, a nyilvánvaló hibákat sem javítva ki. Van köztük számos jelentéktelen adat is, de közölnöm kellett őket, ha azt akartam, hogy közlésem pontos és kimerítő legyen.

ELENCHUS RERUM.

1600—1643.

B. 254.

Bachmegyey, Bornemiza, Bor. Protestatus est Franciscus Bachmegyey ne ad praedium Lukahaza Galoczienses, Palagienses ad pascuandum mittant, cum non sint commetanei; Nicolaus Bor. (intellige eum esse Bornemisza) in Persona G. D. de Hoa. (idest Georgii Drugeth de Homonna) protestatur, quod suae Magnificentiae subditi Galoczienses antiquo usui adhereant, NN. Dnus *Gieöngiössy* protestatur, quod Galoczienses subditos ejus ex Campo repulerint, neque ad Silvam admiserint. Habetur signatum Fasciculo 19. Actorum Numero 28. — 1613.

*

G. 87.

Gieongieossy, Gyöngyössy. Joannis *Gieongieossy* Jobbagyonem in Matyocz commorantem captivarunt subditi in Csepely commorantes occasione Nundinarum et ad arcem detulerunt (intellige Unghvar) requisitus est Magnus Dnus (intellige quidam e Dnis Drugeth) Fasc. 19. Act. Num. 25. — 1613.

*

E. 121.

Eperjesy. Georgius Eperjessy Tutor Joannis, Ladislai, Sigismundi Pribek petit Judlium pro desumptione debiti. Fasc. 19. Act. Num. 25. — 1613.

In eadem signatur Joannes Dacho prohibet suo, et *Joanne Gyöngyössianae* nominibus Magnificum Georgium Homonnay ab aedificatione molae Eoriensis. Fasc. 19. Act. Num. 25. — 1613.

*

G. 90.

Gyöngyösy, Gieongiosi. Causa Joannis Kraznensis seu Joannis Literati Czazar de Krazna Actoris contra *Joannem Gieöngieösi* et Annam

Bajanhazy consortem suam in facto occupationis terrarum in praedio Lukahaza in Cottu de Ungh existentium: causa condescendit, et Incatti in Violatione sedis convincuntur. Fasc. 20. Act. Num. 11. — 1614.

G. 91.

Giöngiösy. Admonitio Stephani Both Actoris Tertiarii, contra Annam Bajanhazy Consortem *Joannis Giöngiössy* Incatt., Ratione Remissionis unius sessionis colonialis in possione Denklaz in Cottu de Ungh existentis per cond. Benedictum de Hupka Helmech in flor. 40 impignoratae Francisco cond. Guthy, quo mortuo in dictam Dominam devenisset. Fasc. 20. Act. Num. 13. Citataque est I. ibid. 1614.

N. 197.

Niarady. Divisio totalium Portionum olim Leonardi Bayanhazy senioris in possionibus Baianhaza, Tegenye, et praedio Fekete föld seu Fekethe Mezeő in Cottu de Ungh existentium inter Nicolaum Niarady et Petrum Fekete de Ivan Actores ac Dominam Annam Baianhazy consortem *Joannis Geöngösy* incattam, primum quidem Repulsio facta coram vicinis et cometaneis, dein facta divisio, metae terrarum denominantur, memoratur pars Stephani Bajanhazy, quae Petro Fekete traditur, conterminante possione Pálócz, in Fekete Mező Terra Georgii Homonnay memorati conterminata versus Kapos, ubi Mola, in Tegenye Joannis Budahazy terrae exponuntur, item Francisci Posgay, et Joannis Kis, pratum Mathiae Galochy et terra Andreae Kovachi, Pauli Zabo, Francisci Nagy, Michaelis Gejóczy, Volfgangi Sambo, Stephani Jerkeő, Ambrosii Gejóczy, et Casparis Kathona, Thomae Kovachi, Joannis Kiraly, Thomae Orosz, Pratum partim in Lakart divisum utpote ad metas ejusdem possionis habit. Joannes Daczo frater dividendum Judex Sylvarum in Bajanhaza ordinatione de Usu silvae, vicinitas terrarum Nicolai Boldisar, et Valentini Tóth in transactione praemissae Divisionis memorati Nicolai Nyarady soror Barbara Niarady consors Gabrielis Somogh de Eor, Petri Fekethe frater Georgius Fekethe de Ivan, qui Petrus Fekethe assumit omne dicti fratris sui, et Helenae Baianhazy Relictae Georgii Henseleoczy, Ladislai Vid, qui omnes in Linea Stephani Bajanhazy condescenderent. Fasc. 21. Act. Num. 1. — 1615.

B. 267.

Bayanhazy. Procuratoria constitutio Annae Bayanhazy Relictae *Joannis Giöngiössy* cod. V. Conventu de Lelez. Fasc. 24. Act. Num. 3. — 1618.

B. 270.

Baianhazy. *Bachmegiey.* Causae aliquott in simul congestae 1a Annae Baianhazy Relictae cond. *Joannis Geöngösy* (Gyöngyösy) Actri-

ris contra Franciscum Bachmegyey Incattum Ratione satisfactionis Literarum obligatarum, quarum vigore incattus condam Francisco Guthy de Matyucz Fratri Actricis consanguineo Bona sua in possione Matyocz et Cottu de Ungh obligasset, causa juramento submissa. Incattus juravit et absolutus. Fasc. 26. Act. Num. 1. — 1622.

Causa praefatae Actricis contra Casparem filium venerabilis Francisci Bachmegyey Incattum Ratione abactionis subditorum Actricis in possione Tegenye commorantium de praedio Fekete föld vel Fekete Mező vocato az Labas Tóra való Láz[?],¹ ad curiam fratris sui Valentini Vid de Matyucz in possione Matyocz, aliter Ziget, aliter Porch, et Porchi nuncupatam in Cottu de Ungh existentem. Actrix convincit. in Indebita actione. Fasc. 26. Act. Num. 10. — 1622.

Causa ejusd. Dnae Actricis contra Valentinum filium Ladislai Vid de Matyucz Incatt., in facto eodem sicut contra Bachmegyey. Causa Juramento submittitur. Fasc. 26. Act. Num. 10. — 1622.

Causa Joannis Literati Chiazar aliter de Krazna Actoris, contra Valentinum Vid de Matyucz Incattum Ratione oblationis rerum Coloni Actoris in possessione Matyocz commorantis Causa Juramento submittitur. Fasc. 26. Act. Num. 10. — 1622.

Causa Valentini Vid de Matyucz Actor. contra Joannem Literatum de Krazna alias Chazar Incatt. altera causa contra Annam Bajanhazy Relictam cond. *Joannis Geongyössy* Incatt. Ratione occupationis prati pignorati in praedio Lukahaza in Cottu. de Ungh existentis. Causa Juramento submittitur. Császár juravit, alia causa condescendit. Fasc. 26. Act. Num. 1. — 1622.

Causa Valentini Vid Actoris contra Andream Literatum Chiaszar de Krazna, Incatt. et Joannem Literatum Chiaszar de Krazna, Ratione verberationis Coloni Actor. in possione Matyucz Commorantis. Convincuntur Incatti. Fasc. 26. Act. Num. 1. — 1622.

Adiudicatoriae pro Valentino Vid, contra praefatum Andream Chiaszar filium Annae Kovachy ex Andrea quond. Chiaszar de Krazna susceptum in praemissa causa. Fasc. 26. Act. Num. 2. — 1622.

Franciscus Bachmegyey admonet Annam Bajanhazy Relictam *Joannis Geöngösi* cum 212 et medio flor. hungar. pro quibus portio sua in Csertesz impignorata esset. Prothocolo 5. folio 6. — 1622.

*

F. 149.

Fizesery. Exmissionales Cott. de Ungh pro Ladislao Mokchay Actore contra Annam Bayanhazy Relictam quond. *Joannis Geöngösi* in quam per adeptionem Bonorum cond. Elizabethae Korlath consoftis Ladislai Fizesery est condescensio ut Incattam ad implementum aliarum quarundam Adiudicationarum Cottus Renovata Exmissionalis 1617 per acta. Fasc. 26. Act. Num. 10 et 11. — 1622.

*

¹ Olvashatatlan. Valószínűleg: az Lábás Tóra való Ház.

G. 100.

Geongeosy. Impensio Judicii ex parte subditorum in possione Bajan-haza per Annam Bajanhazy Relictam *Joannis Geöngeösy*, facta pro Francisco Bachmegyey Actore quo non comparente Incatti absolvunt. Fasciculo 27. Act. Num. 23. — 1623.

*

G. 101.

Golopy. Causa Annae Bajanhazy Relictae cond. *Joannis Geöngeösy* Actr. contra Helenam Golopy Relictam cond. Joannis Pribek de Villic Incattam ratione occupationis duorum Colonorum cum sessionibus in possione in Chiertesz in Cottu de Ungh existentium 1620. per Manifestum Incattae patrata. Incatta pignus ab Actrice allegat, submittit causa Juramento Actricis. Fasc. 28. Act. Num. 15. — 1624.

*

K. 222.

Kallay. Petit judlium exmitti: Joannes Edenffy de Vinna aliter. de Nagymihaly ad attestandum Stephanus Kallay procuratores constituit, item Ladislaus Thibay pro repetendis fugitivis Colonis, item Anna Bayanhazy Relicta *Joannis Geöngeösi* pro repetendis fugitivis Colonis Proth. 5. folio 12. — 1625.

*

M. 150.

Mokczay. Relatio Exequutionis et Restitutionis Keöz Too in Possione Matyucz in Cottu de Ungh existentis coram vicinis et cometaneis facta pro Ladislao Mokczay Actore contra Annam Baianhazy Relictam cond. *Joannis Geongieossy* Incattam. Fasc. 29. Act. Num. 19. — 1620.

Juramentales, item et Relatio Exequutionis coram Vicinis et Cometaneis pro Anna Bayanhazy Relicta cond. *Joannis Gyöngyössy* Actrice contra Elenam Golopy Relictam Joannis Pribek de Villic Incattam, facta in Possione Csertesz in Cottu de Ungh existente restitutae duae sessiones controversae Vineae Incattae ibidem Actrici in Pignore Judicio assignata. Fasc. 29. Act. Num. 21 et 20. — 1625.

*

F. 154.

Fiscus Regius. Relatio Judicatoria Cottus. super eo, quod Anna Bajanhazy Relicta *Joannis* cond. *Giöngiössy* in Possione Oroszkomorocz subdito suae Majestatis ad Arcem Ejusdem Munkacs spectanti Ratione cujusdam Vineae jus impendere, sed ex parte altera nemo comparuit. Fasc. 30. Act. Num. 19. — 1626.

*

L. 71.

Leovey. Procuratores constituit: Gregorius Leovey, item Joannes *Geöngeösy*, item Sigismundus Edenffy de Vinna aliter de Nagymihaly. Proth. 5. folio. 28. — 1628.

*

G. 106.

Geongeossy. Admonitio Casparis Palaghy Actoris, contra Annam Bajan-hazy Relictam *Joannis Geongeossy* Incatt. Ratione remissionis trium sessionum Colonialium specificatarum in Possione Darma aliter Durma in Cottu. de Ungh existentium per Patrem Actoris cond. Georgium Palaghy, cond. Francisco Guthy de Matyocz praedecessori, et Fratri Carnali praefatae Dnae Incattae in flor. 200 hung. impignoratarum. Proth. 5. fol. 29. — 1628.

*

V. 120.

Viczmandy. Petit judlium exmitti ad Repetitionem fugitivorum Colonorum: Nicolaüs Viczmandy, item Ladislaus Barkoczy de Szala...; Anna autem Bajanhazy Relicta *Joannis Geöngeösy* ad inquirendum. Proth. 5. folio 36. — 1628.

*

G. 107.

Geöngieossy. Juramentales Annae Baianhazy Relictae cond. *Joannis Giongieossy* Actricis, contra Georgium Zekely de Hupkahelmecz Incattum, supereo, quod Eadem mutuas dederit pecunias in summa flor. hung. 95 cond. Andreae Literato Helmeczy Anno utpote 1613. Fratri praefati Incatti adjudicatur summa. Actrici. Fasc. 32. Act. Num. 27. — 1628.

*

G. 108.

Gyeongyeossy. Causa Annae Bayanhazy de Eadem Relictae cond. *Joannis Gyeongyeossy* Actricis contra Johannem Orosz seniore de Chicher Incattum Transactione terminata de flor. 1000 et 75 aureis Actrici depoenendis, remittendo fundo de Csicszer Incatto ac de Literalibus, prout et Bonis in Palo, si quae Bona acquirere Incatt. posset pro prolibus suis ex Christina Dacho susceptis. Expediendo seu contentando Joannem Császár de Lite in sacra sede per eum mota. Proth. 5. fol. 50. Et fasc. 35. Act. Num. 11. — 1632.

*

G. 111.

Geongiösy. Causa Magnifici Petri Melitth de Briber senioris Actoris contra Annam Bayanhazy Relict. cond. *Joannis Geongeossy* Incattum Ratione repetitionis fugitivi Coloni in Oroszkomorocz in Cottu de Ungh reperti. Absolvitur Incatta. Fasc. 36. Act. Num. 47. et Proth. 5. fol. 127. — 1633.

*

M. 161.

Melitt. Adjudicatoria pro Magnifico Petro Melitt de Briber seniore Actore contra Georgium Bott de Botfalva seniore Incattum Ratione emendae Linguae, in causa ejusd. Actoris cum Anna Bajanhazy Relicta *Joannis Gyöngyössy* Incattae evenientis. Proth. 5. fol. 131. — 1634.

*

K. 244.

Keszy. Petit judlium exmitti ad Collateralem Attestationem: Stephanus Szelecheny et Catharina Eüz consors sua, item Gregorius Keszy, item Anna Bajanhazy Relicta cond. *Joannis Gyöngyösy*, item Petrus senior de Nagy Ilosva. Omnes seorsim. Proth. 5. fol. 206. — 1625.

B. 312.

Budahazy. Procuratores constituit: . . . item Anna Bajanhazy Relicta *Johannis Gyöngyösy* in domo sua in Matyocz. Proth. 5. fol. 219. — 1635.

S. 128.

Szini. Petit Judlium exmitti ad attestacionem et inquirendas terras, demonstracionem fugitivi coloni: Catharina Czapi consors Andreae Ras-kay, item Anna Bajanhazy Relicta *Joannis Giöngyosi* . . . etc. Proth. 5. fol. 220. — 1635.

A. 51.

Azary. Petit judlium exmitti ad Collateralem Attestacionem peragendam . . . item Anna Bajanhazy Relicta *Joannis Giöngyösy*. Proth. 5. folio 226. — 1635.

B. 315.

Bajanhazi. Attestationes seu Testimoniales Fassioness pro Anna Bajanhazy Relicta *Joannis* cond. *Giöngyösy*, Ratione usus territorii Possionis Eőr in Cottu de Ungh existentis per Stephanum et Patrem ejus Joannem Varga practicati, habuisseque in Eőr fundum cum pertinentiis, esseque conclusionem et usum inter territoria utriusque Possionis Eőr et Darma. Proth. 5. fol. 264. — 1636.

L. 81.

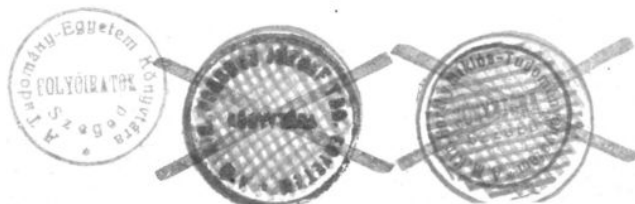
Lelez. Praepositum petit judlium exmitti: Rd. Stephanus Telekessy de Lelez, Georgius Horvath de Palocz, Anna Baianhazy Relicta *Joannis Gyöngyösy* . . . etc. Proth. 5. fol. 231. — 1636.

G. 116.

Giöngyösi. Protestatio Annae Baianhazy Relictae *Joannis* cond. *Giöngyösy* facta contra Magnificum Ladislaum Barkoczy de Szala Ratione sessionis in Uj Zlatina ex qua inquilinus per Eundem Mag. Dnum repetitus et obtentus exire nollet. Proth. 5. fol. 287. — 1634.

R. 120.

Rati. Admonitio prima Annae Rati filiae cond. *Joannis Rati* de Kis Rat, Relictae cond. Valentini Possay de Eőr Actricis facta contra

Annam Baianhazy Relictam cond. *Joannis Giöngiösy* Incatt. Ratione Remissionis unius sessionis populosae in possione Batfa in Cottu de Ungh existente per parentem Actricis in flor. 40 cond. Francisco Guti de Matyocz Fratri et Praedecessori Incattae, imponitur Incattae deliberative productio Litterarum Sigismundi Rati, ut Ratam suam Actrix habere valeat. Proth. 5. foliis 288 et 289. — 1637.

N. 220.

Nyari. Petit judlium ad juridica Negotia exmitti: Stephanus Telekessy . . . , item Anna Baianhazy Relicta *Joannis Giöngiösy* . . . etc. Proth. 5. fol. 296. — 1637.

H. 228.

Hire. Petit judlium exmitti: Anna Bajanhazy Relicta *Joannis Gyöngyösi*, item . . . etc. Proth. 5. fol. 303. — 1637.

S. 138.

Sztrogy. Protestatio Annae Bajanhazy Relictae *Joannis Gyöngyösi* contra Valentinum Sztrogy, colonis suis in possione Bajanhaza et Cottu de Ungh existente injurias inferentem, mortem minantem Proth. 5. fol. 339. — 1637.

K. 256.

Kain. Fassio Stephani et Matthiae Kain jobbagyonum Annae Bajanhazy Relictae cond. *Joannis Gyöngyösi*, super eo, quod iidem possint sibi Armales Nobilitares procurare, nihilo minus, contra Dnam suam iisdem non utentur. Proth. 5. fol. 334. — 1637.

R. 123.

Rakoczy. Mandatum Exequutorium Judicis Curiae pro *Michaele Gyöngyösi* Cottui Zempliniensi sonans, super extradandis et perficiendis Adjudicatoriis pro Eodem contra Magnificum Georgium et quond. Sigismundum Rakoczy de Felső Vadasz praetextu juristitionis Colonorum ipsos in possione Zombor in Cottu Zemplinien. commorantium 1612 mota causa emanat. Mandatum emanavit in Anno Dni 1628. Casu relatam ad Fasciculum 40. Act. Num. 10. Anni 1638.

C. 191.

Csaszar. Admonitio Primaria Stephani senioris Palagy de Palagy Actoris facta contra Annam Bajanhazy primum cond. *Joannis Gyöngiösi*, nunc Joannis Csaszar de Kraszna consortem Incattam, Ratione Remissionis Fundi populosi in possione Batfa in Cottu de Ungh existentis per cond. Franciscum Egry patruelem Actoris cond. Francisco Guti pro 65 flor.

hung. impignorati, et petit iudicium exmitti, etiam ad Collateralem Albertus Palagy procuratores constituit Proth. 5. fol. 385. — 1639.

*

G. 120.

Gyöngyösi. Admonitio Georgii Both de Botfalva facta contra Joannem Krasznay et Annam Bajanhazy (Haec ante *Joannis Gyöngyösy* relicta pater aliunde, nunc Joannis Csaszar de Krazna Consors) pro tribus colonis sessionatis in possione Oroszkomorocz et Cottu de Ungh exist. aureis 100 et pro duobus Colonis in Kis aliter Denklaz in eod. Cottu. flor. 40 quam suam pecuniae cond. Stephanus Bott a cond. Martino Moricz levasset pro Oroszkomorocziensibus, pro Denklaziensibus cond. Benedictus Helmeczy, et cond. Franciscus Guty; secundo et tertio facta admonitio prima et secunda. Proth. 6. foliis 11 et 41. — 1639.

*

G. 121.

Gyöngyösi. Causa *Joannis Gyöngyösy* senioris Actoris, contra seniore Joannem Nyry aliter Erdely Incattum Ratione Debiti 191. fl. hung et 37 denar. pro Mercibus Panno etc. ab Actore emptis. Convincitur Incattus. Proth. 6. fol. 17. — 1639.

ELENCHUS RERUM.

1644—1699.

C. 213.

Chicser. Protestatio Andreae et Francisci filiorum cond. Petri de Chicher, ex Susanna Pongracz de Nagymihaly susceptorum, contra praefatam Matrem ipsorum ad Bona eorum in Possione Jenke et Cottu de Ungh existen. a *Joanne Gyöngyössi* auctionem levantem prohibitive facta. Proth. 7. folio 23. — 1647.

*

B. 381.

Barany. Pignoratitia Casparis Barany de Felső Baranya super una sessione Coloniali deserta, in qua provid. Stephanus Matecza habitasset in possione Jenke in Cottu de Ungh existen., factae *Joanni Gyöngyössy* in et pro ducentis florenis Hungaricis. Proth. 7. folio 34. et fasc. 47. Act. Num. 20. — 1647.

*

J. 126.

Ibrany. Excisio portionum possionariarum facta per Catharinam Darholcz de Finta Relictam Stephani Dessöffy de Chernek, filiabus suis Clarae Dessöffy consorti Francisci Ibrany, Judithae Dessöffy consorti Andreae Sztankay in possione Jenke, penes domum *Michaelis Gyöngyössy*, Szeko, vinea in Unghvar az Tarsa Hegyen, vinea in Vinna monte Szent Kereszt Ubris, Lesztemer, Szalok. Proth. 7. folio 167. — 1652.

*

G. 146.

Gyöngyössy. Venditio Catharinae Ladany Consortis Nicolai Potoranszky et Joannis Ladany, prolium cond. Joannis Ladany, super curia in possessione Also Nemeti et Cottu de Ungh existen. per patrem ipsorum a Sophia Deszpot Relicta cond. Davidis Literati in summa pecuniaria acquisita, facta *Joanni Gyöngyösy* seniori eodem jure inscriptionis pro 300 fl. hungaricalibus. Proth. 7. fol. 166. — 1652.

*

G. 150.

Gyöngyössy. Pignoratitiae Judithae Ször (habetur et Söör) consortis Michaelis Jeszenszky super una sessione in possessione Radvancz in Cottu de Ungh existen. pro 144 flor. Hung. Vinea una in Hupka Helmech, altera etiam ibidem deserta pro flor. 173 hung. facta *Joanni Gyöngyösy* seniori. Proth. 7. folio 208 et fasc. 53. Act. Num. 17. — 1653.

*

V. 179.

Vekey. Pignoratitia Stephani Beczi et consortis suae Helenae Vekey super una sessione jobbagyonali denominata in possessione Also Nemety et Cottu de Ungh existen. facta *Joanni* seniori *Gyöngyössy* pro 100 flor. hung. Proth. 7. folio 239. — 1654.

*

J. 130.

Josa. Oppidani Körössiensis Michaeli Josa Domino suo in parte scribendo exponunt se vexari a *Michaele Gyöngyösi* et filio suo N. N. protegi petunt tanquam a Domino Terrestri. Fasc. 54. Act. Num. 17. — 1654.

*

G. 160.

Gyöngyösy. Concordia Michaelis Munkacsy Debitoris cum creditore *Joanne Gyöngyösy* super debito flor. 780. Anno 1653 percutitur relatio 1660. Fasc. 59. Act. Num. 5. — 1660.

*

G. 163.

Gyöngyösy. Procuratoria constitutio coram Iudice Curiae *Ladislai Gyöngyösy* . . . Fasc. 61. Act. Num. 7. — 1662.

*

G. 165.

Gyöngyösy. Concordia inter *Ladislaum Actorem Franciscum* Incatum *Gyöngyössy* fratres carnales et uterinos, cassando violentiae et Incatus flor. 150 numerare obligatur Actori. Proth. 8. folio 129. — 1664.

*

B. 461.

Bernath, Baso. Causa Annae Baso consortis Stephani Nagy de Perecheny, Tutricis filiarum suarum Virginum Catharinae et Evae ex cond. priori marito Ladislao juniore filio cond. Joannis filii olim Ladislai senioris, filii cond. Briccii Bernath ex consorte sua cond. Elizabetha filia cond. Francisci Palagyi ex olim Dorothea filia cond. Nicolai Tibay de Nagymihaly progenitoris Actricis contra *Franciscum* filium *Joannis Gyöngyössi* Incattum Ratione remissionis duarum sessionum aviticarum maternarum specificatarum in possessione Also Nemethi et Cottu de Ungh existen. in flor. 300 hung. suprafato cond. *Joanni Gyöngyösi* impignoratatum per Paulum, filium cond. Andreae Vekey ex Anna filia cond. Joannis filii cond. Ladislai filii olim Vitalii de Palagy, ex Sophia filia suprafati cond. Nicolai Tibay de Nagymihaly, fratrem utpote supra nominatarum puellarum consanguineum; paria pro Incatto petunt. Proth. 8. folio 304. — 1666.

V. 193.

Vekey. Protestatoriae Litterae Pauli Vekey super eo habere Stephanum Nagy negotium cum *Francisco Gyöngyösi* et se Litteris Pauli Vekey defendere velle, quasi ad Bona N. N.: summam ultra levasset et quod *Joanni Gyöngyösi* debitor esset, missiles in aliquo processu productae una ad Cottum altera ad *Franciscum Gyöngyösi* datae essent. Fasc. 64. Act. Num. 7 et 8. — 1668.

G. 177.

Gyöngyösy. Causa *Stephani Gyöngyössi* Actoris contra Stephanum et Sigismundum Biborczfalvi alias Silagy Incatt. Ratione cujusd. violentiae, convincit. Fasc. 68. Act. Num. 5. — 1669.

R. 168.

Rathi. Procuratores constituit: Sigismundus Rathi. Item *Franciscus Gyöngyösy* et Petrus Soltesz . . . etc. Proth. 9. fol. 42. — 1672.

K. 355.

Kis. Protestatio Lucae Kis, contra Joannem Borbeli, Hortum et Cellarium ejusd. in oppido Ungvar et Cottu de Ungh existen. possidere nitentem, reprotatus est *Joannes Stephanus Gyöngyösi* velle se jure suo uti. Proth. 9. folio 48. — 1672.

G. 200.

Gyöngyösi. Causa Georgii Horvath de Palocz Actoris contra *Petrum* et *Joannem Gyöngyösi* Incatt., Ladislaum Bernath Incatt., Ratione . . . (deest finis). Fasc. 93. Act. Num. 13. — 1695.

G. 204.

Gyöngyössy. Instantia *Stephani Gyöngyössy*, veluti Gabrielis Szücs contra Petrum filium Joannis Styppay triumphantis advocati exaudita, Petrus Stippai incaptivandus determinatur. Proth. 10. fol. 318. — 1698.

*

M. 254.

Mokczay. Egreginus *Stephanus Gyöngyösy* Restantia impositae florenorum 4. relaxantur. Pro Paulo Mokcsay exmittitur Judlium Proth. 10. folio 337. — 1699.

ELENCHUS RERUM.

1700—1749.

G. 238.

Gyöngyösy. Causa Violentialis egregii *Stephani Gyöngyösy* junioris veluti Actoris: contra Nobilem Stephanum Nagy aliter Szomolay ex capitae cruentae Verberationis mota ac transactione mediante ita terminata; ut pars J. partem A. coram Judicibus deprecando, ei 60 fnos pro Festo Sancti Georgii simul et ad semel deponere obliget, et in eadem summa usque dictum terminum idem J. Dnus A. 12 Agros in Possione Radváncz in instanti cedat, ea tamen conditione, ut adveniente S. Georgii termino et per J. Actori oblata mentionatorum 60 fnor. summa, Actor eosdem agros Incatto remittere teneat. Fasc. 103. Act. Num. 58. — 1702.

*

S. 277.

Soldos. Ad instantiam egregii Adami Soldos fine divisionis inter ipsum et proles suas ab una; ab alia vero partibus *Michaëlem Gyöngyösy* acceptae celebrandae exmittitur Dnus Vice Comes cum adjunctis. Proth. 10. folio 421. — 1703.

*

G. 239.

Gyöngyösy. Instantia *Stephani Gyöngyösy* ratione illegitimae vexae per Casparem Namenyi ductorem pedestrem Serenissime Celsitudinis, Dno Principi recommendanda determinatur. Proth. 11. fol. 3. — 1704.

*

K. 459.

Kemecsey . . . item ad instantiam *Stephani Gyöngyösy* certa Recognitio super improtocolatione contra Ladislaum Pap facta Eidem extradanda decernitur. Proth. 11. folio 340. — 1707.

*

G. 246.

Gyöngyösy. Testimoniales in facto controversiae inter *Stephanum Gyöngyösy* ab una, et Ladislaum Pap ab altera partibus vigentis authen-

tice extradata. Proth. 11. folio 363 et 64. et fasc. 108. Act. Num. 49. — 1707.

M. 289.

Meszaros Ignatii ad instantiam pro desumptione Liquidum Debiti exmittitur Judlium contra *Stephanum Gyöngyösy*. Proth. 11. folio 378. — 1707.

Közli: CSÜRÖS FERENCZ.

BACSÁNYI JÁNOS LEVELEI ID. BÁRÓ RÁDAY GEDEONHOZ.¹

(Második és befejező közlemény.)

XI.

Méltóságos Báró Úr!

Nagyságos Uram!

Szabó Dávid Úr' költeményes munkájának két első kötete csak ma kell ki a' sajtó alóll. A' szerző imitt kedveskedik Nagysádnak egy Exemplarral. — Én úgy reményelem, hogy a' ki ezen Költeményeket olvasni fogja, kétszeresen fog Rájnis mtskolódására neheztelni, a' ki illy egygy Poétával nem szégyenlett olly illetlenül bänni. Az *első kötetben*, a' 174. oldalon találtatik Virgilius első Eklogája is. Méltóztasson azt Nagysád Rájniséval öszve-vetni, 's ítéletét nékem megírni.

A' Múzeum második darabját még mind ez óráig sem láttuk. Trattner Uramnak nem jó helyen van tehát az agya, ha még-is tsudálkozik, hogy a' 3^{dik} Negyedét nem küldgyük; annyi emberséggel csak lehetett volna hozzánk, hogy leg-alább egy Exemplárt küldött volna, ha többet nem-is ennyi időtől fogva. Abban bizonyos lehet, hogy mind addig nem fog tőlünk egy beüt is nyerni, valamig a' ki-nyomtatottakat kezünkhöz nem szolgáltattya. Az alkalmazatosságnak száma sints, melly Pestről jön. Schindler most-is Pesten van. Lafon sem érkezett még haza. Kumpinger kalmárt is várják etc. etc. egy szóval: minden héten el-küldhette volna kétszer, háromszor-is.

Feleletem Rájnishoz a' nyomtatásban talám negyedfél árkus-is leszén. Már egészben kész. Hogy nagy ne légyen vastagsága a' nyalábnak, úgy fogom a' darabokat intézni. Nagysád' Zrínyije leszsz az első szám alatt. Le-akartam írni magam; de, mivel úgy-is fogja Nagysád még néhol változtatni, szükségtelennek tartottam.

Hogy Nagysád Oszsiánnak darabjaiból holmit Hexameterekben fordított légyen, csak most értem a' tegnapi postával vett kegyes leveléből; és igen nagyon szeretném látni. De mindazáltal az én kedvemért ne tsinállyon Nagysád alkalmazatlanságot magának. Augusztus végén, vagy

¹ Hely a kelet nélkül).

szeptember elején úgy-is személyesen fogom tenni alázatos udvarlásomat. Akkor majd *Harold'* fragmentumait-is fel fogom Pesten vagy Budán keresni.

Hogy Nagysád Bétsben a' *Hadi Történetekre* nézve szorgalmatoskodni méltóztatott, mindnyájan alázatosan köszönyük.

A' *ban ben*, vagy *bann benn* Suffixumokra nézve igen szeretném tudni mit ítél Nagysád. Örömet írnám én a' rövidség okáért tsak egy *n*-nel, *ban, ben*. de vocalis előtt, ha jól meg-vizsgálom, hosszú hangja van. Az *egy* vagy *eggy* kétség kívül hosszú. Ki-tetszik a' vocalis előtt. *egy* *embër* rosszúl hangzik. Méltóztassék Nagysád ezt a' másik két Pakétotskát-is kézhez szolgáltatni. Versegi Úr' szállására el-küldheti Tratner Uram. M. B. Generalis Orczy Úr nints most Pesten, azért nem küldöttünk még néki. Talám tsak magam viszem-meg majd nékie.

Kazintzy Úr a' napokban már félig Elyseumban járt. Nem hitték, hogy fel fog gyógyulni, de már most hála Istennek jobban van.

Nagy tsudálkozásunkra most tudánk meg, hogy még betegsége előtt *Rájnis*sal *titkos szövetségbe* esett. Sőt még azt-is meg-írta néki, mit szóllottunk magunk között *Rájnis* iránt. Én, és Szabó Úr, alig hitethetjük el magunkkal, hogy illy — dolgot tselekedett volna; de azt mondgyák, pedig Győről, hogy valóságos dolog. — Mi alázatosan ajánljuk magunkat; én pedig vagyok

Nagyságodnak

Kassa, 4 July 789.

alázatos szolgálja
Batsányi János mp.

XII.

Méltóságos Báro Úr!

Nagyságos Uram!

Nem kétlem, kezéhez vette már Nagysád a' III^{dik} Negyedünket, melyet Pestre menő Collegámra Szolgáry Úrra bízam volt. Hirtelen esett el-menetele, 's azért Levelet sem függeszthettem a' Nyalábhöz.

Az az egy-néhány darab, melyet el-küldöttem, úgy következik egy-más után, a' mint ott vagyon. Az Apologiam, vagy-is Rájnis Úrhoz adandó feleletem fogja a' többi helyet foglalni. Virgilius 1^{ső} Eklogája *in Originali cum versione Rajnisiana et Szaboiana in parallela* fog utána következni; melly-is, mint öszveségesen, 3. mintegy negyedfél árkust fog el-foglalni. Ugyan ezért nem tettünk más darabokat még ezen Negyedbe, nehogy igen sokra terjedgyen a' nyomtatása Trattner Uramnak. A' Censornak pecséttye 's subscriptiója ugyan ezen feleletemen fog lenni; azért-is, a' mit már most, által küldöttem, bátran nyomtathattya, A' Feleletem nem sokára utánna jő; sőt talám majd magam fogom Pestre vinni. Azonban tsak siessen. — Nagysád által-adhattya a' M^scriptumot, melly már kezénél van, Versegi Barátomnak. Ő maga ajánlotta magát, hogy ha tisztán nem lennének darabjaink írva, maga fogja újra a' typusra le-írni. Méltóztassék Nagysád a' *Zrinyit* kezére bízni; sok írásbéli hiba van benne, melly talán Nagysádnak, mint szerzőjének, szemébe sem

tűnik; bé-téve tudván az egész darabot. Igaz: nem jobb volna-e ez a Vers: *Oh Thrésa! Te, kinek* etc, imígy: *Oh, nagy Tréza! kinek* etc, az a' prosodia nekünk nem látszik jónak. Azonban bocsánatot kérek mérészségemről, hogy krízisbe bocsátkozom. — Szabó társunk munkájáról igen örömet hallanám Nagysád' ítéletét.

Siessen Trattner Uram a' nyomtatással, mert vagyon már-is majd egy nyalábra való gyűjteményünk. Nagysád, fordításai Anakreonból és Horatiusból, és Zrínyi' 2^{dik} Eneke az utolsó Negyedbe fognak jönni. Úgy szintén Kazintzy Úr' Klopstockja-is. Apropos! nekem úgy tetszik, hogy a' Messiás' fordítása nem elég méltósággal van találva. Félek, azt ne mondgyák majd Nyelvünkről, hogy elégtelensége okozta. Nem volna-e szabad Nagysád' bölts ítéletét eziránt meg-tudnom? —

Vagyok

Méltóságos Báró Uram!

Nagysádnak

Kassa 18. July 789.

alázatos szolgája

Batsányi János mk.

XIII.

Méltóságos Báró Úr,

Nagyságos Uram!

Valamint még az *Utolsó Negyednek* által-küldése előtt kötelességünk szerént meg-jelentettük Nagyságodnak, hogy, a' sok alkalmatlanság, s egyéb okaink miatt, a' *Második Kötet* már Pesten nyomtattni nem akarnánk; úgy most-is alázatosan jelentyük, hogy azt ezután itt Kassán, *Ellinger*, szép betűjével, tulajdon költségünkre fogjuk ki-adni, úgy pedig, hogy a' Negyedeknek árrát alabb szállítandgyuk, egyedül tsak arra tekintvén, hogy a' belé verendő' költséget ki-vehessük, 's vissza-teríthessük.

Strohmayr Urat-is kináltuk volt a' minapában, ide való *filialis Factorja* által, hogy ha Ellingernél nyomtattni fogja, nékie engedgyük. Evvel azt-is nyertük volna, hogy mesterségére nézve (mivel itt-is van bolyta) hamarébb el-terjeszti vala az Országban. De még jobb, hogy saját költségünkre nyomtatthattgyuk; mert oltsóbb lészen a' Negyedeknek árra.

Egyedül arra kérjük tehát Nagyságodat, méltóztassék azon darabokat hozzánk bé-küldeni, a' mellyeket a' jövő első Negyedbe szálni méltóztatik; mert mihelyt azokat által-küldendi Nagyságod, sajtó alá adandgyuk az első Negyedet, hogy leg-alább-is a' Dietára készen, és Pesten lehessen. Azt előre-is örömmel jelenthettyük Nagyságodnak, hogy ezen Negyedben igen szép darabok lesznek; mert *Kreskay*-is egy egész Nyalábot küldött.

Magamat Nagyságodnak tapasztaltt kegyelmébe ajánlván vagyok

Méltóságos Uram

Nagysádnak

Kassán 9. Apr. 790.

alázatos szolgája

Batsányi János

mk.

XIV.

Méltóságos Báró!

Nagyságos Uram!

Még mindig nem találtam oly alkalmatosságot, melyet Nagysághoz igazíthattam volna. Kérem azért, méltóztassék Nagyságod Zrinyiből való fordítását, in Quarto, correcte és a' szókat egymástól jól megkülömböztetve le-íratni, 's postán hová hamarább által-küldeni; mert minek-előtte Diaetára el-mennék, ki akarnám az Első Negyedet nyomtattni.

Ossziánnak azon Töredék Munkájit, melyeket Nagysád számomra el akar vala küldeni, már meg-szerzettem magamnak; azért-is alázatosan köszönöm Nagyságodnak ebbéli kegyességét.

Rájniss, a' mint hallom 20. árkusra menő munkát készített ellem; melyben, fogadása szerint, ugyan-tsak bűdös híremet akarja terjeszteni. Ő lássa, mit tselekszik! — Benne lészen egész élete-is azon ékes munkában, és Hazájáért el-követett minden tselekedetei. Lessz ott Panegyris! — könnyű el-képzelni.

Vagyok

Méltóságos Uram

Nagyságodnak

Kassa, 7. Majus, 790.

alázatos szolgálja

Batsányi János

mk.

XV.

Méltóságos Báró Úr

Nagyságos Uram!

Imitt küldök Nagyságodnak egy exemplárt a' Zrinyi' Ötödik könyvéből, hogy addig-is láthassa, a' míg az egész Negyeddal — *talán* személynem szerint — udvarolhatok. Mivel az Orthographiában majd igen megegyez Nagyságod veünk, a' kéz-írásban pedig igen egyenetlenül volt megtartva, azon kívül, nem örömet tarkáznánk meg még tsak e' részben is Negyedeinket, azon váltam, hogy Nagyságod' Orthographiájának is némű némű kis egyenlőséget, 's egy formaságot adhassak. A' *bann* *benn* Nagyságodnál, úgy tetszik egy tavalyi Levelében ki-nyilatkoztatott értelméhez képest, két *nn* hangzatú; de mivel az által-küldött kéz-írásban nem találtam azt egyszer-is két *n*-nel írva, tehát magam-is tsak úgy hagytam. Reménylem azomban, hogy el-találtam tetszését Nagyságodnak, mellyenn-is igen örvendének.

Ezenn a' héten el-készül az egész Negyed. Valami 7^{1/2} vagy 8 árkusra megy.

Nem kétlem, tudtára adatta már Nagyságod Trattner Uramnak, a' Kassai Nyomtatást. Magam-is irok néki, mihelyt időm esik, mert most nyakig vagyok a' foglalatosságban, Ő, úgy hisszük, leg-kevesebbet sem gondol vele, akárhol nyomtattattuk. Úgy is sok dolga van ilyen időben. —

Talán jobb sorsa lesz már a' M. Litteraturának. Vajha bé-hozná a' hazai nyelvet a' Törvény Székeknél! — Vette már Nagyságod, két-

ség kívül, a Bétsben ki-jött *Jámbor Szándékot egy Magyar Tudós Társaság iránt?* —

Báróti Sándor most egy hasonló munkátskán dolgozik. Talán már nyomtatódik-is. — Ha talán nem ment volna Nagyságod' kezéhez, küldhetnék én egy nyomtatványt a' *Jámbor szándékból*; 's szerentsémnek tartanám, ha udvarolhatnék Nagysádnak.

Vagyok

Méltóságodnak
Kassán, 9. Junii 790.

alázatos szolgálja
Batsányi János

XVI.

Méltóságos Báró Úr,
Nagyságos Uram!

Ezen szempillantásban veszem Nagyságod, betses levelét. A' posta pedig nem sokára megy.

Az által-küldött 5 forintos Bankó-czédulát igen-is vettem. Hogy pedig mind eddig nem válaszoltam, onnan történt, hogy T. Szabó Úrnak Virtre indulását vártam. Tegnap előtt, szerdán, az az 21^a Julii, már el-indult, és 17. Nyomtatványt visz Nagysád' Számára a' Museumból. Tsudáлом, hogy Nagysádnak kezéhez nem jött azon Nyomtatvány, melyet már a' múltt hólnapban a' Sáros Vármegyei Bandérium' Kaplány, P. Klohammer által küldöttem.

A' fel-állítandó Társaságról már maga a' Király-is tudósítva vagyon. M. Gr. Eszterházy József, az a' jó Hazafi, vállalta magára az ebbéli közben-járást. Hanem, bezzeg, Méltóságos Uram! igen el-kedvetlenítették a' Diaetai egyenetlenségek ezt a' kegyes-szívű drága fejedelmet! és, ha igazat kell mondanom, igen keveset reménylek szerentsénkről! — Vajha ne bolygatná Nemzetünket a' Religio-béli helytelen buzgóság. Ezt a, szép alkalmatosságot, mellyel örökös boldogságra vezetheténk Hazánkat, önként ki-botsáttjuk kezeinkből, hogy a' Német Ministerium tetszése szerint intézhesse dolgainkat!

Én magamat további gratiájába ajánlván vagyok

Méltóságos Uram
Nagyságodnak
Kassa, 23. Julius 790.

alázatos szolgálja
Batsányi János
mk.

XVII.

Méltóságos Báró Úr!
Nagyságos Uram!

Örömmel jelenthetem Nagyságodnak, hogy már találtam egy Hazafit, a' ki a' Museum nyomtatására nékem *erga restitutionem suo tempore* 200. forintot ad. Esztendőtt által Négyszer fogok a' Subscribenseknek nyomtatványokat küldeni. Az expeditiot magára vállalta az itt-való

Posta-fő-Hivatal. Nem sokára Tudósíttást fogok ki-bocsáttani e' végett. Addig-is igen szeretném, ha Nagyságod nem sajnálná bõlts tanátságával segélyteni, hogyan intézzem-el ezt a' mi Hazánkban még eddig igen szokatlan dolgot. Praenumerationa nem akarom eresztetni, mivel semmi hitele sinsz már ennek. A' Subscriptio pedig talán nem bátorságos. Tsekély ítéletem tehát ez vólna, hogy a' Vevőknek tetszésekre hagyjam; *azon esetre, ha nem találják bátorságosnak, pénzüket előre ki-adni csak* **Subscribállyanak**. Hogyha Eleintén csak 3. 4. száz vevő találkozik-is (hogyne találkoznék pedig a' két hazában?) meg-elégedhetünk talán vele.

El-várom tehát Nagyságodnak bõlts ítéletét; 's kérem, hogy egyszersmind azon darabjait-is Méltóztassék által-küldeni, a' mellyeket a' Museumba tétetni kívánna; mivel *Zrínyi* nagy helyet foglalna-el; pedig egy más nevezetes dissertatiotskát-is szeretnék belé tenni.

A' *Mesékről* tsinált recensióját, (A' mint Nagysádnak tetszik meg-változtatva) 's az avval vólt Meséjit szeretném bé-tenni Nagysádnak. Nékünk a' *Róka és Holló* (kivált szép versificatiójára nézve —) nagyon tetszik. Azt az egyet nem tudjuk benne meg-határozni, ha lehet-e a' *Hollóról* mondani, hogy a *folyt a' nyála*. — Innét egy új Társunk támadt; azaz, olyan Hazafi Társ, a' ki gyarapíttani akarja Gyűjteményünket a' maga' munkájival. Ez egy Nyitra Vármegyei földes Úr, *Sándor István*.

Ajánlván magamat tapasztalt kegyességébe, vagyok

Méltóságos Báró Úr!

Nagysádnak

Kassán, 17. Martii, 791.

alázatos tisztelő szolgálja

Batsányi János mk.

XVIII.

Méltóságos Gróf Úr!

Nagyságos Uram!

Nagyságodnak kegyes levelét tisztelettel 's örömmel vettem. Ha úgy gondolkodnának sok Hazafiak, mint Nagyságod, nem csak a' mi Museumunk bódogúlhatna, hanem nem sokára más karba állíttathatnék az egész Magyar Litteratúra.

Ha a' meg-küldött Tudósíttás tetszése szerint vagyon Nagyságodnak, szívesen örvendek. Sajnálom, hogy a' sietés miatt hiba esett benne. Novembert Mind-Szent Havának kereszteltem. Azonban, későbbre észre vevén, azon nyomtatványokban, mellyeket a' vármegyékre és a' Nádor-Ispánhoz küldöttem, meg-jóbbítottam ezen hibát. Attól tartok még-is hogy Rájnis, vagy más valaki, a' légyből elefántot fog tsinálni. Külömben úgy látszik, hogy ez botsátandó vétek. Jobb vólna talán egy általlyában a' rövid Deák nevezeteknél maradni, November, December, Octóber etc. mint-sem azt a' sok szentet elő-számlálni. —

Professor Benkő és Zilay Uraknak ha, ajánlása szerint, írni méltóztatik Nagyságod, különös kegyelem gyanánt veendem. Ugyan-azért bátorokodom Nagysádnak még egy nyomtatványt küldeni. Kettővel azon-

ban nem akarom a' postát terhelni. — Tudom, Nagysáédért szívesen elő-mozdítottandgyák dolgunkat az említett Professor Urak.

Igen jó reménységgel bíztatnak bennünket némelly levelek. Majd meg-válík, mi lesz igyekezetünk-ből. Azt leg-alább ki-ki láttya, hogy jó a' szándék.

A' nyomtatást tsak December, elején fogom el-kezdeni. Mert most-még nem tudom, hány lészen *circiter* szükséges. El-várom tehát Nagyságod' munkátskáját. Szeretném, ha Nagysád etiam in Politicis, Statisticis etc. valamitskét küldene. Hasonlóúl valami kis Recenziókat, régiségeket etc. *Item*: a' Synodusnak rövid kis scientifica historiáját, 's a litteratúrára nézve hozott végezését, rövideden, nem lenne-e jó belé tenni? 's több illy-félét. —

Igyekezetünket (mint egyszer-'s-mind Nagyságodnak úgy-is tulajdonát) 's magamat további pártfogásába 's kegyelmébe ajánlván, a' leg-mélyebb tisztelettel vagyok

Nagyságodnak
Kassán, 24. 8^{br} 791.

alázatos szolgálja
Batsányi János mk.

XIX.

Méltóságos Gróf Úr!

Nagyságos uram!

Imhol vagyon, Méltóságos Gróf Úr! a' M. Museumnak két első Negyede; addig-is, míg a többi nyomtatványok iránt újabb rendelést tenni méltóztatik Nagyságod. Legjobb lenne talán, Senator Fülöp Úrra bízni az által-költöztetést. —

Hogy egy kisség ismét el-késénk, az vala az oka, hogy a' Prae-numeransok neveik későtskén küldettek-bé hozzánk, és mivel a' Typographus nem tartotta meg ígérétét, mely szerint 3. hét alatt egy Negyedet el kellett volna készítenie.

Többnyire, alázatos bizodalommal kérem Nagyságodat, méltóztassék bölts ítéletét értésemre adni, 's egyszer-'smind tanáts-adásával-is segélyteni; nevezetesen: miben igyekezzem leg-inkább, hogy fel-tett tárgyunkhoz közelebb juthassunk, 's érdemes Társainknak-is tetszéseket és helyben-hagyásokat mennél bizonyosabban meg-nyerhessem. Én a' jó tanátsot nem tsak örömet hallom, hanem köszönettel veszem, 's a' mint lehetséges, követem-is. Hasonlóúl kérem Nagyságodat, méltóztassék azon darabjait-is, melyeket a' 3^{dik} Negyedbe adni szándékozik, mennél előbb és tisztán le-írva által-küldeni, hogy, ürességemhez képest, a' darabokat lassanként el-készíthessem, 's annak idejében sajtó alá adhassam.

Magamat Nagyságodnak tapasztalt kegyelmébe ajánlván, a' leg-mélyebb tisztelettel vagyok

Méltóságos Gróf Úr!

Nagyságod'
Kassán febr. 2^{dikán} 792.

alázatos szolgálja
Batsányi János mk.

XX.

Méltóságos Gróf Úr!

Tiszteletre méltó Nagy Hazafi!

Hálaadó szívvvel vettem Nagyságodnak betses levelét, 's abban közlött jó tanátsait. Alázatosan köszönöm Nagyságodnak ebbéli kegyességét, 's kérem, méltóztassék ezután-is bõlts értelmét hasonló világos-sággal ki-nyilatkoztatni.

Bõltsen írja Nagyságod, hogy a' tanátlás nem mindenkor tetszik mindennek. Önnön magam' tapasztalásából tudom én ezt. Fel-is tettem magamban, hogy, a' mennyiben lehetséges lészek, õrizkedni fogok minden tanáts-adástól. Így vagyok a' krízissel is; holott én azt kívánnám, hogy az én munkátskájimat *kritizálnák*-meg, mennél értelmesebben lehet, — tsak illetlen, 's személyemet-érdeklõ ne légyen az efféle meg-ítélés.

Örömmel olvastam a' többek között azt-is, hogy valamelly dissertatiótskákat szándékozik ki-dolgozni Nagyságod, a' Magyar Nyelvnek mívelésére nézve. Szeretném, ha a' harmadik Negyedbe egyet bé-tehet-nénk. Nem méltóztatnék-e Nagyságod mennél elõbb el-készíteni? —

A' mi a' *Szeretet* és *Szerelem* iránt tett jegyzést illeti: azt rossz néven senki sem veheti; valamint szintén a' többi jegyzéseket-is. Ha-ki-nek azokban valami nem tetszik, ne sajnálja okait elõ-adni ellene; mi örömet bé-teendgyük. A' Publikum légyen osztán közöttünk bíró. A' Museumban el-múlhatatlanul szükségesek az afféle jegyzések, sok okokra nézve. Egyedül arra kell figyelmetesen vigyáznunk, hogy helytelenek ne légyenek. A' *Szeretet* és *Szerelem* között való különbséget illetõ jegyzésünkben pedig nyilván ki-tettük: *a' mi életünk-szerént*. Ez sinsz tehát *decisivè* mondva. Azonban felette nagyon sajnállanánk, ha Mt. G. Teleki Úr valójában kedvetlenül találná fogadni! Ó Nagyságának még nem küldöttünk Museumot, nem tudván, hol légyen bizonyos lakása. Nem méltóztatnék-e Nagysád bennünket ez iránt tudósítani?

Levelemet egy kétség kívül nem kedvetlen újsággal fejezem-bé. Ráth Mátyás Urat sok-izbéli nógatásimmal reá bírtam végtére, hogy ismét tollat fogjon. Imhol vannak az õ saját szavai: *Már tsak reá veszem magamat, hogy ismét dolgozzam. És ugyan a' M. Museumba való írásim lesznek leg-elsõ munkáim.*

Nagyságodnak betses munkácskáját el-várván, 's magamat többször-tapasztalt kegyelmébe-ajánlván, a' legmélyebb tisztelettel vagyok

Méltóságos Gróf Úr!

Nagyságodnak

Kassa, Aprilis'

2-dikán, 792.

alázatos szolgája

Batsányi János mk.

XXI.

Méltóságos Gróf Úr!

Nagyságos Uram!

Reménylem, hogy kezeihez vette már Nagyságod a' kívántt 13. nyomtatványokat. T. Dudásy Úr által küldöttem. Hogy bé nem köttet-

tem az vala az oka, hogy nem voltak bé-kötött nyomtatványok készen kezemnél, midőn az említett Úr Pestre ment. Méltóztassék tehát Nagyságod nékem botsánatot adni. Az árrokat ugyan-azon Úrnak lehet általadni, ő Kassára el fogja hozni magával. Mindenesztől 24. fl: 20 xr: lett volna ugyan az árrok a' ki-szabott rend szerint; de mivel a' könyvkötőnek minden darabtól egy poltúra jár, és így a' 26. darabért 39. krajtzár: tehát csak 23. forintra és 41. krajtzárra mégyen.

A' nállam volt Kéz-írásokat (Zrinyit) hasonló képpen által-küldöttem Nagyságod parancsolattya szerint.

Igen sajnálom, hogy a' kért dissertatióskák még el nem készülhettek; szerettem volna ezen Negyedbe egyet bé-tenni. A' materiák, mellyeket választott Nagysád, nékem igen tetszenek; a mint-hogy ez iránt már az előbbi levelemben-is bővebben írtam.

Kétség kívül fogja ismerni Nagyságod Wielandnak ime' munkáját: *Neue Göttergespräche*. Ebből, a' 12 dik szám alatt való darabot magyarra fordítva a' Museumnak mostani Negyedébe tettem. Szükségünk nagyon az ilyen darabokra. A' nyelv-is hadd törődgyék az Országos dolgokról való elmékedésre. Nem méltóztatnék-e Nagyságod tudtomra adni, mit itél Wielandnak azon darabjáról? —

A' Horatiusból fordított darab egy kisség későn érkezett. Ki kelle tehát ez úttal maradnia. Azonban nem fogja talán Nagyságod rossz néven venni. Úgy-is újra fogom az *Első kötetet* annak idejében nyomtatásra adni; akkor az előbbi fordítás helyébe belé fogom iktathatni alkalmasabban.

Reményiletem, hogy tehetendem Nagyságodnak udvarlásomat a' koronázás alkalmatosságával. De semmi sem leheté belőlle; a' Museum miatt most itthonn kelle maradnom, mert a' nyomtatásra való illendő gondviselést senkire sem bízhatom. T. Szabó Társunk a' szótárjában egészben el-merült; gyengék a' szemei, 's alig győzi. Mind-azáltal, ha a' gyűlés sokáig tartand, Juliusban talán csak ugyan le fogok menni. Addig-is ajánlom magamat Nagyságodnak kegyességébe, 's a' legmélyebb tisztelettel vagyok

Méltóságos Gróf Úr!

Nagyságodnak

Kassán

1. Juny 792

alázatos tisztelő szolgálja

Batsányi János

mk.

XXII.

Méltóságos Bárá Úr!

Nagyságos Urunk!

A' múltt postával íra hozzánk Révai Miklós Úr Győrről, hogy Mélt. Gróf Eszterhazy József Úr a' fiatal Leopold fő-Hertzeget annyira birta, hogy Társaságunknak Pártfogó Feje, és annak helyben-hagyása végett az Attyánál, a' mi kegyes Királyunknál, Közben-járónk örömet-is legyen, és arra kéré, hogy a' kik az Országban együtt-is másutt-is kisebb Társaságokba össze-szövetkezvén úgy-is fáradunk már elég sok

akadályokkal küszködven a' Haza' javában, álljunk-össze egy nagyobb Társaságba, kivált illy Pártfogó alatt, és pedig még az Országnak-is örömet leendő reá-állásával 's helyben-hagyásával.

Mi véteknek tartottuk volna, nem két kézzel kapni e' szép alkalmatosságon, melyet már rég' időtől fogva olly haszontalan óhajtottunk. Felelünk-is a' máj postával (mert, a töstént való feleletet ki-kérte) illy értelemmel, hogy: mi ötet mindnyájunknak meg-eggyezéséről addig-is bizonyossá tehetjük, 's tesszük, a' míg Nagyságodnak, 's a többi Társaknak ezt az örvendetes hirt tudokra adhattuk, 's megegyezéseket ki-kérhetjük, mivel *ők mind olly Hazafiuk, a' kik akkor tartják leg-szerentsébbeknek magokat, mikor leg-nagyobb hasznót hajthatnak szeretett édes Hazájoknak.*

Reménylünk el-jutott már Nagyságodhoz a' Museum II ik Kötetének Első Negyede. Benne van Kreskay *Úrnak* és Virág *Úrnak* egy két darabja-is. Bizonyosok vagyunk arról, hogy méltóknak itéli Nagyságod-is őket, hogy Társainknak nevezzük. Méltóztassék Nagyságod ez iránt-is bennünket tudósítani tetszéséről, 's arról-is, ha a' ki-jött negyedre nézve valamely észre-vételei lennének.

Nagyságodnak kegyes válaszát elvárván 's magunkat további grá-tziájába ajánlván vagyunk

Méltóságodnak

Kassán Sz. Jak. Hav. 2-dik napj.
796

alázatos szolgálja
Szabó Dávid mp.
Batsányi János.

A Ráday-könyvtár levéltárából közli

MOLNÁR JÁNOS.

MALOM LUJZ LEVELEI DÖBRENTÉI GÁBORHOZ.

(Második közlemény.)

IV.

Kolozsvár Martius 7kén 1841.

Édes kedves Bátyám!

Meg valloim kegyednek, hogy hosszú hallgatásomnak egy kis ügyetlenségem volt oka: mindig tartózkodtam irni kegyednek, (mit azonban tenni nagyon vágytam volna) mindig félvén hogy Bátyám érdekesb dolgai közt untató félbeszakítás lenne levelem; s nem tudott győzni azon eszme, hogy kegyednek olly sok türelme van irántam, miszerint éretlen fecsegéseimet nem veszi rossz neven. Most, hogy újra kapám kegyed bátorító igen becses levelét, örömmel veszem tollamat, és sietek négy fontos kérdésére amúgy lelkiösmeretesen felelni; tehát:

Pro primo! Igaz, hogy farsangon, azon bolond jellemnél fogva, mit minden táncz kedvelő akkor ölt, többet bajlódtam ruháim ékítésével, táncz — zenéssel, mint okosabb dolgokkal, de — ezeket sem feledém; kegyedre különösen igen sokat gondoltam, 's csak mertem volna biztosítani magam, hogy kegyed nem fölötte únt meg, legott tollat ragadtam volna, kegyednek új hivatalához ezer szerencsekívánatomat meg írni, miket magamban szívből meriték.

Másodszor: Szerelmes bizon nem levék! Nagy fátum az a' világon, édes bácsikám, hogy többire [*igy!*] ott éri az embert szerencse, hól telyeséggel [*igy!*] nem ohajt boldogulni!

Harmadszor: Annyira nem hetykéskedtem szavaimmal, hogy »budai bátyám hadd irjon előbb« hanem a'

Negyedik kérdés szerint, mit kegyed' szerénysége »fiókkérdéscskének« mond, 's mellyben kegyednek legtöbb igazsága van, valóban szomorgottam elnémulásán, 's szokásom szerint, legott annak tulajdonítám, hogy nem is érdemlem figyelmét. — De mély sajnálkozással látom soraimbol hogy olly szomorú eset érte kegyedet; az életnek csapásai közt valóban egy legkeservesb a' kedveseinktől elmaradás; 's ennek idővel is mindig ujló bánatát csak is egy jobb jövő élet' nyugtató reménye enyhíti —

»Rózsa szelleme« című kis költeménykémmnek nem reménytettem volt annyi helybenhagyást, mint mennyit kegyed nyilvánít levelében. Kegyed azt kérdi, ki nyomathatja-e nevemmel? Édes Bátyám, ha kegyed azt arra méltónak tartja, én csak nagy örömmel, megegyezésemet adhatom, mert soha nem kívánhatok jobb ajánlólevelet, mint kegyed' szózatát. Nálam legtöbbet nyom érdemes okos emberek' véleménye, 's főleg kegyedé, kiről meg győződve vagyok, hogy baráti joságánál 's kegyelésénél fogva nem tartózkodik az igazat minden palástolás nélkül ki mondani — az az, hogy egy kis kimélés is vegyül abba, de én ezt is el ösmerem.

Vajjon, édes Bátyám, nem kezdek-e kissé hibátlanabban írni magyarul? Íróasztalomon mindig itt van egy kis brochure »*Magyar helyesírás' szabályai*« 's nem csak itt hever, hanem néha bele is pillantok 's azt képelem, már váltig bölcs vagyok a' helyesírásban — de nem rajtam áll meg ítélni, ha sükerrel használok-e a' betanult szabályokat, 's nem követek-e el rémitő nyelvbontásokat. Itt némelly emberek azt állítják, hogy igen nagyon hajhászom az ujitást a' nyelvben, 's igen nyelv-facsarólag írok. Már én pedig, mint mindenben, ugy ebben is a' legtermészetesb modort igyekezném követni — igaz hogy fölötte régies, diákos kitételeket nem szeretek használni. De ugyan meg jártam most írószómmal!

Csak meg írom kegyednek a' szörnyű criticát. Az idei »*Remény*« című [*betoldva* :/](honi) zsebkönyvünkben egy kis novellám jött ki »*Árpádina*« névvel aláírva. Nem nagy előszeretettel valék az egész mű iránt, mert semmi különös velős, egy kis semmiség, de jobb épen nem volt készen, 's a' szerkesztő még tavál is fölszólított volt, hogy adjak be valamit, 's akkor sem tudtam semmit adni. Biztattak, hogy ezen »*Májusfa*«

czimü regényke türhető, 's hogy ki jött, nekem szemben legalább nem mondtak igen rosszat róla. De hát következik egy rengeteg bírálat Szilágyi ujságában, (köztünk maradjon, Anyám, rococo — ujságnak nevezi, mert nyelvben haladni nem akar) leverő. »Májusfámat« agyonütő, bizonyos Szigethi Gyula Mozestől — mint mondják, vak ügyvéd, ki lányával irat dictálásra. A critica azon kezdődik, hogy Árpádina kisasszonynak stylusa erőtetett, sőt léha; kifejezései olykor illetlenek. E' kétértelmű előbeszéd után az illetlenségek' kitérését várná az ember, de ez nem következik, hanem más dolgok' megróvása, mik hála Istennek, nem én hibáim, hanem minden [törölve: uj és] lelkes írók' át be vett 's átalam mint jó példát, követett — uj szavak; u. m. »véletlen, karát karját helyett, 's. a. t.« aztán azt mondja, a' sok ő — k [törölve: el,] miket használok, oly bajosan ki mondhatók, mintha az ember kötelel nyelt volna — ő hát tudja minő érzet az, midőn az ember kötelel nyel! Tovább az egész Remény következtelenül és zavarosan van meg bírálva, egyik eszme mindig a' másikat pofozva — dicséret 's gyalázat chaosba zavarva. Én nevettem az egészet; egy komoly megróvást, helyes adatokkal szívemre vettem volna. Kemény Zsigmond és Kovács István legott meg hozzák nekem a' vészthozó lapot, mihelyt sajtó alól ki jött az, és sok előbeszéd, 's előleges biztatás után föl olvasák azt mindig kémlelve, ha nem leszek-e rosszul? De a' végén még bántam, miért nem hosszabb, mert mulattatott, 's egy jó izü vig őstét tölténk. Az úgy nevezett nyelvhibáknál valódibb gyöngeségeket lehetende a' műben találni.

A posta holnap megy — tehát ennyit mára, 's még holnap ki tudja mennyit, ha egyszer bele jövök a' firkálásba, 's ezt tartózkodás nélkül bizalommal tehetem. —

Skán

Sári asszony' dalát nagy gyönyörrel olvastam. Egy észrevételt tettem: hátha Jóska tiz évig oda jártában valakiibe bele szeretett, 's azt akarná inkább el venni, mint a' kiszemelt pártit, mit mondana Sári asszony hozzá, 's meg egyeznék-e terve' változtatásában? Azt hiszem, az ő magyar lelkének fájna, ha Jóska vagy egy talján vagy nímet leányzó iránt érezne hajlamot, de ha ez utóbbi derék magyar nővé válni igérné, csak nem bánná. Istenem! hiszen valóban nem tudom szépek vagy szégyenítőnek nevezzem-e, hogy néha más nemzetbeli magyarosodott lények jobb hazafiak, inkább égnék a' honért, mint sok igazi törzökös magyar népek!

A' nyáron dietánk lesz itt, legalább minden felől ezt várják, és az előkészületek erre mutatnak. Nem lenne-e kegyednek kedve ezen érdekes időszakban meg látogatni kis bérczes honunkat? Itt is lelne tán kegyed némi élvezetet — mi sem maradtunk egészen hátra 'a világbol. Igaz, hogy hangászatunk, színészetünk még gyenge lábon állnak, 's kivált az előbbi még gyér kedvelőkre talál, de idővel tán ennek is szebb kort reménylhetni. Festészetre nézve is tétettek már előlépések, Bethlen Ferencz, Szathmáriveral együtt Athenaeumot állít föl szobrászat és festészet

gyarapítására. De, ha tökélyes művészi szemléket nem is találna kegyed itt, lehetnének tán más kedvtelése, szép tájaink' meg útazása, 's a' t. 's egy jó tett' érzete, miszerint örömet okozna azoknak, kik régen nem láták kegyedet, — Egy régi ösmerösse kegyednek meg hagyá 'hogy meg irjam tiszteletét — Pákei Titi, Gál Miklosné. Nekem nagyon jó barátném, egy utczában szemben lakunk, 's keveset tehetünk egymás hire nélkül. Sokszor beszélünk vele kegyedről, 's leveleit nagy ráartással közöltem vele, 's már azóta még azt is követeli, hogy megmutassam mit írok én is kegyednek. Beszélte hogy lánykorában sokat társalgott kegyeddel, 's hogy [betoldva] kegyed vevé őt rá, minden könyvnek előbeszédét is meg olvasni — gondolám, — 'rám is szól a' lecke«; 's azóta már én is ügyelek az előszóra, mit azelőtt inkább csak el forgattam.

Olvastam Paget János' »Hungary and Transilvania« czimű munkáját, 's ez engem nagyon érdekelt; valóban bámulatos, hogy az ángolok eddig olly keveset tudtak rólunk, 's úgy látszik e' könyv világosítá föl őket inkább ránk nézve. És, az igazat meg vallva, én Paget' művéből sokat tudtam meg honunkról, mit azelőtt nem is gyaníték, hogy létez! Szégyen, de nem tehetek róla, hogy eddig kezembe nem akadt egyetlen körülményes, részletes leírása is honunknak, nemzetünknek, mit nem idegen irt volna! Miss Pardoe' művét még nem ösmerem. Meg vagyok győződve, hogy annak igen jónak kell lenni, mert ez ángol hölgyről nagyon sok dicséretet hallottam.

Anyám tisztelet kegyedet. Már meg szünök fecsegésemmel, nehogy sokat beszélve igen keveset mondjak. Éljen boldogul, édes Bátyám, 's

tisztelő hugát
Malom Louiset.

V.

Kolozsvár 2/4. 1841

Édes kedves Bátyám!

Egész Kolozsvár aggodalmok közt van kegyedre nézve, 's ezek között képzelheti kegyed, én nem legkevéssé, mert olly különös hírek szárnyalnak szét, melyek teljességgel nem nyugtathatók. De a melyeknek mégis egész hitelt nem adhatni, mert, a hirlapok semmit sem mondanak, mi a' közhirt igazolná s még ez az egy vigasztal, hogy ha olly jeles férfinak, mint kegyed baja történt volna, a' hirlapok bizonynyal megemlítenék. De telyesebb meg nyugtatásomra egy kérelemmel folyamodom kegyedhez — könyörgök egy kis levelkében bár két szót írni, melyekből bizonyossá lehessenek a'felől, hogy kegyed él és egészséges.

G Wass Györgyné is, mint hallom, nagy aggodalmokban van kegyedért.

Bocsánatot sürgetős követelésemért, de a' nyomasztó bizontalanság erre készleti

kegyednek

tisztelő hugát
Malom Louiset.

VI.

Kolozsvár. 22/4. 1841.

Ezer hösöznet, kedves Bátyám, hogy kérésemre legott meg nyugtata élete 's jólléte felől, mondhatom mindig is nyugtalan lettem volna, még kegyed tulajdon kéziratát nem láthatandám.

Edes Bátyám, azon kis gúnyt' mit levele' végén olly csintalanul be csu[s]ztatott, miszerint két ösmerönőjét tisztelve, »az egész aggodó Kolozs-vártt« tisztel, telyeséggel [*így!*] nem hagyom vitatlanul, mert mondásomban semmit sem nagyzolék; Kegyedért nem csak Budapest tud aggodni, hanem itt is tudják méltányolni, 's bárha személyesen kevesen ösmerik, élénk részvéttel, vannak sorsa iránt; 's úgy tehát telyes igazam volt, 's igazságom mellett harczolok! — Lám kegyednek ezen kis kalandja nagyon érdekes; valóban, mint Kegyed' esetében, még életében tapasztalnia mennyien siratandják egykor, nem csak mulatságos.

Nem csal a' közmondás: Minden roszban egy kis jó: Az életnek sulyosb csapásánál látszik ki az igaz részvét, akkor erednek meg a' vigasztalásnak olly forrásai, miknek létezését nem is gyanítók. De, hála hogy Kegyed most csapást sem érzett, hanem szenvedés nélkül örülhete a' rokon érzetűeknek. — Pákei Titivel, (ki kegyedet tiszteli) közölván kegyed' leveléből az örvendetes tudósítást, ő vig szeszélyre fakadva, monda: »Ird meg Döbrenteinek már, hogy valljon nem járt úgy, mint azon ángol mesterember, ki bizonyos napra igéré munkáját bevégezni, *ha csak addig meg nem hal*, 's a' ki szabott időre nem készitvén el azt, gyászshirét olvasá a' hirlapban, mert fillentett — hátha D. is választ ígért valakinek — 's fillentett?¹ »Te mondad!« viszonzám az Irás szavai szerint, 's meg ígérém, hogy meg írom — már ha Titi egy kicsit impertinens, nem tehetek róla; ő vénebb 's okosabb, mint én, 's én parancsolatára hiven meg írák, mi véleménye. —

Rendkívüli nagy örömmel olvasám Kegyed becses leveléből, hogy nyáron szándékozik Erdélybe jőni; mi mind itt leszünk, sőt még Kolozs-várból sem megyünk ki mostanság.

De kegyed nem nagyja telyes bizonyossággal reménylenünk jövetelét, azt mondja; *ha* javasoltatik Borszékra mennie! Egész életemben sok nyomoruságot okozott nekem az a' *Ha* szó! Higyye el, édes Bácsi-kám, engem annyi szerencse ért volna, már, ha az a' *Ha* nem lett volna! Egyik el vett volna, *ha* tiz évvel fiatalabb leende, a' másik: *ha* nem tudom hány ezer forintja lett volna, a' harmadik *ha* már házaz nem lett volna. Egyik nagyon szeretende, *ha* körülményei engedék, a' másik, *ha* nem lennék hihetőleg válogatós, sőt még volt ollyan eset is, hogy fő akadály a' volt, hogy Isten nem teremte csupa asszonyi *állatnak*, vagy legalább, hogy könyvet vagy néha tollat látva kezemben, azt hiszik az egyikből valamit érteni, vagy a' másikkal — óh egek! tán gondolatot le mázolni is tudok. Át láthatni tehát ezekből, mi rosz joslátú, mi ellenes hangzásu rám nézve azon kis szó, 's mint ohajthat-

¹ S ezért kelt holt hire? [M. L. kereszt alatti jegyzete. R. D.]

nám azt be tiltani, mint egyik dietánk' alkalmával tilalmas lön az *is* szó, — De, csak gondolják is meg az orvosok amott a' Duna' mellékén! A csuznak, vagy köszvénynek okvetlen szükséges a' Borszéki Lobogó; 's ki kis honunkba jön, annak ex officio is egésségessé kell lennie, ezen magyar »Highland«i tiszta lég életet hosszabbít, 's kedvet derít. Csakugyan Kegyed igen sokat is munkál, 's *elszóródásra*¹ van szüksége, elszóródást pedig leginkább utazás adhat, utazni pedig Erdélyben kell, mert Erdély, úgy látszik, híresedni kezd, gyakrabban jönnek már idegenek is ide. Most is egy Americai [*igy!*] van itt, egy angol; a' napokban találkoztam 's beszéltem vele, nagyon tetszik neki vidékünk. Soha sem beszéltem volt ángollal, americaival még kevesbbé, 's hogy ezt most tehetém, szinte szájot táték örömömben; épen egy székelyes beszédü barátnémnal valék, de nem mondta: »Jöszte, komé, láss csudát!« pedig rám nézve igazán csuda volt. Hátha még ki utaznám, mennyi bámulni valót lenék akkor! Igazán bámulni valót; mert azt hiszem, minden leírás csak hiányos képet ad.

Most Byron műveit olvasom. Mi gyönyörűek beszélői, mi nagy-szerűek eszméi 's néha mégis olly nyájosak; az embernek lelkébe hatva, néha csodálkozik az ember természetességöken, 's hogy, hogy ez nem ötlött előbb [*betoldva*] (tulajdon) eszébe? Szeretem egy egy költői művet előbb rögtön át olvasni, hogy a' dolog' velejét meg értsem, 's másodszor késelve maradozni fölötte, hogy szebb egyes helyeit egészen fölfogni legyen képes. Így teendek: Byronnal is. *Childe Harold*-jában emlékemben föl jegyzém mit Göröghonról 's Rómáról ír, és más darabjaiban sok más szépet, 's ezt mind újra' meg újra olvasandom el.

A' múlt héten egy östve gr. Wass Györgynénél valánk házi zenében. A' grofnő mondá, hogy ök is kaptak Kegyedtől tudositást, 's hogy már ő is meg van nyúgodva 's hogy Kegyed igéri hogy le jön, de régen igéri² ej! ej! ha az a *ha* itt is kedvetlen, 's még arra is ki terjed hogy örömet szét rontsa, nem csak *szerencsém*! Az az hogy még az is kérdés *ha szerencse-e* [*betoldva*] (mit így hívnak)? Honnan vették azt, édes Bátyám, hogy azt mondják *szerencse* ért egy lányt, ha férjhez megy? Én azt hiszem, némely *szerencséktől* jobb az embernek el futni!

A' Kegyed említette Lászlónét nem ösmerem; hanem tudok itt egy Lászlónét, 's *ha* ő az, meg izenem neki Kegyed izenetét.

Isten kegyeddel, kedves Bátyám. Anyám tiszteli Kegyedet, 's egy két csúzos nyilalással többet kíván Kegyednek, hogy emlékeztesse Erdélybe jövetelére. — Én pedig azt kívánom, hogy egész becsülettel jusson eszébe, magától, ígérete, — 's néha egy kicsit gondoljon

tisztelő hugára
Malom Louisera.

¹ E szót Döbrentey írónnal aláhúzta. R. D.

² Még sem jön [M. L. kereszt alatti betoldása. R. D.]

Czim :

à

Monsieur

Monsieur *Gabriel de Döbrentei*

à

par Pesth

Bude

(A **Gabriel de Döbrentei** szavak jó vastagon aláhúzóttak, erre vonatkozik Malom Lujzának a borító oldalra írt e megjegyzése :)

A' címre azt a tenyeres talpas vonalat Anyám kúzza [igy!] [Utána M. L. anyja írásával:] Hát osztán?

A levél boríték lapján két bélyegző nyomás: Clausenburg 23 Apr 841 és Ofen 27 Apr. —

(Pecsét; füzek között írott, »L« betű, felette ötágú korona).

VII.

Kedves Bátyám!

Kolozsvárt 20/5. 1841.

»Bizon csakugyan sokat írkál az az Erdélyi svábbból lett magyar lány; tehetné hogy egy kicsit meg megszűnnék;« fogja Kegyed gondolni, midőn újra kapja leveletem; 's majd egész joságos béketűrését egybe gyűjtve, 's nagyot sohajtvá, föl bontandja azt, 's látni fogja mi sokat merényl valóban szegény gyámoltalan lány, mert im' nem csak levelével, hanem más iratokkal is alkalmatlankodik. Ujra egy kérelemmel folyamodom Kegyedhez; Ide zárva küldöm Bulwer »Aram Ödön« é [törülve: nek] fordításom [törülve at] nak egy kis részét mutattványul Kegyednek, 's alázatosan kérem azt át pillantani, mikor egyéb dolgai engedendik, 's ítéletét közölni velem; úgy gondolom, ezen magány beszéd az egésznek egyik legbajosb része, 's ha ez nem javíthatlan, tán a' többről lehet valamit reményleni. Már ha egyszer meg irtam, szeretném ha jó 's használható lenne. Meg vagyok győződve, hogy senki sem fogja őszintébben meg mondani az igazat, mint Kegyed; 's hogy jól meg pirongasson, ha valamit hibázok várom nyíltságától 's barátságától. —

Épen a' napokban olvasám el, nagy gyönyörrel, Miss Párdoe' »The city of the Magyar« című művét, melyben bizonyos »M. de Döbrentei« sokszor van említve mint »amiable antiquarian«, our good friend,« 's a' t. szóval, valahányszor elő fordul neve 's ez pedig gyakran történik — mind annyiszor méltó dicséretre fakad az angol hölgy' mélyen értő magosult elméje. Könyvében engem leginkább azon helyek vonzottak, melyekben vagy természet' jeleneteit festi; vagy saját eltérő elmélkedéseibe merül; igen szép mit a' Gyermekezővő intézetről is mond. Aztán bámulnom kellett tudományos műveltségét, helyes fölfogását, 's a' fáradhatlan szorgalmat, mellyel látszik hogy művét írja. Vajon nem fog-e Miss Párdoe egykor Erdélybe is jöni? Itt is sok nevezetességet találna; 's most az angolok mint látszik, figyelni kezdenek bővebben kis honunkra; Szathmári — ki most itt van — angoloktól meg

biztatott, festené le Erdélynek számos szép tájait, 's küldje a' rajzokat Angliába, hól [igy!] aztán metszésben jövendének ki.

Bizonyos e-már hogy Kegyed a' nyáron le jó hozzánk? Az orvosok nemde Borszéket javaslák? — Mi mindig Kolozsvártt leszünk, még Dézsre sem megyünk ki; 's noha kevesen lesznek itt, azt hiszem jól fog telni időm, kevesek' körében még jobban találom magamat; s ha nálunk távol van az aristocrátia, szinte nyereség, mert meg kell vallanuk, hogy Nagyjaink, keveseket kivéve, körükben inkább feszességet, mint nyájos társalgást inkább egy kis jóforma neveletlenséget, mint értelmi élvezetet éreztetnek. Sajnos, de többire [igy!] így van; azonban közöttök is vannak eszes, kedves lények. Munkám szünetlen van, 's így meg élek, mert dolgozni szeretem, [igy!] ámbár, mint Anyám épen tegnap nagy épületesen beszélé, soha dologtalanabb gyermek nem volt mint én, csak tanulni szerettem mindig akkor is.

Anyámtól meg kérdeném most mit izen Kegyednek, de épen most van nála egy leánykori maig is hü Adonisa — egy pseudo — Socrates — (fajdalom! hiában sohajtoz szegény) engem pedig sürget az alkalom, tehát hamar végzem leveletem, Kegyednek boldogságot kívánva, 's egyszersmind kérve, hogy készüljön hamar Erdélybe jőni, még pedig úgy, hogy Kolozsvártt legalább néhány hónapot múlasson, mert ennek rendkívül örvendene

Kegyednek

Még is van időm

kegyedre gondolkozni!

tisztelő huga

Malom Louise.

E levélhez mellékelte Irónőnk — mint a hogy levele első részéből kitetszik Bulwer »Aram Ödön« című regényéből azt a részt, a melyet Döbrenteinek megbírálás céljából küldött.

A mutatványt Döbrentei, bár jegyzéseket is tett benne — a mennyiben a kifogásoltakat aláhuzta — nem küldte vissza s így a levelek közt maradt s most módunkban van a soha meg nem jelent fordításból egy részletet láthatni.

A bemutatott részlet a regény negyedik fejezete s így kezdődik:

IV. CZIKKELY.

Egy magányos' magány beszéde, 's lelkülete. — Félbeszakasztás.

Or let my lamp at midnight hour

.....
stb.

Milton . . Il Penseroso.

Midön Aram a' szép Madelinet szekerébe föl segíté — midön édes hangjára figyelt — midön szelid szemeinek hálás kitételét meg jegyzé — midön tündér kezének gyöngé, de meleg szorítását érzé, mellét azon szerelmet előző kétes gyönyör-érzet izgatá, legelőször vadon 's magányos életében. Lestér olly őszinte nyíltsággal nyujtá kezét, mellynek a' tudós nem toda ellent állani.

»Ne legyünk idegenek, Aram úr« monda melegséggel, »saját körömen kívül ritkán hajhászok társaságot, de a' kegyedénél gyönyört úgy mint tudományt lelnék. Törjük meg a' jeget merészen 's egyszerre. Jöjjön holnap hozzám ebédre, majd östve énekelni fog Ellinor.«

A' mentség elhalt Aram' ajkain. Egy második tekintet Madelinere le győzé azt, mi tartózkodásából marada: el fogadá a' hívást, 's szíve' öntudatlan fölindulásával kelle megjegyeznie, mint szikrázának Madeline' szemei, midőn ezt tevé.

El szórt nézettel, mellén egybe font karokkal merenge a' szekér után, míg azt a' völgy' fordulata látásától el kapá. Ekkor, álmódzásai-ból föl riadva, a' házba tért, 's az ajtót gondosan betevé, 's be zárva, lassú léptekkel az emelkedett szobához ment föl, mellyel, csillagvizsgálati szemléit jobban éldelhetése végett, magányos lakát ékíté.

Már éjj volt. Körüle az egek, az évszak' 's az óra' nyájas de főnnséges csöndjében terültek el; a' csillagok ünnepélyes világában fűrészték a léghőrt; 's fölül — körül —

»A' szent idő, csöndesen, mint apácza,
Lehtelen imában volt.«

Az éjj' kimondhatlan mély nyugalmat szemlélé, 's a' beadott elmélkedéseket éldelé.

»Titokteljes fények« monda magában: »világok fölötté világok — véghetlenek — számíthatatlanok. Tündöklő daczolói a' nyugalomnak 's változásnak szünetlenül parányi halandóságunk-tengere fölött hengeredve, míg, mint hullám a' hullám után, kicsiny életünket el rongáljuk 's a' fekete örvénybe süllyedünk; — lehet-e titeket nézni, ki mért rendetöket, változhatlan forgástokat ügyelni, 's nem érezni, hogy mi valóban egy mindent duló, ellentálhatatlan végzetnek legszegényebb báb-jai vagyunk? Lássunk-e a' teremtésen át minden csodát előre kirendelt sorsát betölteni — körforgásából ki nem vándorolva — szakaiban nem változva — 's csakugyan képzeljük, hogy nyomorúlt kérelmünkre, a' Förendező visszatartandja a' hullámokat, mellyeket láthatlan forrásaikból küldé. Gondoljuk-e, hogy imáink a' történet' fonalával össze szőtt itéletet elfordíthatnák? Sorsunk' parányi részét változtatva, milliók sorsa változnék! A szem el hagyja-e a' lánczot, 's az mégis töretlen maradjon? El, tehát kétes panaszainkkal, vak kérelmeinkkel. Mindennek céljához kell sietni; legyen legbölcsebb az, ki hátra *egy lépést sem*¹ tekint. Létünk' színei születésünk előtt határozva voltak, — bánatink 's bűneink, — millió életidőknél hátrább, midőn ezen szürke földet más nemek népesíték, igen! mielőtt parányai jelen alapjának egyetlen rétegét alakíták, az Örökkévaló 's a' világegyetem' mindent látó Szabályozója, a' Sors; Istenünk, itt már születésünk' pillanatát 's pályánk' korlátait megállítá. Mi tehát a bűn? — a' sors! Mi az élet? — Alávetés.

¹ Döbrentei aláhúzta e három szót. Könnyen érthető: miért?

A másfél ívnyi kézirat — bár elég sok javítani valót rejteget, Döbrenteknek alig tíz-tizenkét hibát jelző aláhuzását mutatja.

Így például:

»A monstrari digito, kéje; a' győző bölcsesség' dija; egy emelkedett hiuság' susogási; *nem léteztek egyedüli, magánfüggő szívének.*»

»... az utóbbi században nem ritka emberek, *kik tudománynak szentelődtek* ...

»(A régi tudósok) jósszók között éltek, de azokat ki nem jelenték.«

»Aram — — — bár *sok városokat* látogatott.«

Döbrentey e mondatban »de buzgóbb testvérei' lámpáiába füszeres olajt bőven kölcsönzött raktáraiból' — kifogásolta a — *raktár* szót.

»Elmélkedéseiből — — — Aram most *az ajtón hangos kopogtatás* [így!] át ébresztik fel — az *óra tizenegyet* halada még stb. ...

VIII.

Kolozsvárt 6/9. 1841.

Korán se' gondolja Kegyed, édes Bátyám, hogy magamba tudnám fojtani most rettentő haragomat; hogy ez uttal türelmesen hallgatni tudnék — zsémbelnem kell, rémitőleg! Ej, ej, bácsikám! azért kellett Kegyednek Erdélybe jönie, hogy engem, szegény fejemet, így megboszantson? Hogy bizton várt jövetelének ígért. napjaiban minden szekérszörgésnél, sőt minden ajtónyílásnál régi jó barátom' érkezését lessem, 's végre is csak az öröm' »anticipandó« érzetével maradjak? Mig Kegyednek utósó, minden reményt egy csapással levágó levelét nem kapám, mindig reményltem, aztán búsultam, és végre mérgelődtem, 's boszszumat ki kell beszélnem! Szép vigasztalás, akkor meg láthatni Kegyedet, mikor Budapestre utazunk — mikor lesz az? Nem készülök utazni — egy átaljában semmire se' készülök; mert valahányszor még valamire készültem, soha sem az történt meg. Engem a' történet kell hogy innen Erdélyből ki röptsen, különben minden előkészületeim füstbe szoktak menni.

Azonban, minden nagyszerű, Kegyedet, hiszem, nagyon ijesztő, haragom mellett, hiven teljesítém a' rámbizottakat. Méhes Hiradójának 19dik számában már ki is jött Kegyed' beküldött cikkelye, 's még régebben küldött, Pap Gábornak szóló levelét még akkor mindjárt postára tetetém. Méhest meg kérém, Kegyednek fel küldeni, ha valami levél vagy más írat várná itt.

Mi az egész nyarat itt helyben tölténk, 's alkalmasint itt fogjuk tölteni az őszt is, telet is, tán három napot ki véve, melly alatt N. Apámat meg látogatandjuk Dézsén. Még tavaszkor használtuk volt hivesebb napokat Kolozsvár' környékének megösmérésére, és valóban annyi szép regényes tájat, olly sok érdekest lelénk itt közel, hogy bámulni lehet, miért nem hiresebb vidékünk? Még közöttünk is annyin vannak, kik nem is tudják mit birunk olly közel, vagy soknak nem is jár egyéb érdek fejében, mint a' hydrafejű »Pletyka«; mert hogy fővárosunkban is nagyon honos ez, tagadni nem lehet. Fájdalom! ez elvonó tárgyak szüke

mián létez, 's tán soha sem vala több szerencsém illyesminek kénytelen hallgatója lenni, mint épen e' nyáron. De, a' magányosb, vagy eszes emberrekkeli társalgás' órái aztán mindent ki pótolnak. Szathmári, fördőre utazva, egy rakás angol könyvet hagyott nálam, részint vallásosakat, melyekből sok angoloknak igen is túl feszült keresztényi szigorúságát vevém ki; mert noha nagyon pártolom az igaz vallásosság' érzését, 's főleg hit nélkül, azt tartom, meg sem élhet az ember, viszont nem tartom helyesnek, hogy vallásosságban tulzó legyen az ember. Most olvasom »Pannoniá«-t, melyben Kegyednek magyar tüzzel irt »Huszárdala« is van. Nekem a' német fordítás, úgy tetszik, bár szép, néhány helyt nagyon hűtlen, 's az eredeti velős értelem ez át [ált' helyett] sokszor vagy el vész, vagy nagyon el facsarodik. Valóban csak »surrogat« élvezet a' fordítás, kívált verseké; ezt inkább összehasonlításban látja az ember. — Igaz e, hogy Magyarországon ujj Conversationslexicon van munkálatban, 's többire eredeti cikkekelyekből álló? Mindig örülök valahányszor tudományos könyv' kijövetéről hallok, 's még inkább örvendének, ha azokat sok uracsaink kezében láthatnám, 's foglalatjokat fejkbe alapitva (mert, entre nous soit dit, aligha sokan nem érdekelnék, mit a' napokban egy elmés nő tervelt itt, tudniillik, hogy megvendégelésökre szecskát és rázottat készített). A' tudatlanság és egyszerűség igen is megbocsátható ott, hól jó lélek' minden jelei feledtetik a hiányt; de hól makacs elszántság, kerültet minden finomabb műveltetést, hól mód volna, csak szívélyes akarat nincs okulni, ott nem tudom meg bocsátni a' szándokos műveletlenséget.

Éljen boldogul, kedves Bátyám. Ha Kegyednek jól használt a' fürdő, nagyon örvendem; de engedje meg hogy egy kicsit még haragudjok Kegyedre csalódott várakozásomért. Levelem, azt hiszem, már Budán találalndja Kegyedet. Anyám is nagy méregben van, 's izenete Kegyedhez hogy »ember teszen fogadást, eb a' ki megtartja«.

Kegyednek

ez úttal csak azért is
duzzogó huga, Malom Louise.

IX.

* Kolozsvár 21/10. 1841.

Kedves jó Bátyám!

Mult postán akarék írni Kegyednek, 's jó angyalom sugá, hagyám el jövő postanapig, 's im tegnap jöve Kegyednek igen becses levele; már erre válaszolni, 's különben is megírni valóm annyi van, hogy csak győzze kegyed olvasni. Engem írástól nem tartóztatnak el afféle hajtókás németek — az még csak megjárna, ha Kegyedet csupán szép tiszték zavarták volna, de hogy *káplárok* miatt nem írhatott nekem többet, az sajnosan fáj.

Még nem szűnt meg kedvem veszekedni csalódott várakozásomért; már most gr. Wassnéra izentem hadat Kegyed' eltartóztatásaért. Ne is gondolja Kegyed, hogy egy kis »tzine mintyet« ne tartanék fenn magam-

ban; ez pedig addig fog tartani, míg Kegyed újra Erdélybe jő, 's úgy intézi, hogy engem is örvendeztessen látogatásával. Nem lesz oly bajos engem feltalálni, 's alkalmasint évek múlva is, mint leányt találand Kegyed, — oh! mert úgy megijedtem a szent házassági szövetségtől! Egyszer szint' azon ponton valék, magamat örökre lekötölezni 's csupán Isten' jóltevő keze mentett ki a' végtelen bajba sodorni akaró örvényből, mert engem egy olly *szerencse* ért volt! Győzelmes *uram*, mint Kegyed nevezi, olly makranczos, szeszélyes leende, mint egész nemünk egybe véve 's a' mellett olly indulatos, hogy eddig tán nem élnék bánatomban — mert ha egy rendkívül jól tűrő csacsit akar Kegyed képzelni, úgy csak engem képzeljen: Jövöm kilátása akkor olly ijesztő vala, hogy azóta százszorta többre becsülöm a' szabadságot 's el sem vesztegetem egy könnyen; nem tudom mi szégyen lehet aggléánynak maradni; inkább eltűrök egy gúnyos czímet, mint bizonyos szerencsétlenséget. Aztán, ha az ember szinte nagylelkűleg áldozná is magát, indulatos embert nem is boldogíthat, 's illyet jobbitni — csak chimera, lehetetlen. — Tehát én hihetőleg Kolozsvárt leszek, ha Kegyed be jő. Lám, a' diétára le jönne most épen igen illő volna; legszebb alkalom.

Kegyed tanítványának lenni nagy büszkeségem: 's fenn vagyok ám azzal, hogy versemnél a' Társalkodóban nevem a' Kegyedének protectiója alatt áll! Hogy Kegyed változtatásokat tevé a' művecskében, igen szépen köszönöm; illy okos bácsikától csak jó neven veheti az ember az igazítást és intést. Hm! szegény ő-ke¹ nem pártolja kegyed — Istenem, hogy nem kapám meg a' *Létseinek felséges kegyes fejedelemhez egészen é-ben szerkesztett ép levelét!* Ezt bezzeg egészen szerezendé Kegyed, mert ebben ezer e' létez! Szegény fejünk! hiszen, ha mi erdélyiekül legalább magyarhoni hirlapi nyelven nem szólunk, Kegyedék oda künn havasi medvéknek, 's Isten tudja miknek nem csúfolnak minket; azt hangoztatják, hogy haladni nem akarunk, hogy hegyeink között nem tudunk a világról, 's. a'. t.

A' napokban küldék kegyednek egy kis czédulát egy lengyel Májor á[1]t'. Mos már bővebben írok róla; Ez egy azon szerencsétlen lengyek [*így!*] közül [*így!*], kik a' revolutioban részt vettek, fogva voltak, 's jószágaikat még kézhez nem kaphaták. Házunknál meg ösmerkedett, 's négy napi itt mulatása alatt gyakran volt nálunk; egy szép 's eszes fiatal grófnőbe bele szeretett, 's szinte párviadalra kelt egy esztelenül ellene mondott szóért. Budapesten senkije sem volt, 's néhány renddel Kegyedhez bátorkodtam őt utasítani. Úgy látszik, erőssen érzi sorsát, 's minden arra czélzónál el érzékenyül, különben vidám szeszélyű 's elmés szívélyes ember, csak nem tudja magát jól ki fejezni németben, sem francziában, 's néha ollyakat talál ki mondani, mik tán fedezve [?] jobban hangzanának, aztán engedelmet kér, hogy tiszttáiban nem beszélhet. Égni látszik benne a' patriotizmus; mazurt kezdék játszani a zongorán, 's ő fel pattant 's egész tüzzel tánczolni 's énekelni kezdett. Egyszer Teleky Blankával haboztunk [*betoldva:* volt], miként lehetne a' honfi-

¹ Föl, fölött, fölöttébb, pör . . . stb. R. D.

ságot ábrázolni; már most tudom — egy lengyel leghelyesb jelképe. Ebbe valódi és tartós buzgalom van hona iránt.

E napokban egy öreg angol urral is ösmerkedém meg. Mr. Raphael meg tudá, hogy van itt egy némbér, ki angolul beszél 's legott elvezetteté magát hozzánk. Igen kedves modorú tisztos ösz. Éneklém neki nemzeti dalait: »God save the king« »Rule Britannia« 's lelkesedve ő is énekelni kezdett. Byron lordnak tanuló társa 's barátja volt. Mint mondják örmény származású; jól tud örményül, 's Erdélyt már másodszor utazza még kedvtelésből, 's tán az örmény nevelőintézetek javítása ügyében; sok pénzét erre szereti költeni. — Mindig örülök kedves Bátyám, valahányszor érdemes emberek' körében lehetek 's szerencsém is van illy élvezetekben gyakran részesülhetni; jelesbjeink közül sokan látogatják, 's szinte minden nap, házunkat; főleg esténként soha magunkra nem vagyunk; aztán foly hangászat, vagy olvasás, vagy beszélgetés, 's a' t. Napomnak minden órája alkalmasint el is van foglalva, 's így szeretem az életet. Tanúlni mindig kívánok, 's most kevésly vagyok, mert taníthatok is. Hruschoczy Mária minden reggel kilenczkor hozzám jő, 's a' mi keveset angolul tudok, részeltetem vele, 's valóban tanítva magam is tanulok. Aztán a geographiából nagyon ki jöttem, 's ezt is után tanulom, 's olaszul újra csak magamra. Mindenképpen *qualificálni* akarom magamat, pedig nem mindenki nézi azt helyeslő szemmel, — egykor ex-mátkámnak is az volt egy legnagyobb oka szemrehányásokat tenni, hogy mért igyekszem művelődni, mintha aztán minden házi dolognak okvetetlen el kellene maradnia, ha az ember magosbra is figyel. —

Most rég nem jöve semmi költői inspiratióm, 's azt erőszakosan előteremteni nem is igyekszem, mert valahányszor igazi lelkesedés nélkül írni próbáltam, mindig legroszabbul ütött ki; 's én azt tartom, hogy még imádkoznunk sem üdvös, hanemha midőn ihletünk gerjeszt rá, B. Kemény Zsigmonddal néha vitázunk e felett; ő azt állítja, néha akarrattal is hevithetjük fel képzelő tehetségünket; 's ezen elv szerint, ő éjszakákat ül fenn, fekete kávé ivással üzi el álmát 's úgy ír és költ. Legalább az egészsségre [*igy!*] nézve nem tartom helyesnek. Még két pont felett nem tudunk megegyezni; ítéljen Kegyed, kinek van igaza? Kemény azt mondja, novellában unalmas, szükségtelen az erkölcsi tendencia, életben pártolja, regényben gyűlöli a moralitást. Véleményem szerint pedig olvasmányaink is visszahatni szokván életünkre, az erkölcsiséget óhajtanám mindenütt és mindenben el találni. Aztán én a napló írást jónak tartom, 's folytatom is mindig; ez magunkra gondolni tanít, 's idős korunkban sok eltelt örömek 's bánatok változékony panorámája; egy részletesb visz-émlék. Erre azt mondja K, hogy a' mennyi naplót mindet szeretné tűzbe vetni, mert hypochondriára vezetnek, vagy legalább is a legjobb gondolatokat rejtik el. Hat éve, hogy majd minden nap írom naplómat, még sem tapasztaltam, hogy igen komor vagy békétlen elméjüvé tett volna: még tudok Budapesti Bácsikámmal is veszekedni. Tudja-e Kegyed, hogy nekem egyik fő élvezem: vitázni? De csak tréfából, —

mihelyt valóra megy a' pör (puff! ez újra ömbörös¹ kitétel) legott inkább Sibiába futok, hogy sem szembe szálljak nyelvelni. Igen! még most is jut eszembe egy argumentum az ő-k mellett. Kik beszélnek a legtöbb ő-vel? Nemde a törzsökös legrégibb magyar székelyeink? Bámulom, hogy Kegyed székely földén járta után is magyar országiaknak tulajdonítja az embörök, lölkem, föl, 's. a'. t. kitélt. Csak azért is nyert pöröm lesz!

Doctor Szilágyival még nem találkozám, de meg ízenem neki Kegyed irottjait; majd ha találom, magam is elmondom. Ez az ember szünetlen panaszkodik, Kolozsvárt nem állhatja, 's alig lehet rá beszélni, hogy ne követeljen még oly sokat tőle 's legalább türje.

Fordításomra megjegyzéseit mikor leszek szerencsés meg kaphatni? Nem tudom, mit csináljak az egész munkával; két éve, hogy készen hever, s azt sem tudom, ki adható lesz-e — itt ahhoz értő uraink annyira elfoglalvák, hogy ekkora mű' átnézésével nem is merem terhelni. Szegény gyámoltalan leány vagyok — néha gondolom, ha valamelyik tudós ember belém szeretne, meg tenné az Aram' correcturáját; de sem egyiket, sem másikat nem teszik. Igen nagy köszönettel fogom venni a' helyre igazításokat, melyeket Kegyed sinór mértékül adand fel küldött kis töredékre. —

Isten áldja, édes bácsikám, türje békével sok fecsegéseit
tisztelő hugának
Malom Louisenak.

X.

Kolozsvár. 15/2. 1842.

[Döbrentey jegyzete:] Válaszoltam febr. 26d.

Kedves jó Bátyám,

Van egy bizonyos idő, mellyben a' harangok Rómába utaznak, 's a' tornyokról kellemetlen csergetyüdorombolás hangzik le 's van hasonlólág a' keresztény emberiségnek egy időpontja, melly alatt esze el szokott utazni ég tudja hova, és akkor semmi szerfelett okosat nem várhatni tőle; én is tehát ezen bizonyos időszakot — a' farsangot — el hagynám telni, hogy eretnek létemre ugyan nem egy kis hamu ált, hanem jó adag alvás után észre térve, 's a' mi kis józan eszméletem van, mind egybe szedve, irjak az én jó Budai Bácsikámnak, a' ki azt sem tudom, nem feledte-e még el, hogy én is a' világon vagyok? De, a' farsángra vissza térve, meg kell jegyeznem, hogy ezen néhány hét alatt untatólag igen okosnak éreztem magamat — tudniillik ahoz képest, mint más farsángokon bolond vig valék; 's ennek tán nem az oka, hogy egy téllal idősb levék, hanem átalánosan igen komoly volt mindenki. Ruháim készítésekor néha philosophisáláson kapám magam rajta, aztán haragudtam, miért nem semmiskednek többet körülöm, 's miért van időm élet és

¹ Az «ömbörös» szót Döbrentey Gábor huzta alá irónnal. R. D.

világ feletti bölcsekedésekben merengeni. Már most, hogy böjt van, én is illőnek tartom a komolyabb dolgokkal foglalkodást. Egy nagy gyönyörem az országgyűlésen jelenlehetni, 's a' sok szép lelkes ékes beszédek hallhatni, 's aztán hazatértemkor mindent apróra — a' mennyire csak értem — N. Apámnak, kit ezen dolgok nagyon érdekelnek, megírni, szabadabban, mint ujságban olvashatná. Ezen a' Kolozsvárt sokat pletykálnak, 's az ember, fájdalom! [*törülve*: so] többnyire mindent meg is hall, 's így tehát azt is tudom, hogy mondatott az, hogy mi némberek fenn a' galerián ketreczbe zárt ludak vagyunk; másoknak pedig fenn akadt az, hogy egyszer vagy kétszer rajzónnal jegyezgettem valamit; de hála békés véralkatomnak, mind ezen mondások nem képesek más érzést gerjeszteni bennem, mint leg fennebb egy jóízű kacaját. Hát aztán, tudja Bátyám, Kolozsvárt hól a' Tudós Társaság? Csak kérem hódolat! Az a' mi házunk, hól estéket, ha olyan épen jelenlevő kis körünk izlése, néha hangászzal, néha olvasással vagy nem éppen Kanti bölcsekedésekkel halmozott beszélgetésekben töltünk — 's ezért vagyunk mi Tudós Társaság! Én meg mondtam, hogy az elnökséget okvetlen magamnak követelem, nagyravágó vagyok.

A napokban váratlan öröömöm vala, országgyűlésünk' egyik tagjában Kegyednek barátjára ösmerhetni. Bálban valánk, az utolsóban, 's ott volt Biális Ferencz [*törölve*: is], Csik széki követ [*betoldva*: is]. Előhozódott Borszék, 's ő azt mondá, a' nyáron ott volt; tőstént kérdém, nem ösmerkedett-e meg Kegyeddal ott — »De hogy ne! hiszen levelezünk!« Már nem kellett egyéb, hogy a' következő »française« alatt, mellyben táncosom volt, mind Kegyedről beszéljünk, 's vagy két figurába belé [*törölve*: ne] süllyünk az elfoglaló tárgy miatt; lám hány mérföldnyire okoz Kegyed zavart, különben nem vigyázatlan 's jól be tanúlt békés táncosok között!

Nem szégyen-e az nekünk, édes Bácsikám, hogy országgyűlés van, 's még egy lépés magyart sem tánczolánk? Egyedül másik Csik széki Követ Mikó Mihályé a dicsőség, hogy a' királyi biztosnál egyszer magánymagyart járt. Én ohajtottam volna ez ügyben valamit előmozdítani, de szóm csak viszont szavakban lelt viszhangot, 's igen méltányoló helyeslést.

Pestre feljutott-e már Szathmári Károlynak munkája: »Erdély képekben«? Bár pártolnák sokan ez érdekes művet, 's fizetnének elő; tizenkét fűzet fog ki jőni négy négy képpel, 's meg annyi leírásaival, egy egy fűzet 3 fl. pengőben vagy 2 fl. 40 xr. vagy 1 fl. 40 xr., a' millyen a' példány. Drága ugyan, de alig képzelhetni, mennyi költséggel 's bajjal jár még nálunk az efféle vállalat. És mi kevés jö ki nálunk! Szintugy szégyenleni kell, hogy fő városunk olly setét pontnak látszik a' felvilágosodás [*betoldva*: nak] közepette. — Most az ország gyűlés' tagjait veszi le Szathmári; szegény Farkas Sándort is le vette halála után, de nincs találva, mert nagyon el változott volt, 's életében soha nem hagyta magát le vétetni. — Farkas Sándornak Amerikai utazását meg akarám venni magamnak emlékül a' derék férfiura, de már nem kaphatám meg sehol; és szomorú, de jól tevő érzet volt [*törülve*: nekem] látnom azt, hogy munkáját mint becsülik halála után is, úgy

hogy mindenki bírni kívánja. Temetésén is majd az egész országgyűlés [törülve: el] jelen volt, és sirjánál Pálffy János mondott egy szép beszédet.

Hazánk most nagy reménnyel [igy!] van Gubernátorunk, gr. Teleki Józsefre nézve; minden hazafi örömmel, 's egy jó jövő telyes várásában néz meg érkezése elébe. Nem sokat, vagy épen semmit nem értek politicához, de nekem úgy jó, hogy nagyon örvendjek, hogy *Teleki* jó hozzánk; nagy lelkéről világosodott elméjéről, tehetségéről annyit hallottam, hogy a' hon' előmenetelére 's művelődésére nézve csak 'a legrózsaszínűbb reményeket éldelhetem. Kegyed jól ismeri őt; már majd ha valami nagy ügyünk lesz, Kegyedet fogjuk meg kérni, hogy mint jó barátunk, érettségünk szőljon egy jó szót, 's a' Gróf' Kegyébe ajánljon minket.

Meg van már állitva [igy!] édes Bátyám, hogy Erdélyben is magyarul beszéljünk, ha ő felsége meg engedi. Ebben minden ember meg egyezett, csak a szász atyafiak voltak ellene, sőt még azt akarták volna, hogy hozzájuk németesedjünk — minő gondolat! Ezért heves viták voltak az országgyűlési teremben; élénken folytak az ülések; 's szebb is, mikor egy kicsit hevülnek, mint mikor igen szárazon pereg le egyik szó a másik után a' beszélők ajkairól.

Már eleget zavartam egybe, nemde? A' rendszeres sorozás nem legfőbb erényem, meg vallom; valahogy fészcsnek jön nekem még levelet is dictatori renddel írni, 's ha nem úgy irom gondolatimat, a mint jönnek, feledem. — Anyám tiszteli Kegyedet. Én maradok jó Bácsikámnak

tisztelő húga,
Malom Luiz.

[U. i:] G. Gyulai Lajos az országgyűlésen egyszer keményen meg dolgozta a' szászokat. —

Tegnap egy nagy örömet szerzének nekem — a Kegyed' képét [törülve: aján] küldék el nekem — az, íróasztalom díszé leend.

XI.

Kolozsvárt 10/3. 1842.

[Döbrentei jegyzete:] Vettem tavaszhoz 16d. 1842.

Édes Kedves Bátyám,

A' Kalendárium azt mondja, hogy jövő héten Gábor napja, 's ha jól számolok, levelem épen e' napra érkezik Kegyedhez, 's ezért innen Erdélyből hangosan kiáltom fel Duna' partjaihoz, hogy éljen! éljen! éljen! Döbrentei Gábor; 's hozza Isten minél előbb jó egészségben 's boldog szívvel [igy!] ide körünkbe, hogy itt aztán annál lelkesebben kiáltozhassuk még az »éljen!«-t

Kegyednek e' napokban kapott becses levelét igen nagy örömmel vettem; no hiszen, ha Kegyed, édes bácsikám, rossz kedvében illyeket

ir, csak áldani lehet szeszélyeit; ösmertem én férfiakat, kiknek legaranyosabb kedvök sem volt fél olly nyájas; mindig is kérem teremtményt, csak az illy lényekkeli társalgástól őrizzen meg, pedig bizon nálunk még sok illyet kell eltűnnünk. — Kegyed engem titoknaknak akarna be tétetni? Ez nagy tisztesség és valóban eszembe juttatja, hogy miért nem [törölve: vehetne] viselhetném én el e' hivatalt, mint Pákei Titi egykor két évig folytatta a' falusi nótáriusság' tisztét? Ha mint titoknaknak csak más kidolgozása után referálnom kell, e' nem nagy dolog, ha titkot kell tartani, nem vagyok lecsperdi, hogy mindent ki locsogjak így is. Azonban félek e' hálátlan emberfaj nem fogja tehetségeimet illő méltányolással szemügybe venni, 's nem leszek kormánytagja, nem leszek [törölve: Secretius] Secretarius (olv. unitarius [betoldva:] professori s-sel sch). Nagy köszönettel tartozom Kegyednek, hogy lelkes fő kormányzónaknak emlité csekélységemet.

Gr. Teleki jövetelében aligha nem a szászoknak lesz leg kevésb örömük; ők nem igen szeretik az egyenest, igazságost. — Ámde én haragszom Kegyedre Regius nevében. A' Judás címet hogyan adhatá Schreiber Simonnak, holott az nagy érdemű követét illette volna [betoldva:] meg¹ leginkább? Mit tehet róla Schreiber, ha őt az ég beszélő csönek teremtetete, melyen át másnak eszméi jó magyarsággal egybe szervezve [így!] hangoznak ki? 'S mondhatom, a' szász urak igen szépen olvasnak magyarul (mert nem beszélnek, hanem írásból olvasnak): főleg Regius olly édesnyájas hangejtéssel fuvolázza ki, ezerszer bocsánatot kérve, [betoldva: 's instálva], hogy önkény az, miszerint velök bánnak, hogyha más becsületes ember kissé nyersen mondaná ki azt, tán az ajtón is ki vetnék. Ah, én az illy nyájaasságot nem szeretem! Azonban a szászoknak csak politicei elvöket gyűlölöm; különben sok becsülni valót is találok jellemökben; műveltségök, munkásságuk nagy; néhány szász leány barátném van, kiket igen szeretek. [Ezek: kijavítva]. Ezen [betoldva: erényeik] azonban nem hozzák helyre, mit alattomoságok árt nekünk. A' Comes bizonnyal ahhoz tartá magát, hogy uri dolog ígérni, de parasztság meg adni, 's ezért meg akará mutatni a' magyarországi urnak, hogy egy erdélyi szász, ur tud lenni.

Hogy Kegyed ezuttal [nem jön le törölve s helyette:] le jönné, legelőbb is feltevém magamban, midőn azt mondák, hogy Kegyednek bizonnyal jönnie kell. Be jó, hogy nem hittem! Most ujra olly sajnosan csalódtam volna mint a nyáron. Így csak képét nézem, de ez messziről olly duzzadt ábrázatot mutat, hogy szinte kedvem lenne megerelni, miért olly komor: azonban, ha közel nézi az ember, mosolygó. Ez Bécsben van lytographirozva, aláírva: »Érdemeit becsülői«, kik Kegyedet Borszéken látták, azt mondják, nincs igen jól találva; de a' kézirat mondhatom jól van találva [betoldva: az legalább hű], Anyám azt mondja, irjam meg Kegyednek, hogy úgy van le véve, mint igazi magyar ember, »bugatta kurta menté«-vel, — már én nem tehe-

¹ Modoráért. [M. L. * alatti betolcása.]

tek róla, ha Anyám mindig illyeket mond. Ezen kép szegény Farkas Sándor' hagyományából való.

Szathmárinak meg mondom már, hogy szállítsa lejjebb Erdély képeit, mert nekem is mind azt felelik: hogy igen, drágák. Igen ha mind bolond Samukat festene, akkor tán jobb keletők lenne. Az utcákon itt egy szegény bolond kalandoz, a' szemetet fel gyűjtve, hogy a' Szamosban csuka legyen belőle, 's egy kétgarrasost [*így!*] előmutatva azt mondja: »Illyent adjanak!« 's ezt ő levette, 's gypsbe [*betoldva: is*] le öntettette, 's nem győzik a' vevőket képekkel 's szobrokkal! Sőt, mint mondják, a serházokban sorsjátékot üznek a' gypsos olaszok; egy sorsjegy Bolond Samu szobrocskájára két rozsz krajczár; aztán ki játszódják Ferencz császár szobrát is, arra egy sorsjegy négy krajczár; 's nem tudom melyik elhalt francia miniszterének (ez legdrágább) 5 krajczár.

A »Kenyérmezei diadal« iránt meg vallom, indítványt sem merek [*betoldva: most*] tenni, mert számos példából tudom, hogy nálunk még az efféle viszhagra [*így!*] nem talál, 's üres erszéyekkel csak jámbor ohajtásokban léteznek a' nagy lelkű honfi tervek; ki tudja, tán ha fel áll a museum, 's inkább forrongásban lesznek a' közjót célzó eredmények, tán készebbek leendenek valami szépre áldozni; 's nagyon kevélynek érzem magamat, ha én lennék képes vajmi efféle ügyet előmozdítani.

Most mindenütt hazafiság, nemzetiség levén szőnyegen ('s mi jó, hogy legalább már beszélnek!) a' napokban egy kis vitánk táma egy — kis kutya patriotizmusa felett. Erre pedig következő történetke adott alkalmot: egy östve Pakei Titihoz menénk át; jó öreg anyjának örömet akaránk csinálni, 's gitáromat át vitetém, hogy kis dalokat énekeljek. Titi ölebe, ki életében most halla legelőbb éneket, meg állt velem szemben, 's merőn arczomba nézve, ide 's tova hajtá fejét, bámulva, 's végre ugyanazon hangból, melyből dalolék, ordítani kezdett; képzelhetni már a' szép duettot, 's a' mulatságot, melyet okozott. »Lássuk« mondtam »minő hazafi [*törölve: érzeket*] érzeteket táplál az a' kutya« 's egy magyar nemzeti dalt kezdék; erre hallgatva le feküdt az eb, de mihelyt valami olaszos trillákhoz fogék, fel pattant, 's »Wau—wau—wau!« ugatott 's tombolt. Én azt mondtam, nem jó hazafi, mert idegenszerű hangoknál mutatja ki tehetségét, a' többiek azt állíták, hogy érzeteinek élvezéseért hallgata a' honi dalokra 's mind két részről makacson maradtánk véleményünkönél. Valljon, kinek volt igaza? — Fontos életkérdés!

Felber Mária Pestről [*törölve: el*] vendégszerepeket ad nálunk, hangja nem szívhez szóló, de oskolája jó, 's játszani szerepekben, hól [*így!*] mély érzés nem kívántatik igen derék. — Én szeretem az operákat. Ugyan mondja meg, édes bácsi, miért ellenzik sokan olly nagyon a' dalművek' előadását! Én részemről, csak magyarul adják, szintolly jó szível [*így!*] hallgatom épen annyiszor előadva, mint a' szindarabokat; és sok lefordított francia, nem legillelmesb színműveknél örömebb hallgatok egy jó operát. A' hangászat, ha nem czinczogas, minőt például, conservatoriumunk is néha igen fülsértőleg hallattat — lelkébe hat az

embernek, 's azt szép ihletre költi; néha mintha oly szent dolgokat beszélne nekünk, minöket szavak soha sem mondhatnának ki; söt szinte meg vagyok győződve arról, hogy rossz ember nem lehet, ki' a' hangászatot kedveli. Miért hogy sokan még is oly iszonyú ellenségei az operának?

Gábor napját üdvözlük még Anyám 's Pákei Titi. — Most készülök gyűlésbe menni, mert hazám' dolgai nagyon érdekelnek, mert —

Honi magyar lány vagyok.
Idegenen nem kapok,
Magyar nemzet kedvesem')
Magyar lég az elemem,

Magyar föld az én hazám,
Magyar lak az én tanyám.
A' külföldnek becsület
De, hazámnak szeretet!

Isten Kegyeddel, édes bácsikám,
boldog életet óhajt Kegyednek

tisztelő huga
Luiz.

XII.

Kolozsvár. 1/7. 1842.

Kedves Jó Bátyám!

Én nagy bűnöm, én nagy bűnöm, hogy Kegyednek illy soká nem irék; de azt hiszem, én magam szenvedék legtöbbet ez át, e' szellemi társalgás egy magosb ihletű lélekkel nekem okozhat legtöbb gyönyört, tehát nincs mit mentenem magamat, hanem szenvednem hanyagságom következményeit. És aztán — mi haszna önhittségnek? Az ember kissé rá tartaná magát, hogy onnan felülről is vagy egyszer válaszoljanak, de végre is csak át kell látni, hogy ott bizon egyéb dolgok is van [törülve: és], még pedig fontosabb, 's kend, leányasszony, fiatalabb levén 's ország dolgával nem bajlódván, csak írjon kétszer háromszor is (mert megengedték) míg el jövend a' szerencsés postanap, melyen a' rendszerént fájos pófajú postalegény e' szóval: Levél a' kisasszonynak! be toppan, 's kend fenn örömben látja, hogy biz' a' Budapestről való, 's a' hozónak különösen 's szépen meg köszöni e' levelet — mintha a' jámbor [törülve: nem tudva], készakarattal és saját hatalommal lenne oka a' lepetésnek!

Most, hogy fővárosunkban oly nagy epochát élünk keresztül, méltán várhatna [betoldva: Kegyed], tőlem valami érdekes tudósítást.

Kormányozónk bejövetele alkalmával 's után valóban zajos életünk is volt itt; ünnepélyek egymást [törülve: beszélék] követék, minden figyelem csak a' fő tárgyat ügyel, minden beszéd tárgya ő volt; még utóbb, mint felületesen szemlélőknél szokott háztartására ment át a' kémlelő vizsgálát, 's utóbb a' konyhába szállott, 's végre el hallgatott; azoknál pedig, kik a' dolgokat mélyebben szeretik méltányolni, kiirthatlan tiszteletet gyökerezett meg a' kormányzó iránt. Mondhatom, az ország gyűlésen

¹ Más most nincsen, de az esetre tevém a' versbe ha különben találva akadni. (M. L. * alatti jegyzete.

előlülése alkalmával, bele szerettem! Illy, mindent rögtön át értő elmét, illy szelid 's mégis igazságos bánásmóddal egybekötve, szóval illy tiszteletre gerjesztő magaviseletet csak képzelni tudtam eddig. — Mindennek szeretem meg adni, mi illő, és sok érdemes urakat ösmerek, de nekem úgy tetszik, hogy Kormányozónak, ha Császár lettem volna is, csak Telekyt tettem volna. Instellatiojakor b. Jósikánál fényes bál volt; 's a Császár születése napján gr. Telekynél magánál; nem is gondoltam, hogy ide is el hívjanak, mert nem valánk ösmeretesek, de a' b. Jósikáék listája szerint menvén a' hívás, mi is ott valánk; gr. Teleky Pálné aztán fel vitt minket az öreg grófnénak ajánlani, ki igen nyajosan fogada; 's kegyesen; de a' főkormányozó maga nem levén ott, nem ajánltathatánk neki is, mit nagyon sajnálok.

A' conservatorium egy zenét adott tiszteletére — mindenki tisztelkedett; az üdvözlő versek száma legio volt, 's nem állhattam hogy némelyikért ne haragudjam, illy rossz firrát hogy képes megengedni, hogy ki nyomtassák illy alkalomra! Én meg vagyok győződve felőle, hogy a' nagy urak egyik életunalma a' szertartásos alkalmi tisztelkedés; 's fogadni mernék, hogy husz üdvözlő vers közül ha egyet el olvasnak — sok. Ah! a' versről jút eszembe; Kegyed nem is tudja, minő maecenásra tettem szert — még pedig tudtom 's akaratomon kívül. Veress József — egy fiatal költő itt — egy esmerősöm emlékkönyvében meg látta egy kis versemet, 's ki irva, fel küldötte Pestre, hogy ki nyomassa nevemmel, 's hogy közli ő: 's nekem azután jelenti, midőn már el küldötte. Mondhatom, haragudtam, 's nem is palástoltam előtte; egyenesen meg mondtam, hogy hirem nélkül életemben valamit közölni, hiba; csak hogy azt ki nem kotyogám, hogy egészen más dolog, ha bácsim Döbrentei közöl valamit, mert ő már férfikorhoz ért, 's általánosan el ösmert tekintetű ember; 's még ő is előbb meg kérdezte, helybe hagyom-e versem közlését? És nemde, édes bácsikám, igazom volt tőle követelni, hogy vonja vissza a' kinyomatást, ha nem késő; mert csakugyan husz és vagy két éves fiatal embertől pártoltatnom sem elősegítő, sem nagyon illő, főleg azok előtt, kik őt is, engem is ösmernek; még kétség támadhat az emberekben, hogy tán valami viszonyunk van. Egyébiránt, még sehol sem láttam versemet meg jelenve, 's reménylem, e' móddal nem jelenend meg, mert valóban látszott arczán, hogy megütődve bánja hirtelenkedését, midőn neheztelése látja.

Kolozsvár most ujra csendbe merült; csak az ide, országgyűlés hírére tolongó idegen művészek, kereskedők élénkítik kevéssé; de azok sem soká mulatnak, mert át látják, hogy az országgyűlésnek nagyobb a' hire, mint pénzbeli tehetsége. Pestről egy Hora nevű festő van itt, igen jól fest; egy más Maraston nevű Daguerreotyppal portraitiroz. Aztán van itt ujra egy szépen himző, 's jelentem alázatosan hogy hozzá járok iskolába, tehát iskola gyermek vagyok; lakása a' szász gyermekiskola, mellett van, 's játszíságból el hittem néhányokkal, hogy oda járok tanulni, 's volt olly oktondi; hogy valóban el is hitte. — Most képeket, táj képeket varrok, 's meg határozám mind honi tárgyakat választani; például Déva, Hunyad várát, s a' t.

Nem is kérдем Kegyedet, jön-e az idén Erdélybe? Mert ha igen is mond, félek úgy járok mint tavaly, ha csak a' főkörmányozó nem lesz most a' hatalmas magnes melly Kegyedet ide vonja.

Már akárhogy, ha kegyedet láthatná, rendkívül örvendené

tisztelő huga

Malom Louise

Közli: REXA DEZSÓ.

MAGYAR IRÓK LEVELEI A BÉCSI CS. KIR. UDVARI KÖNYVTÁRBAN.

— *Dr. Esztegár Lászlótól.* —

(Második és befejező közlemény.)

XI.

(Kubinyi Péter levele.)

Serenissime Caesareo-Regie Haereditarie Princeps,

Domine, Domine Benignissime!

Pro arduis Reipublicae curis sudore madentem frontem mitibus interdum exsiccare et exhilarare literis utile putatur non minus quam necessarium. Magnorum praecipue Virorum, quorum in numero Serenitatem VESTRAM Caesareo-Regiam non immerito habet veneraturque universa Europa, esse solet studiis oblectari Antiquitatis. Cui scopo cum Cimeliotheca Musei Nationalis Hungarici, benignissimo Serenissimi Caesareo-Regii Archi Ducis Regni Hungariae Palatini indultu, mihi dedicata, quadamtenus respondere videatur, eandem sincera cum devotione Serenitati VESTRAE Caesario-Regiae offerendi humillimam mihi sumsi facultatem, etiam atque etiam orans ut Caesareo-Regia Serenitas VESTRA exile hocce opusculum pro non facto venerationis atque obsequii indicio accipere non dedignetur, qui emorior.

Caesareo-Regiae Serenitatis VESTRAE

humillimus servus

Petrus Kubinyi

Pesthini d. 6 Maji 1826.

Ilme C. et R. A. Uttis Consiliarius.

XII.

(Csaplovics János levele.)

Wien den 30 May 843.

Ew. Hochgeboren

haben mich mit den geehrten Zeilen von b. unendlich erfreut. Ich danke dafür auf das verbindlichste.

Die Magyaromanen fahren in ihrem Delirium fort. Ihr schwerstes Geschütz verpflanzten sie ins Ausland und bombardieren uns von dort

unaufhörlich. Tollere und gefährlichere Feinde hat Ungarn nicht als diese Rasende, denn sie machen immer stärker den Riss unter den Landesbewohnern und erregen immer mehr Hass und Feindschaft. In der *Viertelschrift* rasen sie immer stärker. Schon der Titel dieses Augias-Stalles ist ein Beweis des Deliriums, es heisst: *aus und für Ungarn*, in der Vorrede aber *zur Belehrung des Auslandes*. Der Mist kommt also weder *aus* noch *für* Ungarn. Es gehört unendlich viel *Unwissenheit* oder *Unverschämtheit* dazu, um solche Lügen, solche Bétisen auszusprechen, wie sie dort und noch mehr in der Allg. Zeitung von Lukács erst neuerlich ausgeschrien wurden. Und ich muss zu dem allen *schweigen!* weil meine unseligen Hemorrhoiden mich schon ins 2te Jahr fast ganz untauglich zur Arbeit machen durch Congestionen des Blutes im Kopfe. Im vorigen Sommer hatte ich doch ein par Wochen frey. Damals schrieb ich etwas, was ich den H. Stúr in Pressburg ersuchte Ew. Hochgeb. mitzutheilen. Das wollte ich drucken lassen. Aber es fehlt noch vieles z. B. über Széchenyi's Rede, über Ew. Hochg. kräftige Zurechtweisung der bestialischen Viertelschrift, über Wesselényi's Szózat und andere Artickel. Und ich bin *unfähig zur Arbeit*. Wie wollte ich den Lukács bedienen! — Kaum kann ich meine ämtlichen Sachen abfertigen alsdann steigt mir das Geblüt zu Kopfe und eng ist meine Fähigkeit zur Arbeit, dem fast 10—20 Bogen zu schreiben Spass war. Seit mein guter alter Herr todt ist, geht es mit meinem Befinden immer schlechter. Seit dem unterliessen meine Haemorrh. sich zu entleeren. Auch der Slavismus ist sehr unvollständig gerathen und stets *gewogen* bleiben Ihrem innigsten Verehrer
Csaplovics.

Kivül: Illustrissimo Domino Joanni e Comitibus Majlath de Székely S. C et R A M Camerario . . . Domino gratoso

Posonii

Grüner Marktplatz N 238 in I Stock.

XIII.

(Schedius Lajos levele.)

Pesth den 14 April 1810.

Hochgebohrner Herr Hofrath!

Hochverehrender Herr!

an Collin (?)

Die ersten Tage sind nun der nothwendigen Beendigung eines schon früher erhaltenen hohen Auftrages in Betreff unsers National Museums, gewidmet; dann wird mein grösstes Bestreben dahingerichtet seyn, den bloß auf das allgemeine Beste abzielenden Wünschen einer hohen Finanz Hofcommission und Sr. Exc. des würdigen Chefs derselben in allen von Ew. Hochgeboren berührten Rücksichten nach meinen Kräften sobald als möglich, zu entsprechen. Bey dem höchstschmerzlichen Gefühle, das mich immer ergreift, so oft ich über die für die

xisse videbatur. Hac de caussa suplicem libellum ad Augustum Imperatorem directum his adieci litteris, ut Vestrae Excellentiae favore comitatus idem certius nostri Monarchae subeat conspectum: quemve, ut mihi Vestra Excellentia praestet oro atque obtestor. Hoc beneficii genus, dum me ab Augusto Principe ope Vestrae Excellentiae obtenturum perennique memoria recolendum spero et cui fido commendans me gratiis et protectioni maneo

Excellentissimi atque Illustrissimi Domini

Pestini 23 Julii 1783.

Cultor et servus humillimus
Alexius Horányi e Scholis
Piis in Hungaria.

XV.

(Gr. Majláth János levele.)

An Herrn Anton Ritter v. Perger

Wien.

Pest am 14/6—42.

Auf ihre Anfrage von 8/6 d. eile ich zu erwiedern dass ihr Beitrag für die Iris: »Der Weg« weder mir noch H. Heckenast zugekommen ist. Wir führen ein Verzeichniss über die einlaufenden Beiträge u. es findet sich keine Spur, auch kann ich mich durchaus nicht besinnen je etwas unter der Aufschrift »Der Weg« gesehen zu haben. Ich muss Sie daher bitten, wenn Sie die Iris 1844 mit einem Beitrag beehren wollen — denn für 840 ist das Mscript schon im Druck — sich folgender Adresse bedienen zu wollen: An Herrn Gustav Heckenast Buchhändler zu Pest. Auf den Beitrag selbst bitte ich nur zu schreiben: Beitrag für die Iris 844. Ich bedauere von Herzen die Irrung, die mich um ihren geschätzten Beitrag bringt u. habe die Ehre mit aller Achtung zu verbleiben ihr ergebener

Johann Graf Majláth.

Dem hochgebornen Herrn Baron Münch k. k. Hofrath
und ersten Kustos der k. k. Hofbibliothek

zu

Wien.

XVI.

(Gr. Majláth János levele.)

St. Martinsberg am 1/5—48.

Verehrter Freund!

Mit der heutigen Diligence schicke ich: »Jäger Tirol, und der bairisch-französische Einfall im Jahre 1703«, welcher ich zu wissenschaftlicher Benützung aus der k. k. Hofbibliothek erhalten habe mit grossen Dank zurück.

Und nun eine sehr schöne Bitte:

Der Statthalter von Niederösterreich Johann Quintin Graf Jörger hat unter Kaiser Leopold I. Regierung ein Werk herausgegeben welches

entweder das Protokoll des geheimen Rathes oder Jörgers Vota enthielt. Es war in mehreren Bändchen erschienen, das Werk wurde aber gleich nach dem Erscheinen unterdrückt, nur die Pars quarta befindet sich in der k. k. Hofbibliothek. Es ist ein Exemplar unicum. Ich habe diese Pars quarta vor einigen Jahren selbst auf der Hofbibliothek gesehen; nebst mehreren weniger bedeutender enthält es ein ausführliches Gutachten Jörgers über den Zustand der Finanzen unter Leopold. Man ist bisher mit dieser Pars quarta sehr mysteriös umgegangen, aber jetzt ist die Zeit der Geheimnisskrämerei vorüber, es ist auch mir kein Grund denkbar, warum das Werk nicht benützt werden sollte; da es aber ein »Unicum« ist, so bin ich weit entfernt die unbescheidene Bitte um Mittheilung desselben zu bitten, sondern mein Gesuch ist:

a) mir die Abschrift des erwähnten Gutachtens über die Finanzen

b) die Beschreibung des Buches: nämlich Titel, Seitenzahl und Inhaltsverzeichniss

abschreiben zu lassen und zuzusenden. Ich werde die Auslagen auf der Stelle und mit dem grössten Dank erstatten.

Ich bitte Sie dies alles mittelst Briefpost zu expedieren, und zu adressieren: An den hochwürdigen Herrn Michael Rimelly, Erzabt von St. Martinsberg. Über Raab, nach St. Martinsberg in Ungarn. Er wird mir das Mscript nachsenden, da Er mein guter Freund ist, und ich wol nicht mehr hier bin wenn es hier eintreffen wird. Je früher ich die Abschrift erhalte um so dankbarer werde ich sein, da ich es für Finalisirung des 4. Bandes der Gesch: des östr. Kaiserstaates nothwendig brauche. Mit aller Achtung ihr ergebener

Johann Graf Mailáth.

XVII.

(Horvát István levele.)

Amice aestimatissime, dilectissime!

Bibliopola huja, aut potius Antiquarius Sigismundus Ivanics uti adjacens ejusdem Nota, propria manu conscripta, perhibet, possidet in Mso authenticam Domini Munkáts conscriptionem Annorum 1682 et 1684. eamque prae aliis omnibus, qui hanc conscriptionem emere cuperent, Excellentissimo Domini Munkáts actuali Possessori, Benefactori Tuo, venalem offert pro 200 Aureis.

Hanc ejus Declarationem fine dandi ocyus Responsi erga requisitionem praelaudati Bibliopolae Tecum comunicari volui, spe firma fretus gratam hanc futuram et Excellentissimo Comiti Tuo et Tibi notitiam. Nollem enim, ut Vobis praeciperetur ab alio Antiquitatum Collectore.

Ceterum si vales Bene, gratulor Tibi ex animo; ego quidem optime valeo. Vive memor mei quam diutissime, recorderisque

Tui

Amici devinctissimi

Stephani Horvát

Pestini d 24. Sept. 1828.

Bibl. Széch. Reg. Custodis.

XVIII.

(Gyurikovics György levele.)

Wohlgeborener Hochverehrender Herr!

Der gefälligst geliehene Band des öst. Geschichtsforschers in 3, Heften folgt in Einschluss mit dem innigsten Danke zurück. Obschon selber Daten, die meinen individuellen Zwecke entsprechen, nicht enthält: nichtsdestoweniger habe ich ihn mit besonderem Interesse gelesen und durchgeblättert, nur bedaure sehr dass dessen Fortsetzung wegen Mangel an Theilnahme unterbleiben musste. Wie Schade dass der Sinn für historische Quellenforschung nicht allein in Österreich sondern auch in Ungarn so sehr abgenommen hat. Darum traue ich mir nicht dem würdigen verdienstvollen Herausgeber H. Chmell vorzuschlagen im 3-ten Bande Hungarica herauszugeben, wozu ich ihm auch einige Aufsätze und Forschungen mittheilen könnte; weil ich zu gut wisse, dass er in Ungarn theils wegen der ohnedem bekannten Magyaromanie, theils wegen Mangel an Sinn für Geschichte und Alterthümer, äusserst wenige Abonnenten hätte. Das erfährt Probst Fejér mit der Herausgabe des Codex diplomat. dessen Abnehmer nicht 100 ausmachen, obwohl er nur 100, Exemp. drucken lässt.

Ich war so glücklich vorgestern mit 3 Jahrgängen, als 1835. 1836. 1837 der öster. Zeitschrift für Gesch. Kaltenbücks überreicht zu werden. Der Frh. v. Geringer prot. Secretär der k. k. allg. Hofkammer war so gütig, mir selbe mitzutheilen.

Es wird mich ungemein freuen Ew. Wohlgl. im Verlaufe des Landtages bey mir persönlich meine Hochachtung zu bezeugen, mit welcher ich zu verbleiben die Ehre habe Ew. Wohlgl.

ergebenster Diener
Georg Gyurikovits.

Pressburg den 39 Apr. 1843.

XIX.

(Gaal György levele.¹)

Herrn Gustav Schäfer, Geschäftsführer der berühmten
Friedm. Volke'schen Buchhandlung.

Da ich die schon längst bei mir angeregte, und oft durch uns besprochene Idee einer Weltgeschichte für Frauenzimmer nun einmal zu realisieren entschlossen bin, so halte ich für zweckmässig Ihnen das Nähere über meine Absichten und Wünsche hinsichtlich dieser Unternehmung mitzutheilen. Ich gedenke nemlich bei Bearbeitung dieses Werkes meine besten Kräften endlich aufzubieten, um dadurch dem längst

¹ A kézirat lapon a levél fölött Esztergár László következő jegyzései olvashatók: »19 drb levél, melyek különösen az Eszterházy-könyvtár gyarapítására vonatkozó adatokat tartalmaznak. A következő levél G. Gy. egyik munkájának keletkezési körülményeire egy pár adatot tartalmaz.«

gefühlt und durch die meisten uns beiden sattsam bekannten Leistungen in diesem Fache noch bei weitem nicht befriedigtem Bedürfnisse des weiblichen Lesepublikums möglichst zu entsprechen. Diese Absicht kann meines Bedünkens nur durch eine lichtvolle, leicht übersehbare Anordnung und Eintheilung des Ganzen, durch Bündigkeit und Kürze der Darstellung des Wichtigsten durch einen angenehmen Vortrag so wie durch ein gefälliges Äusseres des Buches erzielt werden. Ein mässiges Octav schiene mir daher weit zweckmässiger als jedes andere grössere Format und diesem müsste allerdings auch der Umfang des Inhaltes angemessen seyn; daher würde das Ganze nicht mehr als höchstens 36 Octav-Druckbogen füllen dürfen. Das Buch würde schicklich mit einem gefälligen Umschlage versehen seyn und mit ganz neuer Schrift auf hübschem Papiere gedruckt werden müssen.

Da ich nicht zweifle, durch diese Leistung einem schon vielseitig ausgesprochenem Wunsche zu begegnen so glaube ich die erste Auflage ohne Gefahr auf 1200 Exempl. bemessen zu dürfen und nach diesem Masstabe würde ich ein Honorar auf 25 fl in Zwanzigern für den Druckbogen besagten mässigen Octavformat bestimmen, wovon ich die eine Hälfte bei Überreichung des Manuscriptes, die andere nach Vollen- dung des Druckes in Anspruch nähme.

An Freiemplaren würde ich nur 2 Abdrücke auf Schreibpapier in Quart oder Kanzleifolio, behufs einer leichteren Überarbeitung zu einer zweiten Auflage, 6 Exempl. Velin, 6 Schreibpapier und 12 ordinäre Exemplare, während der Bearbeitung des Werkes aber die Begünstigung ausbedingen, dass die nöthigen Abschreibekosten des Manuscriptes welche wegen allenfalls vorzunehmender mehrmaliger Abänderungen sich im Ganzen auf 50 bis 60 fl. C. M. belaufen dürften, theilweise und etwa in monatlichen Raten von 2—3 bis 4 fl. C. M. von Seiten der Verlagshandlung gegen meine jedesmalige schriftliche Anordnung an den Abschreiber bestritten und mir auf Rechnung gestellt werden möchten.

Übrigens verpflichte ich mich und meine Erben, wofern die Volke'sche Verlagshandlung obige Bedingungen erfüllt, derselben ohne allen Anstand auch die zweite Auflage dieses meines Werkes in Verlag zu geben, wie sie denn auch die erste und einzige Buchhandlung ist gegen welche ich hinsichtlich meines Unternehmens mich verlauten liess.

Wien den 4. Januar 1832.

Georg von Gaal

Assessor mehrerer Comitats-Gerichts-
tafeln im Königreiche Ungarn
u. Fürstl. Esterházy'scher Bibliothekar.

XX.

(Gaal György levele.)

Wohlgeborner, besonders schätzbarer Herr!

Da ich es für zweckmässig halte, dass ehe noch mein Spruchwörterbuch in ungarischen öffentl. Blättern besprochen wird, in einem

der Pesther Buchhandlung auch Exemplare davon zu haben seyen, damit Kauflustige, durch öffentliche Ankündigungen des Buches angeregt, nicht vergeblich darnach fragen und die Geduld verlieren, wenn sie solches erst von hier verschreiben lassen müssen; so verziehe ich mit Absendung des Exemplars an Dr. Schedel bis Sie mich nicht gefälligst in Kenntniss setzen ob und in welcher Buchhandlung zu Pest besagtes Sprüchwörterbuch wirklich zu haben sey. Die mir angebotene Gelegenheit einer portofreien Versendung des für Dr. Schedel bestimmte Exemplars wird mir auch später nicht entgehen und so glaube ich durch den bisherigen Aufschub nichts zu versäumen. Vielmehr wird dadurch auch ihre löbliche Absicht, das Büchlein mit einem Einbände versehen zu lassen, gefördert, und das mir gegebene Exemplar hat ohnehin gleich auf den ersten Blättern einige Flecken, welche ich erst zu Hause bemerkt hatte. Ich sende es Ihnen hiermit zurück und ersuche mir seiner Zeit ein gebundenes, nebst obgedachter Nachricht zukommen zu lassen — — — — —

Empfangen Sie die Versicherung der aufrichtigen Hochachtung
Ihres ergebensten

Wien den 14 Jun. 1838.

Georg v. Gaal.

XXI.

(Toldy Ferencz levele.)

Hochverehrter Herr und Freund.

Der Übergeber dieser Zeilen, mein Freund dr. Rischel, Admanusis bei Univers. Bibliothek in Pesth, wünschte Ihre nähere Bekanntschaft zu machen, wesshalb ich mir die Ehre gebe Ihnen denselben aufs Beste zu empfehlen. Er ist ein vielseitig ausgebildeter, tüchtiger Gelehrter, besonders stark in der vergleichenden Sprachwissenschaft und der Geographia medii aevi; ist Verf. jenes Sendschreibens, das im Regulj-Album p. 127 steht und hat sich mit der altungarischen Geschichte mit besonderer Vorliebe und Verwendung beschäftigt. Unter seinen vielen MSten befindet sich eines, das die Züge der Ungarn in ihr heutiges Vaterland verfolgt und welches er der kais. Akademie für ihre Denkschriften zu überreichen gedenkt. Ich empfehle diesen tüchtigen und seinem Character nach höchst schätzenswerthen Mann Ihrem freundlichen Empfang.

Diesem Schreiben liegt meinem Versprechen gemäss die Übersicht der Ungarn in Moldau, Walachei, Bessarabien und Bukovina bei. Dass es auch in Bosnien ungrische Gemeinde giebt, hat einst Romy glaubwürdig berichtet, er nennt aber die Ortsnamen nicht, und somit ist diese Andeutung für Ihre schätzbaren Arbeiten ganz ohne Nutzen. Auch Gego's Charte habe ich beigelegt.

Jerney's Arbeiten über die alten Sitze der Ungarn schreiten vor, doch verlautet über deren Erscheinen noch nichts. Zuletzt wurde das

Capitel über die parthischen Sitze fertig, welches ich für eines der bedeutendste halte.

Und nun eine vertrauensvolle Bitte. Zwölf Akademiker, unter denen auch Prof. Wenzel, haben sich zur Gründung einer ungarischen wissenschaftlichen Monatschrift vereinigt. Die Redaction habe ich fürs erste Jahr übernommen. Das erste Heft erscheint den 1-ten Oct. d. Jahres. Ich kann meinen Wunsch nicht unterdrücken Etwas von Ihnen gleich im 1-ten Heft mittheilen zu können. Was es auch seyn mag, von Ihrer Feder ist uns Alles höchst willkommen. Vor Allem wäre es aber irgend ein Auszug aus Ihrem grossen Werke, dass ich das Vergnügen hatte bei Ihnen zu blättern. Wenn Sie dieser Bitte nachzugeben geneigt wären, so brauchte das mitzutheilende gar nicht abgeschrieben zu werden. Der oder die betreffenden Aushängebogen würden mir als Original zur Übersetzung dienen und ich würde selbe nach vollbrachter Arbeit unter Kreuzband sogleich retournieren. Mit Blei liesse sich das Mitzutheilende bezeichnen. Es liesse sich leicht ein kleines Ganzes herausheben, welches dann entweder für sich als selbstständige Abhdlg, oder als Musterstück des zu gewärtigenden Werkes auftreten könnte. Doch wie gesagt: was immer aus dem reichen Vorrath Ihres Puttes! Vor Allem vielleicht Ihre Hunnica! Der Übersetzung unterziehe ich mich mit Freude. Noch muss ich aber hinzufügen, dass unser Dank für die Mitarbeiter im ersten Jahr blos in Worten bestehn kann. Desto wärmer ist er aber. Die Hefte werden Ihnen per Post zukommen. Dr. Rischel macht sich anhängisch das Mitzutheilende zu übernehmen. Er kehrt etwa in 10—12 Tagen wieder zurück.

Emich sehnt sich schon nach dem zweiten Theil des Wegweisers. Er sieht mit Freude Ihrer Anwesenheit in Pesth entgegen. Ich nicht minder . . . !

In freudiger Erwartung der Gewährung meiner Bitte empfehle mich Ihrer ferneren Gewogenheit und zeichne mit besonderer Hochachtung als
Dero ganz ergebenster Diener u. Fr.

Toldy.

Közli: DR. BÁNYAI ELEMÉR.

ALVINCZI PÉTER ÉLETÉHEZ.

I.

Kassa városának az 1607. év május hó 1-én kelt s latin nyelven vezetett jegyzőkönyve szerint Alvinczy Péter »inspector ecclesiae Hungaricae« az alsó-külvárosban levő kertet oly feltételekkel megszerezheti, hogy rajta házat emelhet s birja, míg Kassán működik; ha pedig Kassáról eltávoznék, úgy az eddigi birtokosnak utódai, vagy bármely külvárosi lakos magához válthatja.

Ugyanezen évi jegyzőkönyv szerint június hó 8-iki kelettel Alvinczy Péter megszerezte özvegy Tóth Pálné $\frac{3}{4}$ kötélnyi földjét hasonló feltételekkel, mint a fent említett kertet.

1605. februárius hó 14-én.

Salutem et pacem in nomine Servatoris nostri Jesu Christi, Reverentiae Vestrae praecamur nostra que officia sincere pollicemur.

Mivelhogy az mi szegény ecclesiánk hű dajkáját az böcsületes jóemlékezetű Taracz Jánost az mi sulyos, siralmas állapotunknak idején sok nyavalyák által Isten ez világból eripálta, immár tanító nélkül siralmasan bánatban hagyattunk. Gondolkodván azért mi is az mi idvözülendő éhező lelkünknek kenyere felől, indultattunk arra, hogy püspök uramat Hodázi Lukácsot megkérjük és akire ő kegyelme dirigálna, Isten után ahhoz folyamodunk. Megkeresvén azért ő kegyelmét, kegyelmedre mutatott. Értvén mi is a kegyelmed böcsületét irtunk bizodalmasan; kérjük azért kegyelmedet, mint becsületes és tiszteletes urunkat, magát meg ne vonja, hanem a zathmári ecclesiának lelki pásztorságát, vegye fel és az Isten igaz szent ügyének hirdetésére predicatorságra jöjjön közinkben, ha kegyelmed máshová nem köteles. Mi pedig ígérjük magunkat arra, hogy kegyelmedet becsülettel vevén, illendő gondviseléssel leszünk és fizetéssel az kegyelmed dajkaságáért. Ha pedig lehetséges volna, kívánnók, hogy kegyelmed mindjárt jöjjön el hozzánk, In reliquo faustiter valere Vestram Reverentiam quam diutissime exoptamus. Datum in Zathmar 14. Februarii Anno Domini 1605.

Dominationis vestrae servitor
paratissimus

Johannes Aztalos
judex primarius oppidi Zathmar
totaque communitas.

Kívül: Christiana pietate conspicuo ac doctissimo viro domino Petro Alvinczi, olim praedicatori verbi divini apud Varadienses vigilantissimo, nunc vero apud Kerekienses commoranti etc. domino nobis summa fide colendo.

(Eredetije papiroson, zárlaton zöld pecsét, Kassa városa levéltárában 19331. sz. a.)

1631.

Generosi, prudentes et circumspecti domini, amici nobis observandissimi. Officiorum nostrorum paratissima oblatione praemissa.

Mivel az Uristennek ő szent felségének kegyelmes rendelkezéséből az én bizodalmas uramnak s atyámfának Illyésházi Gáspár uramnak ő kegyelmének is jóakaratjából fiamat Betthlen Pétert az ő kegyelmek látogatására Trinczyenben (= Trencsén) kelletett felbocsátanom; ezen szent igyekezetre nézve pedig requiráltam volt bizodalmasan az én kedves és bizodalmas uramat s atyánkfát *Alvinczy Péter* uramat is, hogy ő kegyelme ne neheztellené ilyen szent igyekezetben való fáradságát

fiam mellett Trinczenigh. De ő kegyelme megemlékezvén böcsületes és köteles hivataláról, menti ő kegyelme azzal magát, hogy az kegyelme-tek királyi és szabad városában való magistratusának változása vízkeresztnap után való vasárnap szokott lenni az városnak privilegiuma szerint változhatatlanképpen, mely nap az választás előtt nagy solemnitással való intés szokott lenni de magistratu etc. Mely ő kegyelme tisztí lévén, semmiképpen kegyelmetek kedve s akaratja ellen arra magát nem veheti. Holott pedig bizonyos és szükséges okokra nézve felette kívántatnék az ő kegyelme fiam mellett való létele. Kegyelmeteket azért szeretettel és nagy bizodalmasan kelleték requirálnom, ne legyen kegyelme-teknek ellene, hogy fiammal együtt mostani szükségében ő kegyelme mehessen fel, ne kellessék ő kegyelméhez való bizodalmból fiamnak fogyatkozásának lenni. Mely kegyelmetek ebbeli hozzánk megmutatandó jóakaratiért más alkalmatossággal igyekszünk mi is mind fiaimmal együtt kegyelmeteknek kedveskedni és szolgálni. His generosas, prudentes et circumspectas Dominationes vestras valere desiderantes. Datum Claudiopoli die 19. Decembris 1631.

Generosorum, prudentium et circumspectorum Dominationum vestrarum amicus ad officia paratissimus.

Comes Stephanus Bethlen.

Kivül: Generosis, prudentis et circumspectis dominis, iudici primario caeterisque iuratis civitatis liberae regiaeque civitatis Cassoviensis etc. dominis amicis nobis observandissimis.

Alatta más kézzel: Exhibitae apud aedes domini iudicis die 28. Decembris 1631.

(Eredetije papiroson, zárlatán piros pecsét, Kassa v. lvt. 6399. szám alatt.)

1633.

Nobilissimi, prudentes et circumspecti viri, domini amici nobis observandi. Officiorum nostrorum paratissima oblatione praemissam.

Akarván szegény üdvözült fiamnak utolsó tisztességének megadását vallásunkon levő fővebb (= főbb) és tudósabb tanítóknak jelenlételekkel és tanításokkal is condecorálni, ez okon találtattam volt meg *Alvinczi Péter* uramat ő kegyelmét is, hogy ő kegyelme is lenne jelen az temetésnek napján, ki ellen ő kegyelme némi-nemű bizonyos mentségekkel mentvén magát, ez okon akarám kegyelmeteket is bizodalmasan requirálni, kérvén azon, intené kegyelmetek is ő kegyelmét, ne neheztellené ő kegyelme érettünk felvenni ezt az fáradságot, mely kegyelmetek ebbeli jóakaratiát igyekezem én is, mint bizott uraimnak s barátainak meg-szolgálni. Tartsa meg az Urísten sok esztendőig kegyelmeteket jó egészségben. Datum in arce Eczed, die 3. Martii anno 1633.

Nobiliss. prud. et circumspectarum dominationum vestrarum amicus ad officia paratissimus

Comes P. Bethlen.

Kívül: Nobilissimis, prudent. et circumspcctis viris dominis iudici primario, caeterisque iuratis civibus liberae regiaeque civitatis Kassoviensis, dominis amicis nobis honorandis.

(Eredetije papiroson, zárlatán piros pecsét, Kassa v. lvt. 6467. sz. a.)

1634.

Prudentes ac circumspccti domini, amici observandissimi, servitiorum nostrorum paratissimam commendationem.

Az kegyelmetek levelét vettem, melyben mit írjon kegyelmetek, megértettem; bizony szívem szerint akartam volna, hogy ha örvendesebb dologban kívánta volna kegyelmetek szolgálatomat és jelenlétemet, de úgy kellett lenni, az mint az nagyhatalmú Isten akarja. Amellett örömet az kegyelmetek hivataljára és az szegény jó emlékezetű *Alvinczy Péter* uram ő kegyelme hideg testinek eltakarítására jelen lettem volna, de az idő rövid; más az, leveleket is vettem onnét felül, az melyben igen szorgalmaztatván siettetik felmeneteletem, az minthogy Isten segítségéből holnap reggel akarok megindulni; azért kegyelmeitektől bocsánatot várok. Kivánom is Istentől, mind kegyelmetek s mind az szegény jóemlékezetű *Alvinczi úr* maradékinak örvendetesb dologban szolgálhassak. Tartsa és éltesse Isten kegyelmeiteket jó egészségben. Dabam ex curia Nadasdiensi 24. Novembris anno 1634.

Prudentium ac circumspcctarum Dominationum vestrarum
amicus ad serviendum
paratissimus
Nicolaus Forgats
de Gyemes.

P. S. Bornemisza János uram ő kegyelme ott leszen az mi képünkben is, az miben kívántatik az ő felsége szolgálait is praesentálja ő kegyelme.

Kívül: Prudentibus ac circumspcctis dominis N. N. iudici et iuratis civibus regiae ac liberae civitatis Cassoviensis etc. dominis amicis observandis.
Cassa.

Alatta más kézzel: Exhibitae die 24. Novembris 1634. Andreas Wass.¹

(Eredetije papiroson, zárlatán piros pecsét, Kassa v. lvt. 6533. sz. a.)

II.

Alvinczy Péter az 1634-ik évben kelt végrendeletében könyvei felől ekképpen intézkedett: »Sok pénzben került, fáradsággal nagygyal öszveszedegedett kedves, szép bibliothekámat írásaimmal, leveleimmel együtt hagyom az nemes városnak, úgy hogy senkinek azok közül semmit

¹ Városi jegyző.

elidegeníteni ne engedjenek, hanem örök emlékezetre minden leveleimmel megtartsák; tanulhatnak is belőle.¹

Bár nincs kétségünk affelől, hogy a végrendeletnek ezt a pontját is végrehajtották, a könyvek levelek, ma lappanganak, vagy megsemmisültek. Csupán a kassai jogakadémia bír ma e könyvekből egyetlen egy kötetet.

Alvinczy végrendeletében azt is meghagyta, hogy özvegye holtáig bírja a hagyaték haszonélvezetét. Így nem valószínű, hogy a könyvek is részben az özvegy tulajdonába maradtak. Erről Alvinczyné hátrahagyott javainak az 1645-ik évben lett osztálya is tanuskodhatik.

Az okirat erre vonatkozó pontjai ezek:

»Anno 1645. die 17. Februarii. Az mi nemes és tisztelelendő cassay bíró urunknak, nemzetes Keöwiczky János uramnak ő kegyelmének commissiójából voltunk mi Pattantius István, Gombkőteő János, Aranyassy János az néhai Alvinczy Péterné asszonyom ő kegyelme házánál itt Cassán ennek okáért: hogy az minemű álló és ingó javai maradtanak volna ő kegyelmének halála után, azokat az ő kegyelme maradéki között elosztanánk« sat.²

Majd: »Mivel az szegény üdvözült Alvinczy Péter pap uram testamentomában meghagyta volt, hogy éltéig az ő kegyelme házastársát nemzetes *Muttnoky Anna asszonyt* semminemű javaiban meg ne háborgassák. Mostan pedig mivel Isten nemzetes *Muttnoky Anna asszonyt* ez árnyékvilágból kiszólitotta, kívántatott azért, hogy az ő kegyelme maradéki között az minemű javai maradtak itt az cassai territoriumban, mindeneknek előtte pedig Alvinczy uramtól maradtott arany, ezüst marhából először is az atyai részt az ő kegyelme maradéki között elosztanánk. Mely ezüst marhának summája extendáltatott fl. 988. d. 72.«

Az osztályban említett könyvek ezek:

Egy aranyos Postilla Alvinczy ur fl. 5. d. 40.

Egy Kalauz in folio fl. 3. d. 60.

Egy generale decretum fl. 9.

Comment. de Poenitentia fl. 2.

Prosodia Cladii in 16mo fl. 1.

Canisius Patris Catechismus d. 75.

Egy historiás könyv fl. 1. d. 25.

Credonak magyarázatja d. 65.

Dictionarium fl. 3. d. 60.

Hellopeus Bálint catechismus d. 50.

Herbarium könyv fl. 9.

Deák biblia fl. 3. d. 37.

¹ Az eredeti végrendeletet Kassa város titkos levéltára megőrizte. Kiadta Révész Kálmán »Száz éves küzdelem a kassai reform. egyház megalakulásáért« című 1894-ben megjelent művében.

² Az osztálylevél Kassa városa titkos levéltárában. Y. Alvinczy. Nr. 8. jelzés alatt.

Magyar horologium fl. 5. d. 40.
 Melius Péter könyve fl. 1. d. 50
 Félégyházi könyve d. 90.
 Csepregi iskola felől fl. 1.
 Virgilius könyve.
 Amanatis (?) grammatica d. 80.
 Magyar Catechismus d. 50.
 Explicatio vocis d. 18.
 Tripartitum hungar. latinum fl. 3. d. 60.
 Speculum trinitatis in 4-to fl. 1. d. 50.
 Félégyházi Tamás könyve d. 90.
 Ciceronis opera in 16-mo d. 50.
 Irott predicatio könyvecske d. 60.
 Pathika szerszámos könyv fl. 1.
 Egy halottas prediciós könyv d. 25.
 Egy kis Catechismus d. 27.
 Irott prediciós könyvecske fl. 3. d. 36.
 Egy kis catechismus d. 27.

Kétségtelenül a felsorolt művek Alvinczy könyvtárának csak csekély részét alkották, de közlésük semmiesetre sem felesleges; mert részét alkották annak a fegyvertárnak, a melylyel megvívta harczeit oly nagy és félelmetes ellenféllel, mint a minő Pázmány Péter volt.

KEMÉNY LAJOS.

ABONYI LAJOS LEVELE — SZÁSZ KÁROLYHOZ.

Kedves Károlyom!

Szíves megemlékezések jól esik, — szintúgy tőled kit annyira szeretek és tisztetek, mint azoktól, kiknek szívét hiszem — hozzám az első ifjú kor emlékezései, s őszinte szeretet csatolják.

A kérdő pontokra azonnal, s örömmel válaszolok; csupán azt kérem tőled — bocsásd meg kíváncsiságomat — tudasd az eredményt velem: egyik és másik pont ki részére dőlt el. Tehát

Az 1847/8-iki tanévben Kecskeméten voltam a II. évi bölcsészeti tanfolyam halgatója, azaz biennsis diák. Laktam a csongrádi kis utszán, özvegy Buriánné asszonynál. — Laktársam volt halasi Kovács Imre.

Jókay sem magán, sem nyilvános tanítóm nem volt, csupán rajztanítóm 1843/4-ben, midőn mint a 4-ik latin osztály halgatóját, az akkor jogász Jókay Kecskeméten a Budai utszán Gyeneséknél levő szállásán, az egész éven át rajzolni s festeni tanított. —

A gymnasiumot 1841-ben kezdtem Ketskeméten, ott végeztem bezárólag a IV. osztályig. A két utósó úgynevezett humanitását Pesten, az evangélicusoknál 1844/45 s. 45/46-ban. A Logikát 1846/7. a

pesti egyetemen, mint benevolus auditor. A physikát mint főnnebb emlitém Ketskeméten. Az első évi jogot magánytanulással végeztem itthon Abonyban s vizsgálatot tettem Ketskeméten. A 2-d és 3-d évi jogot 1850/1—1851/52-ben, Pesten az egyetemen hallgattam, hol szinte tettem az államvizsgálatot. —

Első novellám »a *Szenvedély vértanúja*« megjelent az 1851. első felében, a Nagy Ignácz Hölgyfutárjában. Jelent ugyan már meg tőlem ez előtt is 1851-ben egy pár fordított novella, valamint »a *Kormányzó huga*« czimű eredeti novella 1850 őszén a Korányi Viktor által szerkesztett Losonczi Albumban, — de amazokat a dolog természeténél, emez utóbbit pedig első megjelentnek azért nem nevezhetem, mert az Albumot a rendőség lefoglalta, — én magam sem láttam soha s miután a közönség sem látta, a szó szoros értelmében megjelentnek sem nevezhető. Így első föllépésemnek a főnnebbi novellámat tartom 1851-ből.

Kérlek tarts meg továbbra is mindég tapasztalt igaz szeretettedben, s — fogadd őszinte ölelésemet, — nőm részéről pedig szíves üdvözlétét.

Maradok

Abonyban 1874 Mart. 11-én.

igaz barátod

Abonyi Lajos

(Márton Ferencz)

Közli: GYÖRE JÁNOS.

ADAT ABONYI LAJOS ÉLETÉHEZ.

»Jan. 9-én 1833 született estvéli 5 órakor Ferencz fiunk, megkereszteltetett R. K. Egyházba Lőrincz József Kis-terennei plébános által. Keresztatyja Ambrózi Lajos, Száraz József urak. Keresztanyja Csontos Zsuzsánna, Ngs. Sz. Iványi Anna. Neveljen belőle a jó Isten becsületes embert. —«

Márton Lajosnak, Abonyi Lajos édes atyjának feljegyzése naplójában. — (Özv. Márton Ferenczné úriasszony birtokában Abonyban.)

Közli: GYÖRE JÁNOS.

ÉSZREVÉTELEK.

KISFALUDY KÁROLY HATÁSA KATONÁRA.

Megjegyzések Rakodczay Pál czikkére.

Kelletlen látvány, mikor egy élete javát érdemes munkásságban eltöltött író olyan hihetetlen naivságokat ír össze, a minőket nemrég az Irodalomtörténeti Közleményekben olvastunk. Nem szívesen írunk ellene, de állításai czáfolatlanul nem maradhatnak, mert még furcsa dolgokra adhatnának alkalmat.

A főszemélyek hasonló szerepe és több kifejezés állítólagos egyezésével azt akarja igazolni, hogy Kisfaludy Zách Klárája hatással volt Katona Bánk bánjára. Megfeledeznek arról, hogy a két történeti esemény mily hasonló s a

főszemélyek benne nagyjában egybevágó szerepkört töltenek be. A történetből folyik az összes kimutatott szerep-egyezés (Zách—Bánk, Klára—Melinda, Erzsébet—Gertrud, Kázmér—Otto), egyedül csak Fallenszky—Biberach kivételével. Az ő szerepkörük azonban csak egy régi szinpadí conventió szülötte, mert hiszen a drámák 90%-ában megtaláljuk az intrikust. Hogy Keszi Berenda és Petur hasonlóak volnának, bajos elhinni.

A mi a bemutatott párhuzamos helyeket illeti, csak mosolylyal olvashatjuk őket. A 46 megegyezés közül alig egypár hasonlít egymáshoz, (2, 4, 14, 19, 35, 42), melyek azonban nevetséges csekélységek, viszont azonban akad közöttük olyan is, a hol a két költő ép az ellenkezőt mondja (23, 41). Ilyen módszer mellett én vállalkozom rá, hogy megfelelő helyeket idézek Cserháti Sándor Csalamádé természetéből és Shakspere Hamletjéből.

Ez még mind semmi ahhoz képest, a mi most jön. Minden nyolczadik gymnasista tudja, hogy 1819-ben adták elő Kisfaludy első darabját a Tatárokat s ez volt első nyomtatott műve is. S lám Rakodczay színész és dramaturg létre már 1812-ben ismertnek tartja a Zách Klárát. Ha Bayer drámatörténetét kezébe veszi, megtudta volna, hogy e darabot soha elő nem adták és ha bepillant Bánóczi Kisfaludy-kiadásába, rá jött volna, hogy Zách Klára nyomtatásban is csak 1843-ban jelent meg, a mikor Katona már rég elporladt. Hogy volt hát »kedvenc olvasmánya« Katonának a Zách Klára?

DR. BAJZA JÓZSEF.

Észrevételek dr. Bajza József cikkére.

Dr. Bajza József megjegyzi, hogy mosolyt keltő naivságaim czáfolatlanul nem maradhatnak, mert különben furcsa dolog kerekedhetnék abból. Helyes. Csakhogy a czáfolat legyen czáfolat. Legyen a két kérdéses műremek mibenléte alapítva. És bocsánat, ezt az alaposságot dr. Bajza cikkében nem találom. Ha Zách Klára és Bánk bán hasonlósága pusztán a történeti helyzetekben állana, akkor nem is beszélhetnénk voltaképeni hasonlóságról. Bajza Jenő és Abonyi Árpád Zách-darabjában ugyanazok a személyek (t. i. a történetiek) és még sincs bennök a legcsipetnyiebb hasonlóság sem Bánk bánhoz. Én nem azon helyzetekről szóltam, melyek a történelemben vannak, hanem a melyeket Kisfaludy alkotott a történelemből és mintát adott Katonának, kinek más drámái mintája nem volt Bánkjához, miután akkor még Hans Sachs Bánk-drámája ismeretlen volt, ismeretlen a Csiky által fölfedezett angol Bánk-dráma is. Nem hivatkozhatom más sugalmazóra, mint magára Katonára, mikor e hasonlóságot észrevettem. Mikor Zách Klárát minden elfogultság nélkül elolvastam, egyszerre megütötték szememet, vagy inkább fületem ama hasonlóságok, melyekből minap szemelvényeket közöltem. Újra meg újra átolvastam Kisfaludy darabját és csak megerősödtem föltevésemben. A legdöntőbb bizonyíték számomra nem a történeti alakok hasonlósága volt, hanem a költöttéké, ezek: Fallenszky, Zalewsky, Keszi Berenda, Lanka. Midőn dr. Bajza ezeket érinti, vagy absolute nem czáfol, mint igéri, vagy chablonnal üti el a dolgot. Azt mondja ugyanis, hogy Fallenszky közönséges intrikus alak, a minők nélkül az akkori darabok nem lehettek el. Hasonlítsa össze az akkor divatosakkal, megláthatja a különbséget. Ez nem Mari-

nelli, nem Wurm, nem az a közönséges méreg-tincturába mártott gazember. Nem minta-jellem (ahhoz Kisfaludy nem értett), de kedélyes, élni szerető atyafi. Ezért szűrhatott szemet Katonának. Azt is kiemelttem, hogy ő Kázmér rozs-órángyala. A jobbik Zalewsky. A kettőből csinált egy közös calomel-alakot Katona. Nem esküszöm én ezekre, csak fölteszem, hisz adatunk nincs, csak tapogatódzunk. De Kisfaludy darabja imponálhatott Katonának, mert ez volt az első korrektebb, magyar történelmi dráma, melyet Kisfaludy 1812-ben ír. És nem különös-e, hogy rá egy évre írja Katona Bánk bánját?

A mi a párhuzamos helyeket illeti, már Dugonics-cikkemben kiemelttem, hogy nem kell úgy érteni, mintha Katona kiírta volna az egyes helyeket mintájából (ha ugyan élhetünk ily kifejezéssel), csak emlékezetére hathattak bizonyos helyek. Hathattak annál erősebben, mert a költői helyzetek, ismétlem, a leghasonlóbbak a két dráma között. A helyzettől szinte elválaszthatlanokká lettek bizonyos megszólalások, nyelvi fordulatok, felkiáltások, szóval apróságok. De ezeknél fontosabbak az egyes személyeknek egymás irányában kifejezett ötletei (pl. Záchéi a királynéról). Maga dr. Bajza hatot elfogad a párhuzamos helyek közül. De nyomban hozzá teszi, hogy ezek csekélységek. Persze hogy azok. Nagyon nagy költő volna Kisfaludy, ha valami fenomenálisat vett volna tőle át Katona. De ezen csekélységeknek is a helyzetet kell nézni, melyben megszülemltek. A dr. Bajza által elfogadott idézetek között legjellemzőbb, midőn Klára Cselén előtt ugyanúgy szégyenli magát, mint Melinda Mikhál előtt. És megvallom, ez volt a legelső hely, mely azon gondolatra vitt, hogy a két mű között van valami belső összefüggés. A többi öt, melyet Bajza kénytelen-kelletlenül acceptál, nem is oly elsőrendű előttem, mint a miket számba nem vesz. No ezek közül más talán más hatot fogad el, megint más más hatot (ha ugyan van e hazában annyi Bánk-érdeklődő) és így talán ellehetek dr. Bajza humánus részvéte nélkül, melylyel aggodalmasan nézi naivságom látványát.

Keszi Berendát bajosan hiszi, hogy Peturral analog lehetne. Pedig ez az alak azért is gyanus, mert erre semmi szükség sem volt a darabban, hacsak az nem, hogy Kisfaludy az új rend ellenfelét akarta benne kifejezni. És ez kaphatta meg Katonát. Mert a történelemben nem látta, hogy Petur miben különbözött, mint elégtelen, Bánktól. Az akkori vizsgálat szerint voltaképp Bánk volt a vezető, Petur csak társ. Szinte c:odálkozunk, hogy Kisfaludy, a volt tiszt, hogyan mondathatja Berendával:

»Mint ember tisztellek mint valódi férfiút, a királyban egyedül az idegent gyűlölöm.«

1812-ben ilyesmit mondani csak Katona mondhatott volna, de Kisfaludy előzte meg benne. Nem tehetek róla, de ezt peturbánosnak találom és testvéreül is hoztam fel Petur e mondásának:

Mi a királyt imádjuk, ámde egy
Endrében egy férfiú királyt imádnunk.
Meráni asszony itt nem kell soha.

Mert a kettőnek lényege egy: tiltakozás a tiszteletlenség feltevése ellen és ennek kimagyarázása. A kimagyarázás Peturnál persze nem lehet az, a mi Keszi Berendánál, mert Endre nem idegen. De neje az s ezt gyűlöli benne

Petur. Az ilyen mondás nekünk ma (de nem 1812-ben!) csekélység, egy nagy költőnek egy egész alak fantáziájának szülője lehet.

Senkinek sem juthat eszébe különböző irodalmi művek hasonlóságát olyasmiben mutatni ki, a mi a helyzetből és a témából folyik. Vannak dolgok, miknek Európában és a legsötétebb Afrikában elő kell állaniok. A fülemülét Perzsiában is, mint ki van mutatva, a szerelem dalnokának mondja a költészet, csakúgy mint Romeo költője. Euripides Alkestisében olvassuk, hogy: Lenni vagy nem lenni (nem egy dolog).¹ Ki mondhatná, hogy Shakespeare Euripidest használta föl, midőn a létről okoskodott, melyre minden embernek rá kell jutnia. De ha már egy költő oly sceneriát eszel ki, melyben pl. Cselén (Zách IV. felv.) keres valakit, kívül beszél, ezt a benn levő Klára meghallja és szegyenében el akar tűnni előle: ez oly nem mindennapi helyzet, hogy Kisfaludyt kell megteremtőjének és Katonát követőjének tartani. (Mikhal és Melinda IV. felv.).

Azt is mondja Bajza, hogy a párhuzamos helyek közül kettő éppen az ellenkezőt fejezi ki. Ez sem bizonyít talán ellenem. Katona nem tehette meg nekem azt a szivességet, hogy mint valami virágcserepből, földestül vegye ki a növényt és tegye át a maga költői edényébe. Mint a hogy pl. báró Pongrácz Emil cselekedett, ki Gyöngyvirág című regényébe egy egész monolog-félet azon mód plántált át a Magyar nábobból. Már akkoriban kifejtém dolgozatomban, hogy nem kiírást kell értenünk, ha valami hasonlóságra akadunk. A tartalom ugyanaz lehet a gondolatban s a költő más, éppen ellenkező irányt adhat neki. A 23. idézet tartalma az, hogy a vétek a két gonoszt egymáshoz köti. Kisfaludynál Fallenszkyt köti a vétek a bűnös herczeghez. Katonánál emezt Biberachhoz. A lényeg ugyanaz.

De még mindez semmi, mondja dr. Bajza, most jó a java. Kisfaludy Zách Klárája meg sem jelent nyomtatásban, tehát hogyan lehetett kedvenc olvasmánya Katonának. Lehetett. Nem olvashatta-e Katona kéziratban? Szindarabról van szó. Ma is sok szindarab csak kéziratban marad fenn, úgy az előadottak, mint elő nem adottak. Hol van pl. Csiky pályadijat nyert, de elő nem adott Theodorája? Az Akadémiában. De ki törődik vele? Kinek szolgált fidi buszult Petőfi elő nem adott Zöld Marczija? Ő éppen 1810 és 15. közt volt Pesten, a mikor Kisfaludy is megfordult ott és mindenestre benézett a színházba, hol Katona színészkedett. Ott volt az egyetemi könyvtár, ahol találkozhattak. Zách K. kézírata kalandos uton került a költő halála után a kiadó Toldi kezébe. Ki mondhatná meg, hogyan jutott Katonához is? Megvallom, hogy hol, hogyan olvashatta Katona a darabot, hogy nem-e később, midőn Kisfaludy darabjait adták, nem-e akkor vetődött az a társulathoz, melynél Katona benfentes volt: arra nem gondoltam, nem is gondolok. Semmiféle kézirat sem oly vándorló, mint egy szindarab. Legalább is négy kézen megy át: költőén, igazgatóén, rendezőén, szerepmásolóén, sűgóén. Ez sok elő nem adott, de tervbe vett darabbal is megesik, a milyen Zách Klára is lehetett. De ne csináljunk ily konjekturákat. A hasonlóság megvan, legalább szerintem. Ez nekem elég. Maga dr. Bajza is elfogad néhány esetet. Az egész nem lehet részemről más mint hipotézis, melyben én szentül hiszek, de korántsem tartom magamat csálhatatlannak.

¹ ἡ ὁρίσ το τ' εἶναι καὶ το μὴ νομίζεσθαι.

Katona és Kisfaludy viszonya telve van problémával. Például ki számára készült az Ilka-kritika? Hátha maga Kisfaludy számára? Ki a megmondhatója ezeknek?

RAKODCZAY PÁL.

ISMÉT BETHLEN MIKLÓS.

Elkésve bár, de mégis szükségesnek tartom a következő helyreigazítást. Lukinich Imre az Irodort. Közl. 1906. 1. számában Bethlen Miklós bécsi fogságáról ír, illetve 16 levelét közli. A bevezetésben azt mondja Bethlen »Olajágat viselő Noé galambja« című röpiratáról: »Különös, hogy e nagybecsű röpirat még mindig *kiadatlan*.« — Ez tévedés. Kiadta Szalay László 1860-ban *gróf Bethlen Miklós önéletrajza* II. kötetében 396–415.¹ lapon, még pedig három kézirat összevetése alapján, a mint maga mondja a II. kötet bevezetésében a VII. lapon: »két magyar és egy deák példányt használtam, mindhárom a magyar nemzeti muzeumban őriztetik. Az egyik magyar példány véglapján ez áll: *Ez az a siralmas levél, melyért Bethlen Miklós nagyapám uramat megfogták* Így írást le ezeket másból. Nagy-Enyeden anno 1718 diebus primis Aprilis: Bethlen István.« A kéziratnak itt idézett néhány sora egyúttal megcáfolja Lukinichnak azt a másik megjegyzését is, a mi Bethlen elfogatásának okára vonatkozik. Ő ugyanis Torma Károlyra hivatkozva B. fogságának okát a XIV. Lajos francia királylyal folytatott levelezésben látja; de ennek ellentmond Bethlen unokájának fenti megjegyzése, valamint Bethlennek ugyancsak Szalay által kiadott (II. k. 416. l.) s a »méltóságos gubernium, tekintetes, méltóságos tanácsi és egyéb úri fő és nemes és más, országgyűléseken legi.ime voksolni szokott rendekhez« intézett *supplicatio*ja, a melyben maga mondja, hogy ellene »vádképen emlegetnek egy manifestumot vagy projectumot«, a mi által »az napkeleti hatalmas nemzetnek alkalmatosság adatott ennek az országnak visszavételére« (422. l.) Tehát mivel vádolják Bethlent? — hogy röpiratában a törököknek akarta ismét alávetni Erdélyt. S így is áll a dolog, mert szóról-szóra olvasható a »Noé galambjában« (Szalay II. 400): Megújítatván a törökkel való békesség, legyen ez a fejedelemség (Erdély) a török birodalomnak adófizetője esztendőnként adandó 15,000 arany summáig stb. A mint látjuk, nemcsak protestáns hatalmak garantíájáról szól ez a Noé galambja s így nem olyan érthetetlen, hogy B.-t e miatt fogságra vetették.

BOTÁR IMRE.

¹ Olajágat viselő Noé galambja, avagy a magyarországi és erdélyi gyűlöletnek eloltására, és a németekkel, magyarokkal, erdélyiekkel, törökökkel, oláhokkal és moldvaiakkal való örökös és tökéletes békesség megszerzésére készített korszó víz, mely a felséges Leopoldus római császárnak, Annának, Nagy-Britannia királynéjának és a több keresztyén királyoknak, fejedelmeknek, republikáknak, népeknek és nemzeteknek bemutatattik Fridericus Gotefridus Veronensis által. Hágában Theophilus Philadelphus betűivel a kigyó címere alatt, anno pacis mundi 1704. Nem csodálom, hogy Lukinich tévedett, mert pl. a Pallas Lexicon is azt mondja a Noé galambjáról: *kéziratban*.

REPERTORIUM.

- Angyal Dávid.* Széchenyi történeti eszméi. (Részlet.) Akad. Értes. 225—238. l.
- B. I. Efendi.* Budapest. Hírl. 82. sz. (Tóth Béláról.)
- Balkányi Kálmán dr.* Diószegi. Pesti Hírl. 70. sz.
- Balla Ignác.* Dél. Ism. Londeszk Elek. Pesti Napló 78. sz. — qu. Az Ujság 78. sz. — Vasárn. Ujság 13. sz.
- Beöthy-Badics.* Magyar irodalomtörténet. I. kötet. 3. kiad. Ism. Görcsöni Dénes. Alkotmány 21. és 33. sz.
- Berczik Árpád.* Nagy Ignác. Budapest. Hírlap 39. sz.
- Bihari Mór.* Szendrey Julia irodalmi munkássága. Pesti Napló 78. sz.
- Bodrogh Pál.* Idegen költők. 1906. Ism. rdr. Budapest. Szemle 129. köt. 473. lap.
- Borbély Sámuel és E. P. Cautio Gabrielis* Bethlen. Erd. Múz. 49—51. l.
- Bródy Sándor.* Petőfi palotája. A Nap 59. sz.
- Czirbusz Géza dr.* Pázmány Péter. Magyar Állam. 65. sz.
- Czóbel Minka.* Pókhálók. Ism. Vasárn. Ujs. 6. sz.
- Déri Gyula.* Tóth Béla. Egyetértés 82. sz.
- Décsi Lajos.* Tinódi széphistóriája Jasonról. (Kivonat.) Akad. Értes. 73—80. l.
- Éjszaky Károly.* 1818—1907. (Nekr.) (Képpel.) Vasárn. Ujs. 6. sz.
- Elekes Mihály.* Rozsnyai Dávid élete és művei. Szeged, 1905. Ism. Gálos Rezső. Századok 262—264. l.
- Elemér.* Bárány Kemény Zsigmond. Budapest. Szemle. 130. köt. 127—132. l.
- Eötvös Károly.* Tóth Béla meghalt. Pesti Hírl. 81. sz.
- Erdélyi Pál.* A Teleki-Énekeskönyv. (Barakonyi Ferencz költeményei.) Erd. Múz. 1—8. l.
- Erdélyi Pál.* Várkonyi báró Amade László költészetéhez. Philol. Közl. 81—93. 201—213. l.
- Ferenczi Zoltán.* Petőfi és a socialismus. (Kivonat.) Akad. Értes. 248—258. l.
- Ferenczi Zoltán dr.* Petőfi költészete és a valóság. Torontál 58. s kv. sz.
- Fodor Árpád.* Faludi Ferencz családjáról. Philol. Közl. 448. l.
- Gaal Mózes.* A magyar irodalom története főbb vonásokban. 1905. Ism. Judicus. Egyet. Kritik. Lapok 3. sz.
- Halmi Bodog.* Tóth Béla. Máramaros 28. sz.
- Harsányi Kálmán* költeményei. Ism. Vasárn. Ujs. 5. sz.
- Hegedűs, Steph.* Analecta recentioria ad historiam renaissance in Hungaria litterarum spectantia. 1906. Ism. Békefi Remig. Századok 257—260 l.
- Hegedűs János.* Petőfi Szabadszálláson. Torontál 57. sz.
- Herczeg Ferencz.* Déryné ifjasszony. Színjáték 3 felv. Először adták a Vígyszínházban febr. 6. Ism. Budapest. Hírl. 33. sz. — Szilágyi Géza. Az Ujság

33. sz. — p. k. Pesti Hirl. 33. sz. — Szini Gyula. Pesti Napló 33. sz. — Timár Szaniszló. Egyetértés 33. sz. — b. m. Magy. Hirl. 33. sz. — K. D. Budapest. Napló 33. sz.
- Herczeg Ferencz*. Magyar nők Petőfiért. Ujság 24. sz.
- M. Hrabovszky Julia*. Bilincsek. Ism. Vasárn. Ujs. 6. sz.
- K. G. Jókai és Csernátony*. Néhány érdekes levél. Az Ujság 78. sz.
- Kafka Margit* könyve. Ism. Vasárn. Ujs. 7. sz.
- Kazinczy Ferencz* egy ismeretlen levele. Széphalom, 1813. jul. 26. Közli Czeizel János. Philol. Közl. 170—172. l.
- Keve*. Révai Miklós. Uj Idők 14. sz.
- Kisfaludy Sándor*. A Recensensekről. (1818.) Akad. Értes. 88—100 l.
- Kisfaludy Sándor* három ismeretlen levele. Közli Viszota Gyula. Philol. Közl. 742—744. l.
- Komlóssy Ferencz*. Eszmék és gondolatok gróf Széchenyi István műveiből. Ism. Görcsöni Dénes. Alkotmány 63. sz. — Jurátus. Magy. Állam. 66. sz.
- Kont Ignác*. Eötvös és Montalembert. Budapest. Szemle 129. köt. 186—224. lap.
- Kovács Bernardin*. Kézirati iskolai drámák a XVIII. századból. Ism. Gálos Rezső. Philol. Közl. 149. l.
- Kovács Dezső*. Beniczky Péter élete és költészete. 1906. Ism. Bajza József. Philol. Közl. 420. l.
- Krüzselyi Erzsébet*. Örök csendben. 1907. Ism. Londez Elek. Pesti Napló 78. szám.
- Kupcsay Felician*. A szeretet vize. 1906. Ism. b. m. Budapest. Szemle 129. köt. 468—473. l. — Vasárn. Ujs. 9. sz.
- Lechner Tibor*. Harsányi Kálmánról. Tiszavidek 6. sz.
- Lederer Béla* munkái. Ism. Sebestyén Károly. Uj Idők 5. sz.
- Lengyel Miklós*. Tompa Mihály élete. Ism. Mitrovics Gyula. Philol. Közl. 228—232. l.
- Lukinich Imre dr.* és *Köblös Zoltán*. Gróf Bethlen Kata könyveinek katalógusa. Erd. Múz. 29—48. l.
- Magyar regényírók*. IV. és V. sorozat. Budapest, 1906. Ism. Császár Elemér. Philol. Közl. 419. l.
- Mészöly Gedeon*. Tinódi Sebestyén. Nagykőrös. 1906. Ism. Császár Elemér. Századok 265—266. l.
- Mesés Album*. Budapest, 1907. Ism. ny. Magy. Hirl. 75. sz.
- Mikszáth Kálmán*. Világít este a Szentjánosbogár is. Ism. Vasárn. Ujs. 13. sz.
- Mikszáth Kálmán*. Jókai Mór élete. 2 köt. Ism. k. f. Budapesti Szemle 129. köt. 453—467. l.
- Molnár Ferencz*. Rabok. Ism. Vasárn. Ujs. 9. sz.
- Népköltési gyűjtemény* (Magyar) VIII. Sebestyén Gy. Dunántúli gyűjtés. 1906. Ism. Seprődi János. Erd. Múz. 56—58. l.
- Nógrádi László* elbeszélései. Ism. Vasárn. Ujs. 13. sz.
- Oláh Gábor* költeményei. Ism. Vasárn. Ujs. 8. sz.
- Palóczy L.* Nicolaus Révai. Neues Pester Journ. 78. sz.
- Radó Antal*. Római rhythmusok. Ism. V. Budapest. Szemle 129. köt. 312—315. l.
- Révai, Kazinczy és Kisfaludy Sándor* levelei Teleki Sámuel grófhoz 1790—1808. Ismerteti és közli ifj. Biás István. Akad. Értes. 100—109. l.
- Rubinyi Mózes dr.* Révai Miklós. Az Ujság 78. sz.
- Ruttikay-Rothhauser Max*. Béla Tóth. 1857—1907. Pester Lloyd 81. sz.
- Simonyi Zsigmond*. A Nyelvtudományi Bizottság félszázados munkássága. Akad. Értes. 65—72. l.
- Somfai János*. Forradalom. Regény. 1907. Ism. Bresztovszky Ernő. Népszava 78. sz.
- Sörös Pongrác*. Zermegh János és munkája. Századok 219—236. l.
- Srs. Könyi János* életéhez. Philol. Közl. 166—170. l.

- S. Szabó József. Diószegi Sámuel emlékezete Protest. Szemle 137—149. 1.
Széchenyi István gr. munkái. II. 2. 1905. Ism. Császár Elemér. Philol. Közl. 125—127. 1.
Szépirodalmi és szépműtani közlemények. Szerk. Szentkláray S. és Szabolcska M. Ism. Délmagy. Közl. 27. sz.
Sztura Szilárd dr. Elmékedések. 1907. Ism. Délmagy. Közl. 27. sz.
Tompá Mihály mint elégia-költő. (Progr.) Ism. Révai Sándor. Philol. Közl. 442. 1.
Tóth Béla. 1857—1907. Budap. Hirl. 81. sz. — Pesti Hirl. 81. sz. — Aradi Közlöny 78. sz.
Vadász Norbert. Dukai Takács Judit. Ism. Nyilasi Lajos. Philol. Közl. 150. lap.
Vajthó Zoltán. Kisfaludy Károly »Mátyás Deák« című vigjátéka. Ism. Révai Sándor. Philol. Közl. 260. 1.
Vén kuruc. Gróf Széchenyi István. Magy. Állam 80. sz.
Vértesy Jenő. Bartók Lajos történelmi drámái. Erd. Múz. 9—19. 1.
Vikár Béla. Kurucz emlékek. Budap. Hirl. 60. sz.
Viszota Gyula. Kisfaludy Sándor a recenziókról. Akad. Értes. 81—88. 1.
Viszota Gyula. Eötvös és Trefort tervezett folyóirata, a »Pesti Havi Irat«. Akad. Értes. 244—247. 1.
Zajzoni Rab István élete. (1832—1862.) Hétfalu 13. és 14. sz.
Zlinszky Aladár. Toldi, a természetes ember. Philol. Közl. 369—386. 1.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelentek.

Anjoukori okmánytár. (Codex Dipl. Hungaricus Andegavensis.) Szerkesztette Nagy Imre. I—VI. kötet. 1301—1375. Nagy 8-rét. (IV és 678; III. és 664; I és 650; VI és 679; VI és 657 és VII és 658 l.) 1879—1891. (Minden kötethez név- és tárgymutató.) Ára 50 korona.

Árpádokori új okmánytár. (Codex Diplom. Arpadianus continuatus) Fejér György. Codex Diplomatikusanak folytatása. Közzéteszi Wenzel Gusztáv. 12 kötet. 8-rét. 1860—1874. 392 iv. Ára 48 korona.

A Blagay-család oklevéltára. Bevezető tanulmányokkal a család történetéhez. Szerkesztették Thallóczy Lajos és Barabás Samu. Térképpel, két leszármazási táblával és 11 pecséttrajzzal. 1897. 8-rét. VI és 597 lap. Ára 10 korona.

Csánki Dezső dr. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I—III. kötet. (A »Hunyadiak kora Magyarországon« cz. munka VI., VII. és VIII. kötete.) Nagy 8-rét. 788; VIII, 860 és 696 l. 1890—1894. Ára 42 kor.

Czinár Mór. Fejér György Magyarországi okmánytárának betürendő tárgymutatója. (Index Alphabeticus Codicis Diplom. Hungariae per Georgium Fejér editi.) Nagy 8-rét. XVI és 549 l. 1866. Ára 4 kor.

Fejérpataky László. A királyi kancellária az Árpádok korában. 8-rét. 149 lap. 1885. Ára 2 kor.

Gellich József. Ragusa és Magyarország összeköttetéseknek oklevéltára, (Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae.) A raguzai állami, a bécsi cs. és kir. titkos és egyéb levéltárakban levő okiratokból összeállította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Thallóczy Lajos. Nagy 8-rét. LIX és 923 l. 1887. Ára 10 kor.

Hajnik Imre. A magyar bírósági szervezet s perjog az Árpád- és a vegye-házi királyok alatt. Nagy 8-rét. VII és 454 l. 1899. Ára 9 kor.

Hazai okmánytár. (Codex diplomaticus Patrius Hungariae.) Szerkesztette Nagy Imre. VIII. k. Nagy 8-rét. XII és 474 l. 1891. Ára 6 kor.

Karácsonyi János. Szent István király oklevelei és a Sylvester-bulla. Diplomatai tanulmány. Nagy 8-rét. 223 l. 1891. Ára 4 kor.

Karácsonyi János. A hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400 ig. 8-rét. XII és 144 l. 1902. Ára 2 kor. 80 fill.

Kolozsvári Sándor dr. és Óvári Kelemen dr. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. (Corpus statutorum.) I. kötet: Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai. 8-r. L. 640 l. Ára 8 kor. — II. kötet: A tiszáninneni törvényhatóságok jogszabályai. (Első fele: 8-r. LII. 552 l. Ára 9 kor. Második fele: 8-r. LXXX. 422 l. Ára 9 kor.) Ára együtt 18 kor. — III. kötet: A tiszántúli törvényhatóságok jogszabályai. 8-r. LXXXII. 802 l. Ára 14 kor. — IV. kötet: A dunáninneni törvényhatóságok jogszabályai. (Első fele: 8-r. LXXXIV. 916 lap. Ára 16 kor. Második fele: 8-r. LXXX. 842 l. Ára 16 kor.) Ára együtt 32 kor. — V. kötet 1. fele: A dunántúli törvényhatóságok jogszabályai. 8-r. LXIV. 704 l. Ára 12 kor.

Kovács Nándor. Betürendes névmutató Wenzel Gusztáv Árpádokori új okmánytárához. (Index alphabeticus Codicis diplomatici Arpadiani continuati.) Nagy 8-rét. VIII és 861 l. 1899. Ára 10 kor.

Ortvay Tivadar. Temes vármegye és Temesvár város története. I. kötet. Első könyv: Őskor. A vidék földtani alakulásától a kelta-vaskor végéig Nagy 8-rét. XVI és 368 l. 1896. 4 kor. — IV. kötet: Oklevelek. Másolta és gyűjtötte Pesty Frigyes. Első kötet: 1183—1430. Nagy 8-rét. XXXIV és 640 lap. 1896. Ára 8 kor.

Werbőczy István hármaskönyve. Harmadik kiadás. Az eredetinek 1517-iki első kiadása után fordították, jogi műszótárral és részletes tárgymutatóval ellátták Kolozsvári Sándor és Óvári Kelemen. Nagy 8-rét. XLIV és 467 l. 1894. Ára füzve 10 kor, egész vászonkötésben 11 kor.

Megrendelések intézendők:

A Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-osztályához.

Budapest, Akadémia-palota.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelentek:

Kazinczy Ferencz levelezése. Közzéteszi dr. Váczy János.

I. köt. 1763—1789. Ára 10 kor. II. köt. 1790—1802. Ára 12 kor.
III. köt. 1803—1805. Ára 10 kor. IV. kötet. 1806. jan. 1.—1807.
apr. 30. Ára 10 kor. V. kötet. 1807. máj. 1.—1808. június 30.
Ára 10 kor. VI. köt. 1808. jul. 1.—1809. szept. 30. Ára 10 kor.
VII. kötet. 1809. október 1.—1810. június 30. Ára 10 kor.
VIII. kötet. 1810. július 1.—1811. június 30. Ára 10 kor. IX.
kötet. 1811. július 1.—1812. június 30. Ára 10 kor. X. kötet.
1812. július 1.—1813. július 31. Ára 10 kor. XI. kötet. 1813.
augusztus 1.—1814. július 31. Ára 10 kor. XII. kötet. 1814.
augusztus 1.—1815. június 30. Ára 10 kor. XIII. kötet. 1815.
július 1.—1816. február 29. Ára 10 kor. XIV. kötet. 1816. már-
czius 2.—1816. december 31. Ára 10 kor. XV. kötet. 1817.
január 1.—1818. márczius 31. Ára 10 kor.

Szabó Károly. Régi magyar könyvtár. Az 1531—1711-ig
megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. I. kötet.
Lex. 8°. XIV és 751 l. 1879. Ára 8 kor.

— Ugyanaz II. kötet: Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem-magyar
nyelvű hazai nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Lex. 8°. IX.
és 753 l. 1885. Ára 9 kor.

Szabó Károly és Hellebrant Árpád. Régi magyar könyvtár.

III. kötet. Első rész. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig
megjelent nem-magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézi-
könyve. Lex. 8°. VIII és 800 l. 1896. Ára 10 kor. — Második
rész. Lex. 8°. 944 l. 1898. Ára 12 kor.

Irodalomtörténeti Emlékek. I. kötet. Két magyarországi
író a XV. századból: Andreas Pannonicus és Nicolaus de Mira-
bilibus. Ára 7 kor. II. kötet. Aurelius Brandolinus. Ludovi-
cus Carbo. Galeottus Martius. Naldus Naldius. T. Alexander.
Cortesiinus. Ugolinius Verinus. Jo. Franc. Marlianus. Ára 7 kor.
III. kötet. *Analecta nova ad historiam renescentium in Hungaria
litterarum expectantia.* Ára 8 kor

Magyarországi tanulók külföldön. I. kötet. A jénai
egyetemen. Összeállította Mokos Gyula. Ára 4 kor. 40 fill. II.
kötet. A bécsi egyetemen. Összeáll. dr. Schrauf Károly. Ára
9 kor. III. köt. A krakói egyetemen. Közli dr. Schrauf Károly.
Ára 3 kor. IV. köt. A bécsi egyetem magyar nemzetének anya-
könyve 1453-tól 1630-ig. Közli dr. Schrauf Károly. Ára 12 kor.

Régi magyar nyomtatványok. (Betű- és alakhű kiadás.)

I. kötet. Komjáthy Benedek: Az zenth Paal leveley magyar
nyelven 1553. Ára 6 kor. II. köt. Telegdi Miklós: Az keresz-
tyenségnek fundamentomiról való rövid keonyvechke 1562. Ára
1 kor. 60 fill. Pesty Gábor: Nouum Testamentum. Wy Testamen-
tum magyar nyelven 1536. Ára 6 kor. III. kötet. Dévai Mátyás:
At tiz parantsolatnac, a hit agazatinak, am mi atancnac, aes
ah hit petsaetinec roeviden valo magarazatta. 1538. Ára 2 kor.
Szilády Áron jegyzeteivel.

Irodalomtörténeti Közlemények. XVI. évfolyam (1906.)

Szerk. Szilády Áron. Előfizetési ára 10 kor. Egyes füzet ára 3 kor.

Megrendelések intézendők: a Magyar Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalához,
Budapest, Akadémia-palota.